

ØF-rapport 21/2005

Innlandet målt med indikatorer

av

Reidun Grefsrud,

Svein Erik Hagen

og

Tor Selstad

Østlandsforskning

er et forskningsinstitutt som ble etablert i 1984 med Oppland, Hedmark og Buskerud fylkeskommuner samt Kommunaldepartementet som stiftere, og har i dag 25 ansatte.

Østlandsforskning er lokalisert i høgskolemiljøet på Lillehammer. Instituttet driver anvendt, tverrfaglig og problemorientert forskning og utvikling.

Østlandsforskning er orientert mot en bred og sammensatt gruppe brukere. Den faglige virksomheten er konsentrert om to områder:

Næringsliv og regional utvikling

Velferds-, organisasjons- og kommunalforskning

Østlandsforsknings viktigste oppdragsgivere er departement, fylkeskommuner, kommuner, statlige etater, råd og utvalg, Norges forskningsråd, næringslivet og bransjeorganisasjoner.

Østlandsforskning har samarbeidsavtaler med Høgskolen i Lillehammer, Høgskolen i Hedmark og Norsk institutt for naturforskning. Denne kunnskapsressursen utnyttes til beste for alle parter

ØF-rapport 21/2005

Innlandet målt med indikatorer

av

Reidun Grefsrud,

Svein Erik Hagen

og

Tor Selstad

Tittel: Innlandet målt med indikatorer.

Forfattere: Tor Selstad, Reidun Grefsrud og Svein Erik Hagen

ØF-rapport nr.: 21/2005

ISBN nr.: 82-7356-577-7

ISSN nr.: 0809-1617

Prosjektnummer: K269

Prosjektnavn: Indikatorprosjekt

Oppdragsgiver: Oppland fylkeskommune og Hedmark fylkeskommune

Prosjektleder: Reidun Grefsrud

Referat: Denne rapporten sammenfatter arbeidet med å utvikle samfunnsrettede indikatorer for Innlandet, med relevans for fylkenes planlegging. Selv om det er to fylkeskommuner som står bak oppdraget, er det lagt vekt på å utvikle et helhetlig regionalt perspektiv for Innlandet – og for subregioner på tvers av fylkene. I rapporten beskrives Innlandet med 25 indikatorer for temaene kompetanse, tilgjengelighet, robusthet, konkurransevne og livskraft. I sum kan vi si at dette er fem dimensjoner som til sammen definerer regional vekstkraft. I tillegg presenteres et sett med nye indikatorer for temaene folkehelse, kultur og miljø.

Emneord:

Dato: 31.12.2005

Antall sider: 94

Pris: Kr. 160,-

Utgiver: Østlandsforskning
Serviceboks
2626 Lillehammer
Telefon 61 26 57 00
Telefax 61 25 41 65
e-mail: post@ostforsk.no
<http://www.ostforsk.no>

Dette eksemplar er fremstilt etter KOPINOR, Stenergate 1 0050 Oslo
1. Ytterligere eksemplarfremstilling uten avtale og strid med
åndsverkloven er straffbart og kan medføre erstatningsansvar.

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag av Oppland og Hedmark fylkeskommuner og presenterer et indikatorsett for Innlandet. Indikatorene beskriver regional robusthet, demografisk livskraft, næringsmessig konkurransevne, regional kompetanse og regional tilgjengelighet. De er en videreutvikling og tilpassing av indikatorer som ble presentert av Østlandsforskning (ØF) i rapporten ”*Regionenes tilstand. 50 indikatorer for vekstkraftige regioner*,” (T. Selstad et.al. i ØF-rapport 07/2004). I tillegg presenteres et sett med ”nye” indikatorer for temaene folkehelse, kultur og miljø.

Målsettingen med prosjektet er at indikatorsettet skal reflektere den generelle samfunnsutviklingen i Innlandet, spesielt i forhold til de sentrale politikkområdene i fylkesplanene. Indikatorene skal kunne anvendes i fylkeskommunenes løpende plan- og strategiarbeid. Vi tenker oss et opplegg med en jevnlig oppdatering av indikatorsettet; eventuelt publisert som en del av Innlandsindeksen. I tillegg til denne rapporten, legges det opp til at tabeller og figurer kan presenteres nettbasert. Eventuell senere oppdatering og praktisk presentasjon utover denne rapporten ligger imidlertid utenfor dette oppdraget og vil derfor være opp til oppdragsgiverne.

Rapporten er skrevet av professor Tor Selstad ved Høgskolen i Lillehammer (HIL) og forskerne Svein Erik Hagen og Reidun Grefsrud ved Østlandsforskning (ØF). Reidun Grefsrud har vært prosjektleder. Selstad har hatt ansvaret for indikatorsettet knyttet til regional utvikling i Innlandet, og har skrevet kapitlene 1, 2 og deler av kapittel 4, samt rammetekstene. Hagen og Grefsrud har hatt ansvaret for indikatorene for folkehelse, kultur og miljø og har skrevet kapittel 3 og deler av kapittel 4.

Til prosjektet har det vært nedsatt en prosjektgruppe bestående av Magne Kjelstad fra Oppland fylkeskommune og Frank Borgen og Inger Stubsjøen fra Hedmark fylkeskommune som har bidratt i arbeidet med å utvikle og velge indikatorer for folkehelse, kultur og miljø. Vi har også fått faglige innspill fra ressurspersoner i fylkeskommunene. Vi understreker likevel at innholdet i rapporten står for Østlandsforsknings regning.

I tillegg til denne rapporten er det skrevet to bakgrunnsnotater; ØF-notatene 6/2005 og 7/2005.

Lillehammer, desember 2005

Ståle Størdal
Forskningsleder

Reidun Grefsrud
Prosjektleder

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	7
1 Hvorfor indikatorer?	9
1.1 Hva er en indikator?.....	9
1.2 Historikk.....	11
1.3 Regionale indikatorer for vekst og utvikling	14
2 Innlandets tilstand	18
– beskrevet med fem kjerneindikatorer	18
2.1 Regional inndeling	18
2.3 Tilgjengelige regioner	24
2.4 Robuste regioner	28
2.6 Livskraftige regioner	36
2.7 Generell vekstkraft.....	40
3 Nye indikatorer.....	46
3.1 Sunne regioner	46
3.2 Kulturregioner	50
3.3 Bærekraftige regioner	54
4. Aktuelle nøkkelindikatorer	60
4.1 Innledning.....	60
4.2 Forslag til kjerneindikatorer for regional vekstkraft	62
4.3 Nye indikatorer for folkehelse, kultur og miljø	80
Referanser:	91

Sammendrag

Denne rapporten sammenfatter arbeidet med å utvikle samfunnsrettede indikatorer for Innlandet, med relevans for fylkenes planlegging. Selv om det er to fylkeskommuner som står bak oppdraget, er det lagt vekt på å utvikle et helhetlig regionalt perspektiv for Innlandet – eller for subregioner på tvers av fylkene. Vi tenker da særlig på Fjellregionen og Mjøsregionen.

Første del av rapporten diskuterer indikatorer som metode i samfunnsforskning og politikk/planlegging. Etter en kortfattet historisk oversikt, drøftes muligheter og problemer knyttet til framgangsmåten.

Andre del av rapporten er en analyse av *Innlandets tilstand*, med de samme indikatorene som ble brukt i rapporten *Regionenes tilstand* (ØF-rapport nr 07/2004). I den opprinnelige indikatoranalysen beskrev vi 89 regioner med 50 indikatorer. I denne analysen er antallet redusert til 25. Disse indikatorene skal forsøksvis beskrive regionale fenomener som *kompetanse*, *tilgjengelighet*, *robusthet*, *konkurranssevne* og *livskraft*. I sum kan vi si at dette er fem dimensjoner som til sammen definerer regional *vekstkraft*.

God helse er en investeringsfaktor for et godt liv og folkehelse fokuserer i stor grad på sammenhengen mellom helse og livsstil. Vi har valgt tre indikatorer som belyser ulike sider ved ungdommenes atferd; *fysisk (in)aktivitet*, *røyking* og *alkoholbruk*. I tillegg har vi valgt en indikator for *psykisk helse*, også den for ungdom. Fokuset på ungdom har sammenheng med at den atferden som etableres tidlig i livet kan ha stor betydning for helsen senere i livet. Til slutt har vi med *alders- og kjønnsstandardisert dødelighet* som er et grovt mål på helsetilstanden i befolkningen.

For kulturområdet har vi valgt indikatorer som i hovedsak er basert på den aktivitetsorienterte bruken av begrepet kultur. Vi har to indikatorer som skal illustrere omfanget av det vi kan kalle den profesjonelle eller kommersielle

kulturaktiviteten i regionene; *antall arbeidsplasser i kulturnæringene* og *antall arbeidsplasser i kulturyrkene*. Vi har også to indikatorer som viser kommunens satsing på kultur; *kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål*, og *kommunenes netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler*, begge målt i kroner per innbygger. Vi har i tillegg med en indikator for *innvandreres andel av befolkningen*. Denne indikatoren kan tolkes som et uttrykk for kulturelt mangfold.

Indikatorer for miljø kan knyttes både til globale og lokale miljøspørsmål. Vi har valgt ut endring i *utslipp av klimagasser* som en indikator som fokuserer på det globale aspektet. *Energibruk pr innbygger* er en indikator som fokuserer på ressursbruken. Andelen av *avfallet som sorteres ut for gjenvinning* har vi også med som indikator. Omfanget av såkalt *inngrepsfrie* eller ”uberørte” områder har blant annet betydning for biologisk mangfold. Innlandet har med sine store fjellområder, relativt store arealer som er inngrepsfrie. Tap av slike arealer er derfor med som indikator. Til slutt har vi med en indikator som viser antall km med *gangveier, sykkelstier mv pr innbygger* i tettbygd strøk.

Fjerde del av rapporten foretar en forenkling av indikatorsettet til enda færre indikatorer. De 25 indikatorene for vekstkraft, og de 15 indikatorene for folkehelse, kultur og miljø reduseres til i alt 16 indikatorer. Her legges det vekt på mer aktuelle data for indikatorene, altså tilstand og endring slik de framtrer akkurat nå, nærmere bestemt de to siste årene.

1 Hvorfor indikatorer?

1.1 Hva er en indikator?

La oss aller først starte med selve begrepet – hva en *indikator* er. En indikator er et hjelpemiddel til å uttrykke et spesielt samfunnsmessig eller samfunnsfaglig fenomen. Arbeidsløshet kan være et eksempel. Er arbeidsløsheten høy kan den nærmest observeres som lediggang på gater og kafeer – alle ser den, og noen nærmere statistisk beskrivelse synes unødvendig.

Slike *observasjoner* er imidlertid alt for tilfeldige til å gjøre opp status og analysere utviklingstendensen. Vi spør derfor om det finnes mer presise *data*, helst i kvantitativ form. Arbeidskontorene observerer daglig de arbeidsløse gjennom jobbsøknader eller søknad om ledighetstrygd, og kan dermed gjøre om observasjonene til data, som igjen er input for den løpende *statistikk*, som sammenstilles nasjonalt av Statistisk sentralbyrå. Dermed har vi en ganske god *indikator* på det samfunnsproblemet som interesserer oss, nemlig at folk som ønsker arbeid ikke har det. Men straks reises også spørsmålet om dette er en god indikator. Det fins faktisk mange som ønsker arbeid, men som ikke oppsøker arbeidskontoret. Dem fins det ikke tilgjengelig statistikk for.

Med slike indikatorer kan vi beskrive *strukturen* på arbeidsmarkedet, for eksempel forholdet mellom ledige arbeidstakere og tilbudte jobber. Dataene kan også deles opp på ulike yrker og kompetanseområder. Vi kan også beskrive *dynamikken* på arbeidsmarkedet, om antallet ledige stiger eller faller. Dette er et fenomen som har stor interesse i både forskning og samfunnspolitikk, ja, dette er et felt der samfunnsfagene har en viktig nyttefunksjon i forhold til samfunnet.

Indikatorene er altså ledd i en lang kjede, der vi prøver å bygge bro mellom samfunnsmessige fenomen som diskuteres av ulike fagfolk med deres respektive teorier, og praktikerens behov for konkrete målestokker for det som oppnås gjennom politikk og forvaltning. Dette er altså et møtested for fag og politikk. Valget av indikatorer blir et kompromiss mellom det fenomenet man ønsker å gjøre noe med på den ene siden, og på den andre hvilke data vi har tilgjengelig for å lage en indikator.

Valget av indikatorer er imidlertid slett ikke lett. Helst skulle vi hatt en felles målestokk som kunne brukes for alle indikatorene, og de skulle helst kunne uttrykkes på en enkel skala fra for eksempel 0 til 100. Men det er ikke alle data som kan tilordnes en slik skala – det er verken gitt at de har et nullpunkt, heller ikke at vi kan beregne en maksverdi. Det er heller ikke gitt at indikatorer kan sidestilles. For hvem kan si at epler er bedre enn pærer?

Når vi baserer oss på løpende statistikkproduksjon, setter dette også en sterk begrensning på hvor dekkende indikatorene blir. Vi kan for eksempel godt observere at det skjer mye uformell læring i en bedrift eller i en region, som bygger opp en kunnskapsbase som er viktig for regionens konkurransekraft. Noen statistikk over slik kunnskapsakkumulasjon fins imidlertid ikke, og i grunnen er dette også et temmelig umålbart fenomen. Det som derimot kan måles er hvor mange som avlegger eksamen i ulike skoleslag, og hvor mange som har høyere utdanning i befolkningen. Her produseres data i de fleste land, og vi kan dermed lage indekser som med sammenlignende målestokker viser hvordan slike verdier endrer seg i ulike land og regioner.

Begrepet *indeks* refererer til litt forskjellige ting. I sin mest elementære form betyr indeks at indikatorene er framstilt på en normert måte, slik at de kan sammenlignes. Hvis vi beregner arbeidsløshet som andeler av yrkesbefolkningen

har vi en relativ størrelse (en brøk, en koeffisient eller en ratio) som gjør det mulig å sammenligne ulike store enheter, land med region for eksempel. Når vi skal sammenligne utviklingen over tid kan vi omregne verdiene til en felles utgangsverdi – for eksempel 100 – og indeksene viser da med nøyaktighet hvordan ulike enheter utvikler seg i forhold til hverandre.

En annen betydning av indeks er at den består av flere indikatorer som legges sammen, eller beregnes på en bestemt måte av flere delindikatorer. En kjent indeks er *konsumprisindeksen*, som beregner verdien av en spesifisert mengde ulike varer. Den kan sammenlignes med andre lands prisnivå, om den beregnes på den samme måten. Et annet eksempel er *kroppsmasseindeksen*, som beregnes etter en bestemt formel som gir et forholdstall mellom vekst og høyde. *Innlandsindeksen* er en publikasjon som sammenligner ulike regioner med ulike indikatorer, og den sammenligner det ene året i forhold til det andre.

1.2 Historikk

Indikatorene er over oss på nesten alle politikkområder: I sosialpolitikken, miljøpolitikken, kunnskapspolitikken – ja, i alle sektorer utarbeides det nye indikatorsett som beskriver land og regioners mer eller mindre gunstige tilstand. OECD gjør det, EU gjør det, og i Norge vil vi naturligvis ikke være dårligere. Det var ikke veldig overraskende at KRD til den siste stortingsmeldingen om regionalpolitikken (St. meld. nr. 25 (2004-2005)) bestilte en indikatoranalyse av regionenes tilstand, som Østlandsforskning fikk gleden av å gjennomføre.

Men selv om dette arter seg som en boom akkurat i øyeblikket – en ”indikatorboom” som Olaf Foss kaller den (Foss 2004) – er faktisk dette ikke noe nytt. Det er et fenomen som har gått litt i bølger. Trekker vi trådene tilbake til 1800-tallet ser vi at omdanningen av økonomi fra moralfilosofi til moderne vitenskap var basert på statistiske indikatorer, som kunne leveres fra de nasjonale statistikkbyråene som vokste fram å denne tiden. De ”nyklassiske” økonomene satte seg da fore å beregne økonomisk utvikling på måter som hadde vært umulig uten statistikk. Den ”keyensianske” revolusjonen på midten av 1900-tallet representerte ingen reaksjon på denne kvantifiseringen, tvert om. Den plan- og

styringsorienterte tilnærmingen som fikk sitt gjennombrudd etter krigen baserte seg på svært omstendelige analyser av det økonomiske kretsløpet. Altså ble det utviklet stadig nye indikatorer.

Da denne tenkemåten sto på sitt høyeste spredte også ideen om kvantifisering seg fra økonomiske fag til samfunnsvitenskapene generelt. På sekstitallet utviklet det seg derfor en sterk tro på at *alle* sosiale fenomener kunne måles med indikatorer. Den økonomiske framgangen var upåklagelig, men kom den alle grupper til gode? Gjennom stadig mer finstilte målemetoder ble spørsmålet belyst, og ideen var selvsagt at det skulle bli mulig å justere politikk og virkemiddelbruk slik at de sosiale problemene ble redusert. I kjølvannet av denne bevegelsen – ja, den ble faktisk kalt en *bevegelse* – ”the social indicators movement” – kom det en strøm av nye leveårsanalyser basert på indikatorer og indekser – også i Norge. Ansatsene til storbypolitikk på syttitallet var basert på slike studier (NOU1978:52).

Styringsoptimismen fra seksti- og syttitallet forvitret, men på åttitallet ble den kraftig revitalisert gjennom den nye debatten om bærekraft som ”Brundtland-rapporten” skapte. (Verdenskommisjonen 1987). Gjennom snart tyve år er det gjort store anstrengelser for å måle det enkelte lands bidrag til miljøkrise, blant annet fordi et styringssystem av den typen som ble utviklet med Kyoto-avtalen krever slike data. I forlengelsen av disse globale avtalene er det også utviklet nasjonale og regionale indikatorer for å angripe problemet på alle forvaltningsnivåer. Lokal- og regional innsats var tross alt verdenskommisjonens fremste forslag.

På nittitallet fikk vi en ny indikatorboom med et ganske annet utgangspunkt. Denne bølgen er mye sterkere rettet mot økonomiske sektorer, og er sterkere preget av harde data (til forskjell fra ”soft-indicators” på sosial- og miljøfeltet). Dagens bølge er klart mer *konkurranspreget* enn de foregående, og egentlig på to måter:

For det første kreves det nå ikke bare at bedrifter skal være konkurransedyktige, men også av nasjoner og regioner kreves det samme. Stadig oftere sier vi at kommuner, byer og regioner må hevde seg i konkurransen, være konkurransedyktige el.l. Det betyr ikke nødvendigvis at offentlige virksomheter

oppfattes som det samme som næringsliv, at de for eksempel kan gå konkurs. Tanken er likevel at slike konkurrerende enheter bør måle seg mot de sterkeste, altså de som anvender den presumptivt ”beste praksis” (*best practice*). Dette omtales i internasjonal litteratur gjerne som *benchmarking*, egentlig en metafor skapt av tekstilarbeiderne på 1800-tallet. Tekstilarbeiderne satte ganske enkelt et merke på benken – vevstolen – som viste hvor mye de måtte produsere for å være konkurransedyktige. Et mer nøytralt norsk uttrykk er *referansetesting* (NOU2001:29), men hensikten er uansett den samme: Kunnskap om hvordan egen bedrift eller region ligger an i konkurransen skal virke ansporende til forbedringer.

For det andre har nye styringsformer for offentlig virksomhet skapt et behov for nye styringsinstrumenter. Fristilte offentlige virksomheter er i dag mer å sammenligne med private, og dermed er det viktig å ha bedre data om innsats og resultater. Det er derfor utviklet databaser og spesielle indikatorer for ulike sektorer, og i mange tilfeller finansieres offentlige institusjoner i forhold til hva de produserer. Velkjente eksempler på dette finner vi innen helsesektoren, der behandlede pasienter i ulike ”diagnoserelaterte grupper” gir uttelling i form av bevilgninger. Innenfor utdanningssektoren blir man belønnet ut fra uteksaminerte elever eller studenter. Til og med forskning blir nå målt med en rekke indikatorer, som for eksempel publiserte bøker og artikler. Indikatorer er altså slett ikke bare en akademisk øvelse, men kan også være et styringsinstrument for forvaltningen.

Ansvar for regionalpolitikk er nå ikke lenger et sentralstatlig ansvar alene, men er i stor grad overført til regionene. Ansvarsreformen, som ble iverksatt fra 2003, innebar at de regionalpolitiske virkemidlene ble overført til fylkeskommunene. I innlandet hadde man også hatt diverse spesielle innsatser, som ”Etterbruksfondet” etter de olympiske lekene i 1994 og ”Morgenlandet” fra 1999. For øyeblikket er Oppland gjenstand for et mer omfattende forsøk med delegering av utviklingsmidler kalt ”Fritt fram”. Oppland kan her bli modell for overføringer til regionene etter den forventede regionreformen. Alt dette er eksempler på overføring av ansvar for regionale utviklingsspørsmål, og sentrale myndigheter spør seg hva de får igjen gjennom ansvarsoverføringen. Det skal

måles med indikatorer. I prinsippet kan vi også tenke oss at midlene blir mindre (eller uteblir!) om ikke regionen kan "levere".

1.3 Regionale indikatorer for vekst og utvikling

Svært mange av de indikatorene vi benytter har sitt opphav i overnasjonale analyser. Når for eksempel norske aviser slår opp at Norge er "verdens beste land å bo i", er det fordi FN årlig lager indikatorer som settes sammen i en indeks i "Human Development Report". Den viser også hvordan indikatorer blir brukt og misbrukt: Hensikten var naturligvis å følge med i de *minst* utviklede landenes bevegelse oppover utviklingsskalaen, men er like mye blitt et utstillingsvindu for land som konkurrerer om å være de *mest* utviklede.

En annen internasjonal institusjon som har vært forkjemper for indikatorer er OECD. Når det for eksempel gjelder forskning og innovasjon er det OECD som har satt standarden. Norge tester seg derfor mot et OECDs gjennomsnitt på en rekke nøkkellindikatorer, som alle uttrykkes som andel av BNP. I følge den siste indikatorrapporten (Norges Forskningsråd 2004) bruker vi 1,6 % av BNP, og det er en nordisk jumboplass. Det er også under EU- og OECD-gjennomsnittet, som er henholdsvis 1,93 % og 2,33 %. Målt i kroner er imidlertid Norge foran både EU- og OECD-snittet, men vi har også et uforholdsmessig høyt BNP, slik at de relative tallene blir desto lavere.

Gjennom "Lisboastrategien", som skal gjøre Europa til en konkurransedyktig verdensdel versus USA og Asia, skal også Norge måles med en rekke standardindikatorer som bl.a. omfatter kunnskapsressurser. Høy andel av FoU og høyt utdanningsnivå oppfattes som nøkkelen til høyere innovasjonstakt. Norge plasserer seg best når det gjelder høyere utdanning og internettilgang (Byfuglien and Stensrud 2002). Så må man uvilkårlig spørre om dette er gode indikatorer. Uansett kan vi fastslå at slike indikatorer gir den skjevheten som gjelder alle kunnskapsmålinger, nemlig at de undervurderer grovt den uformelle læringen.

Enda mer problematisk blir det når indikatorene skal belyse hvor langt landene har kommet med økonomisk reform, dvs. hvor langt de er kommet i retning av et fritt, avregulert indre marked i EU-området. Her brukes for

eksempel prisen på telekommunikasjoner og elektrisitet som indikatorer. Vi er her i den bedre halvdel (målt i forhold til 15 EU-land) når det gjelder telekommunikasjoner, men i den dårligere halvdel når det gjelder strøm. Dette er paradoksalt siden vi har vært pionerer i innføring av et kraftmarked, men har hengt etter i avreguleringen av telemonopolet.

Vi kunne også nevnt mange andre eksempler på internasjonale indikatorer som Norge er pålagt å produsere, men det ligger utenfor rapportens format å lage en komplett oversikt. Det er imidlertid en stor fare for at vi går mot et *indikatorchaos*, der indikatorene ikke representerer en nødvendig forenkling. Tvert om vil det store antallet indikatorer som produseres i seg selv skape komplikasjon. Det burde derfor være en klar føring i arbeidet med utvikling av indikatorer at det var overensstemmelse mellom de globale/overnasjonale nivåer vi forholder oss til og det nasjonale. Slike gjennomgående indikatorer kunne eventuelt følges helt ned til regionene. En slik vertikal samordning av indikatorer på flere nivåer finner imidlertid kun sted innenfor avgrensede sektorer, som forskning og innovasjon.

Den typen indikatorer som vi drøfter her er i stor grad indikatorer for ”framgang” eller ”tilbakegang” – altså det vi med mer omfattende begreper beskriver som ”vekst” eller ”utvikling”. Dette var også rammen for hvordan Østlandsforskning valgte å løse den oppgaven Kommunal- og regionaldepartementet ga oss (Selstad, Arge et al. 2004).

Vanligvis er det *harde* indikatorer om økonomi som er rådende indikatorer i vekstdiskursen, som i dag langt på vei er en diskurs om konkurransekraft. Vi prøvde i noen grad å avbøte denne ensidigheten ved å tenke indikatorer også på andre felt. Vi kom ut med *fem* indikatorgrupper:

For det første går det en dreining mot kunnskap og kompetanse gjennom mesteparten av den faglige diskusjonen de siste årene, og dette måtte derfor også bli en hovedindikator for regional politikk. Indikatorer som på forskjellige måter måler produksjon og effekter av kunnskap er rett og slett grunnleggende når vekstparadigmet i så stor grad er kunnskapsbasert. Vi kaller dem kompetanseindikatorer (1), indikatorer for å måle i hvilken grad vi har med *kompetente* regioner å gjøre. Men vi tar hele tiden med oss innsikten om at den reelle kunnskapsbasisen er mye større enn det statistikken måler.

Derneft skjer det for tiden en påfallende revitalisering av et ”gammelt” regionalpolitisk tema, nemlig fysiske infrastrukturer for samferdsel og kommunikasjon. Utbygging av veier, baner, flyplasser og havner var et viktig tema i etterkrigsplanleggingen, men etter hvert som alle regioner fikk en viss minste-standard fikk det svekket betydning. Men med den nye konkurransementaliteten er temaet igjen tilbake for fullt. Ulike indikatorer for infrastrukturell begunstigelse og bruken av disse infrastrukturene er den andre hovedgruppen (2), det vil si mål for graden av *tilgjengelighet*.

Kunnskapsutvikling i alle former skjer mest intenst i byene, der de er med på å definere deres nye sentralitet. Byene er noder for både kunnskap og kommunikasjon, og det er med på å gi dem styrke til å klare både oppgangs- og nedgangskonjunkturer. En gruppe indikatorer må derfor uttrykke denne *robustheten* (3), og her må vi legge vekt på regionenes urbane tyngde.

Dette er alle forhold som på forskjellig grad bidrar til regionens *konkurransekraft* (4), som mer snevert må handle om den økonomiske evnen til å hevde seg mot andre regioner. I denne gruppen kommer altså indikatorer som beskriver næringsstruktur og sysselsetting, men den totale jobbdynamikken innbefatter også offentlig sektor. Svært mange av våre regionalpolitiske virkemidler er rettet mot jobbskaping.

Men i siste instans er det befolkningens utvikling som er målstokken på regional vekst – i hvert fall i Norge. Det er naturligvis noe annet enn konkurransekraft, og i mangelen av andre begreper underordner vi demografiske indikatorer det som her kalles livskraft (5). I *livskraftige* regioner fødes det mange barn og de trekker til seg innflyttere. Slike prosesser er ikke noen refleks av økonomien alene.

Dermed er vi også nær det vi kunne kalle *sosiale* indikatorer, som på mange måter var indikatorbølgens opphav. Mange tror at det er sterkt samsvar mellom suksess økonomisk og sosialt, men det er det åpenbart ikke. Etter at vi presenterte vår regionale analyse møtte vi i noen tilfeller denne problemstillingen fra regioner som med våre indikatorer ble beskrevet som konkurransedyktige: Hvorfor ser vi da så mye sosial elendighet rundt oss? Sa indikatorene *Sannheten om Sørlandet*, spurte Helge Røed fra Agderforskning (Røed 2004). Nei, de gjør

ikke det hevdet han. Men så er heller ikke virkeligheten slik lenger at den kan beskrives med ett sett indikatorer. Ulike indikatorer må gi ulike svar.

Vi har derfor gått lenger enn vi gjorde i den opprinnelige rapporten og innført noen nye områder. I dette indikatorsystemet for Innlandet, har vi, riktignok på eksperimentell basis, laget *tre* nye indikatorsett. Disse passer ikke uten videre inn under begreper som ”vekst” og ”konkurranseskraft”, og må slik sett forstås som et tillegg til de fem ”kjerneindikatorene”.

Det som her omtales som *folkehelse* (6) er utvilsomt nært beslektet med sosiale indikatorer, men ligger også nær opp til demografiske indikatorer. Spørsmål som sykelighet og dødelighet vil naturligvis være sentrale i enhver levekårsindeks.

Vi tror også at det som legges i *kultur* (7) har betydning for sosiale forhold i regionene. Tradisjonelt har denne sfæren nærmest vært en motsetning til næringsliv, et felt for dannelse og bygging av identitet og mening. I dag er det imidlertid nettopp i næringslivet vi forventer effekter av kulturen, og dermed kan nye indikatorer utvikles for sektorens omfang.

Endelig må også *miljøet* tillegges en betydning (8), dels for den regionale trivselen, men særlig for den betydningen som gis gjennom bærekraftdiskusjonen. Det fins mange former for miljøvennlig bruk av naturen, men det mest fundamentale spørsmålet er likevel knyttet til utslipp av gasser som påvirker klimabalansen.

Disse åtte gruppene av indikatorer er også hovedinnholdet i denne rapporten: I kapittel 2 går vi gjennom fem *kjerneindikatorer*, som beskriver regionene som ”kompetente” og tilgjengelige; ”robuste” og ”konkurransedyktige”, og endelig som ”livskraftige”. For ikke å bruke et alt for belastet ord, kan disse indikatorene i sum kanskje være uttrykk for ”vekstkraft”. I kapittel 3 prøver vi ut tre nye indikatorer for henholdsvis folkehelse, kultur og miljø. Skal vi karakterisere disse faktorene ut fra det grunnleggende fenomenet vi ønsker å beskrive, kan stikkordene kanskje være ”sunnhet”, ”kultur” og ”bærekraft”.

Mellom disse fire hovedkapitlene smetter vi ”spesialanalyser” i rammetekster som berører spesielle emner og regioner.

2 Innlandets tilstand

– beskrevet med fem kjerneindikatorer

2.1 Regional inndeling

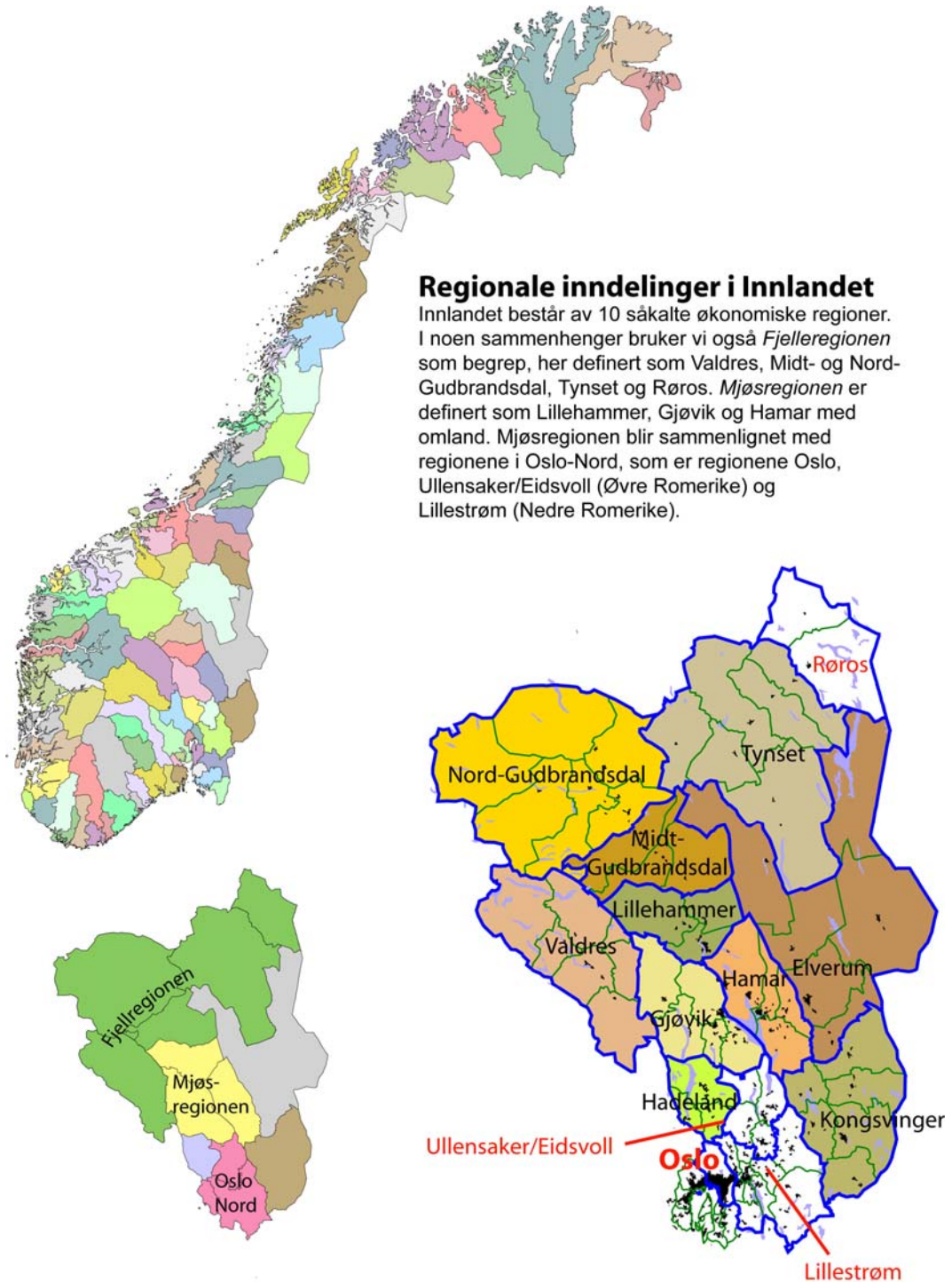
Den regionale inndelingen i denne rapporten har som grunnenheter det vi kaller ”økonomiske regioner”. Dette er en standardinndeling fra Statistisk Sentralbyrå, som er samkjørt med den europeiske inndelingen i såkalte NUTS regioner. NUTS er en forkortelse for inndelingsprinsipper for territorielle statistiske enheter. Det nivået vi fokuserer på her svarer til nivået NUTS 3. NUTS 1 er landet, NUTS 2 er landsdelene og NUTS 3 betegner den typen regioner som dannes rundt byer og tettsteder – byregioner – og som på norsk gjerne omtales som Arbeidsmarkeds-, Bolig- og Serviceregioner (ABS-regioner).

Norge inndeles i 89 økonomiske regioner. I vår analyse med ”kjerneindikatorer” har vi beregnet indikatorverdier for alle disse regionene. Siden det ligger fem indikatorer bak hver av de fem kjerneindikatorer, består den grunnleggende datamatriksen av 25 indikatorer i 89 regioner. Siden indikatorene uttrykker forskjellige forhold som nødvendigvis ikke har noen felles målestokk, brukes regionenes rang på de ulike indikatorene som målestokk. Den regionen som skårer høyest på en indikator får altså 89 rangpoeng, den som skårer dårligst får 1 rangpoeng. Den 45. regionen i rang er altså medianverdien som deler regionene i pluss- og minusvarianter. I denne analysen har vi valgt å presentere rangeringen i 10 tilnærmet like store klasser.

Rangpoengene brukes også til å beregne indikatorverdiene for grupper av indikatorer, altså de fem indikatorene som går inn i kjerneindikatorer. For eksempel blir det beregnet gjennomsnittsverdier for ”kompetanse”, som igjen fordeles langs skalaen 1-89. Disse nasjonale rangpoengene brukes også til å rangere regionene i Innlandet. Siden det er ti regioner i Innlandet får de her 1-10 rangpoeng. På denne måten får vi kryssspeilet regionene: For det første finner vi ut hvem som er ”best” i Innlandet, for det andre finner vi ut hvordan

Innlandetsregioner plasserer seg nasjonalt. Ligger Innlandets fremste regioner i den nasjonale teten, eller ligger de nærmere den nasjonale bunnen?

Figur 2.1 Økonomiske regioner i Norge og Innlandet.

2.2 Kompetente regioner

Med det rådende vekstparadigmet må dette være den mest fundamentale indikatorgruppen for alle regioner. Å være konkurransedyktig er å kunne noe som konkurrentene ikke kan – å ha en kompetanse som er unik. Slik kompetanse kan være knyttet både til bedrifter og regioner. Regioner som har denne egenskapen kaller vi altså *kompetente*. Vi skal først beskrive de fem (del)indikatorene som ligger bak (sammenfattet i tabell 1), og deretter se hvordan disse slår ut i Innlandet.

Andel studenter. Denne indikatoren måler hvor stor studentbefolkningen er i forhold til totalbefolkningen i regionen (%). Dette er en indikator som gir høy skåre til regioner med universitets- og høyskoleinstitusjoner (UoH), og det er som kjent slett ikke alle. Regioner uten UoH vil normalt også ha noen fastboende studenter, men ikke mange, og mange regioner har ingen studenter i det hele tatt. Dette er altså en indikator som *polariserer* mellom regioner som har og regioner som (nesten) ikke har det vi måler med indikatoren. Likevel: Regioner med høyere utdanningsinstitusjoner *har* et fortrinn som ikke kan underslås. For Innlandet er det også opplagt at når Innlandsuniversitetet er en hovedmålsetting, da må også dette være en viktig indikator for den regionale utviklingen.

Tabell 2.1: Fem indikatorer som måler kompetanse

Region	<i>Andel studenter</i>			<i>Andel høyutdann.</i>			<i>Andel FoU-inst.</i>			<i>Andel FoU i bed.</i>			<i>Andel innov. Bedr.</i>		
	%	Rangpoeng		%	Rangpoeng		LQ	Rangpoeng		%	Rangpoeng		%	Rangpoeng	
	Nasj.	Reg.		Nasj.	Reg.		Nasj.	Reg.		Nasj.	Reg.		%	Nasj.	Reg.
Kongsvinger	0	43	5	10,0	8	3	0,01	37	4	16	40	3	18	20	4
Hamar	1,8	61	7	14,7	66	9	0,18	57	6	25	73	7	20	23	5
Elverum	9,3	82	10	13,2	49	8	0,01	38	5	21	63	5	6	6	2
Tynset	0	42	4	12,5	42	6	0,27	63	8	32	82	9	49	83	10
Lillehammer	7,3	79	9	19,0	84	10	0,44	70	10	18	51	4	41	76	9
Gjøvik	2,4	64	8	12,7	45	7	0,19	58	7	24	70	6	29	58	7
Midt-Gudbrand.	0	41	3	9,9	5	2	0	34	3	2	7	1	13	15	3
Nord-Gudbrand.	0	40	2	9,4	3	1	0	33	2	26	76	8	29	60	8
Hadeland	0,1	47	6	11,3	23	5	0	32	1	6	16	2	27	48	6
Valdres	0	39	1	11,0	19	4	0,29	64	9	34	85	10	4	5	1
Røros	0	14		12,1	34		0	12		11	24		22	33	
Lillestrøm	0,8	53		15,2	75		2,41	86		19	57		26	45	
Ullensaker	0	44		12,2	36		0,11	54		2	8		18	19	
Oslo	10,9	85		28,1	88		1,81	84		17	44		23	37	

Andel høyskoleutdannede. Også dette er en indikator som beregnes på grunnlag av andelen i forhold til totalebefolkningen (%). Det er godt statistisk grunnlag for denne indikatoren. Den måler egentlig en demografisk størrelse, men uttrykker her den kompetente humankapitalen regionen har tilgjengelig – en kunnskapskapital. Når Innlandet satser på UoH er hensikten i siste instans å øke kunnskapskapitalen ved å høyne andelen av UoH-utdannelse. Det dreier seg ikke nødvendigvis bare om studenter fra regionen, men kan også være innflyttede studenter som forhåpentligvis bosetter seg permanent etter utdannelsen. Dessuten er UoH-sektoren en forskende sektor, som tilfører regionen kompetanse i form av samfunns- og bransjetilpasset kunnskap.

Andel FoU-institutter. Denne har vi behandlet som en ordinær næring, og derfor bruker vi lokaliseringkvotienter (LQ) som målestokk, altså om næringen er over- eller underrepresentert i regionen (verdier over og under 1). Også her fins det relativt god statistikk tilgjengelig. Dette er altså forskning som skjer i en sektor ved siden av UoH-sektoren. For Innlandet blir det viktig å stimulere slike FoU-institutter rundt universitetet.

Andel FoU i bedriftene er den tredje store undergruppen blant FoU-institusjonene. Denne indikatoren er beregnet gjennom andelen bedrifter som forsker i prosent av alle bedrifter, altså uten å ta hensyn til om de forsker lite eller mye. Slik statistikk er ikke tilgjengelig via løpende produksjon, men må hentes fra spesialundersøkelser. Riktignok fins det noen få bedrifter som er svært forskningsintensive, men flertallet av bedrifter er små og har ikke kommet i gang med omfattende FoU. Derfor må målsettingen i første omgang være å få forskningsprosessene i gang.

Andel innovative bedrifter er i siste instans en målindikator for forsterket forskning og høyere utdanning. Gjennom kandidater og forskningsresultater skal bedriftene tilføres kompetanse som gjør dem mer innovative. Også her måler vi med andelen foretak som er innovative, etter en kartlegging som er fordelt regionalt. Det produseres ikke løpende statistikk på dette feltet heller. Også her må vi oppfatte enhver utvikling som positiv for Innlandet. Bedriftene i Innlandet har generelt ry på seg for å være lite nyskapende – som ”innlendingen”. Om det er sant skal vi se på neste side.

Innlandet som kompetanseregion

Innlandet er en kompetent og nyskapende region, selv om det er store forskjeller innad i landsdelen, og selv om innlandets regioner kommer noe etter de mest kompetente på landsbasis. Verdiene for Innlandets regioner er oppsummert kartografisk på motstående side. Dette er altså den beregnede sumeffekten av de fem indikatorene i tabell 1.

Den klart mest kompetente regionen i Innlandet er *Lillehammer*, tett fulgt av *Tynset*, *Gjøvik* og *Hamar*. Elverum kommer også positivt ut. Her er det åpenbart en byeffekt, med Tynset som et unntak.

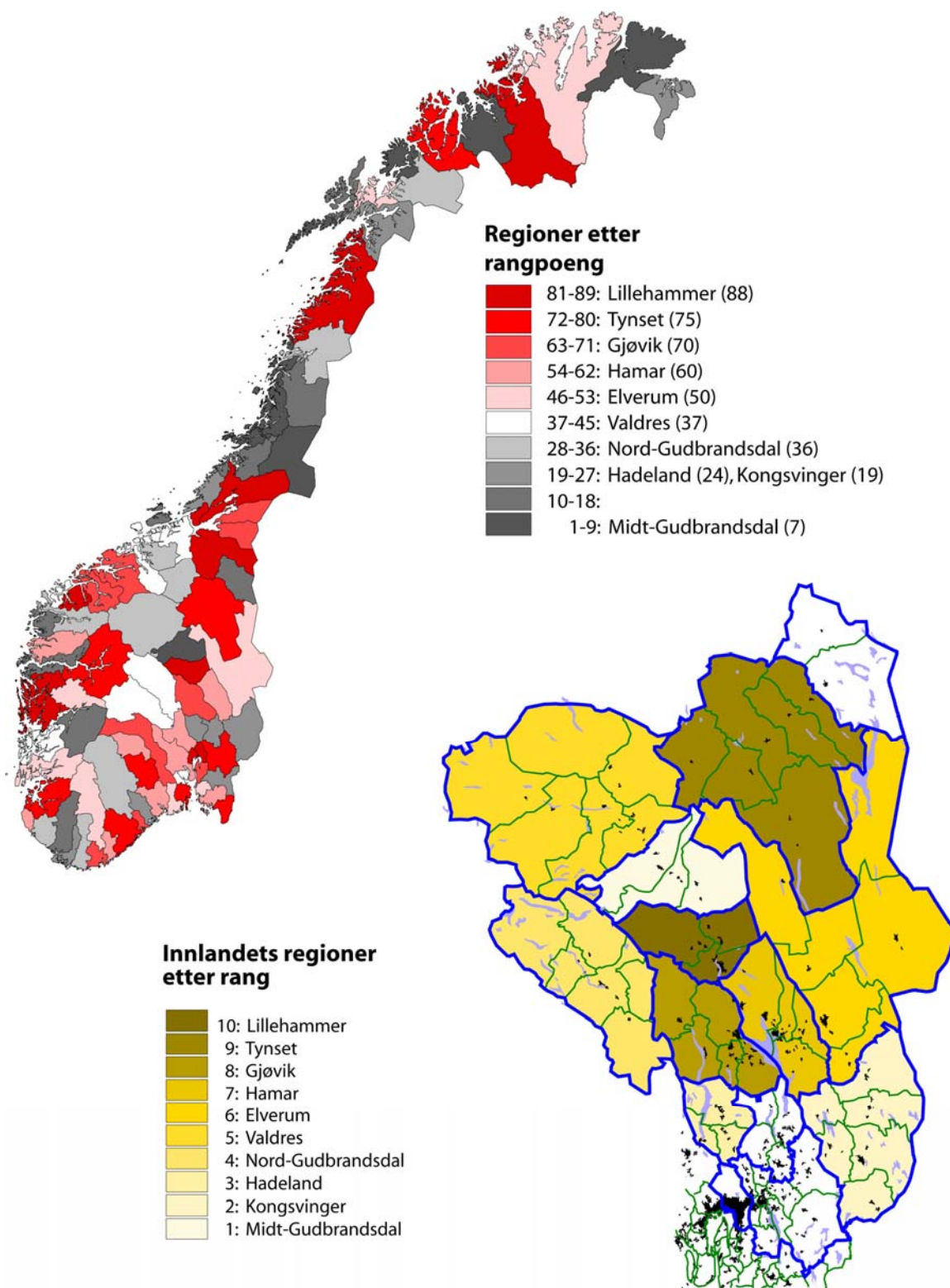
Lillehammer utmerker seg med høy andel UoH-utdannede, og mange studenter. Regionen har også en brukbar andel FoU-institusjoner, og dessuten flere innovative bedrifter. Men det skorter på FoU-innsatsen i bedriftene. Noe lavere verdier finner vi for Gjøvik, Hamar og Elverum – de store høyskolebyene. Tynset-regionens suksess skyldes først og fremst høy andel bedrifter med FoU og innovasjon. Andre regioner med høy innovasjonsgrad er Nord-Gudbrandsdal og Hadeland. Det er ikke riktig at næringslivet i Innlandet er lite innovativt. Litt overraskende er det også at noen svakt urbaniserte regioner hevder seg så godt.

Hvordan plasserer så Innlandets regioner seg nasjonalt? Egentlig kommer Lillehammer i en klasse for seg i den øverste kategorien, faktisk foran universitetsbyer som Oslo, Bergen og Trondheim! Bare Asker/Bærum kommer foran.

Også Tynset, Gjøvik og Hamar kommer klart på plussiden, så vidt også Elverum. De øvrige regionene kommer altså på den nedre halvdel, selv om det er positive tegn i Nord-Gudbrandsdalens pga. den høye FoU-andelen i næringslivet, med tilsvarende høy innovasjon. Valdres har også høy andel FoU i bedriftene, men det slår ikke ut i innovasjon. Bortsett fra Tynset gjør Fjellregionen det ikke særlig bra kompetansemessig. Røros har også lite å tilføre.

Nær Oslo får Hadeland en viss styrke gjennom andelen studenter og innovasjon i bedriftene, mens Kongsvinger plasserer seg under det nasjonale gjennomsnittet. Regionene på Romerike har ikke særlig høy kompetanse. Lillestrøm-regionen er den nærmeste konkurrenten, men den er forholdsvis svakt stilt når det gjelder høyere utdanningstilbud.

Figur 2.2: Kompetente regioner målt med fem indikatorer

2.3 Tilgjengelige regioner

Tilgjengelighet er et begrep vi bruker om regionens evne til å ha samferdsel med andre regioner, eller omvendt for andre regioners evne til å nå regionen. Tilgjengelighet kan beregnes eksakt i antall minutter reisetid. Våre indikatorer bruker et tredelt reisemål som grunnlag for beregningene: Til fylkessenteret, til landsdelssenteret og til Oslo.

Biltilgjengeligheten er samlet antall minutter som i smitt brukes til å nå disse reisemålene. Det er en god indikator, for den gjelder både privatbiler og yrkestrafikk. Men uheldigvis har vi ingen løpende statistikk på feltet. Det gjelder også de øvrige tilgjengelighetsmålene:

Kollektiv tilgjengelighet er beregnet reisetid med raskeste kollektive reisemiddel. Det er slik sett et uttrykk for potensialet for ekspansjon i kollektivtrafikk, som kan være gunstig miljømessig.

Multimodal tilgjengelighet gjelder alle reisemåter, og her brukes da den samferdselsformen som gir kortest reisetid. Det kan gi en pekepinn på tidsbruk ved sammensatte reiser.

Tabell 2.2: Fem indikatorer for tilgjengelighet

Region	<i>Biltilgjengel.</i>			<i>Kollektiv tilgjengel.</i>			<i>Multimodal tilgj.</i>			<i>Nettopendling</i>			<i>Andel transportn.</i>		
	Min.	Rangpoeng		Min.	Rangpoeng		Min	Rangpoeng		%	Rangpoeng		LQ	Rangpoeng	
	Nasj.	Reg.		Nasj.	Reg.		Nasj.	Reg.		Nasj.	Reg.		Nasj.	Reg.	
Kongsvinger	94	69	8	96	59	5	95	67	7	-17,1	10	2	0,9	46	6
Hamar	78	75	10	61	76	10	70	76	10	-7,3	45	6	0,78	32	4
Elverum	97	68	7	93	61	6	95	66	6	-7,8	39	5	0,71	22	2
Tynset	265	35	1	226	10	1	246	31	1	-10,4	28	4	0,79	35	5
Lillehammer	108	64	5	89	64	8	99	65	5	0,6	82	10	0,52	9	1
Gjøvik	97	67	6	92	63	7	94	68	8	-6,7	53	9	0,77	29	3
Midt-Gudbrand.	182	53	3	140	48	4	161	54	4	-11	23	3	0,93	50	8
Nord-Gudbrand.	212	47	2	167	34	3	190	42	2	-7,1	46	7	1,11	72	9
Hadeland	79	74	9	76	67	9	78	73	9	-30,9	3	1	1,22	83	10
Valdres	165	55	4	206	17	2	186	44	3	-6,7	52	8	0,92	48	7
Røros	221	45		201	18		211	38		-2,0	74		1,22	81	
Lillestrøm	25	86		12	88		19	86		-30,1	4		0,97	56	
Ullensaker	41	84		31	84		36	84		-0,9	79		6,22	89	
Oslo	0	89		0	89		0	89		45,8	89		1,06	67	

For alle tilgjengelighetsindikatorerne *må* Oslo komme best ut, siden Oslo både er landsdelssenter, fylkessenter og regionsenter. Oslos rang som beste region er altså definatorisk. Alternative mål kunne være tilgjengelighet i forhold til et eksportsted, for eksempel E6 ved Svinesund. Da ville Halden komme bedre ut. Selv om tilgjengelighetsindikatorerne måler reisetid, er de mer et uttrykk for den infrastrukturelle kvaliteten enn bruken av dem. De to siste indikatorerne vil imidlertid på en mer realistisk måte vise *effekter* av infrastrukturen.

Nettoppendling er definert som forholdet mellom inn- og utpendling, og verdien kan da være positiv og negativ. Indikatoren måler nettoppendlingen i forhold til den regionale sysselsettingen (%). Regioner som tjener på pendling har positive verdier (nettoinnpendling), taperregioner får minusverdier (nettoutpendling).

Andel transportnæring er en indikator som blir målt med lokaliseringkvotienter, altså regionens relative over- eller underrepresentasjon av land-, sjø- og lufttransport – inklusive lagerhold. Det er nærliggende å se også dette som en funksjon av den infrastrukturelle begunstigelsen: Jo bedre veier, jo bedre havner, jo bedre flyplasser; desto bedre er forutsetningene for å starte transportvirksomhet.

Alle regioner tilstreber i dag høy tilgjengelighet – av gode grunner. Sakker de akterut i forhold til andre regioner svekkes næringslivet, og folk opplever avstanden til sentrum som lang. Men det er sjelden infrastrukturene blir radikalt forbedret gjennom én investering, så derfor merkes ikke forandringene på kort sikt. Men noen regioner er det alltid som opplever små sprang – på grunn av en ny bro, en ny tunnel eller en ny flyplass. Det de ofte glemmer er imidlertid at dette bedrer transporten begge veier: De håper at vilkårene for eksport skal bedres, men glemte at også mulighetene for import ble større. Hvordan har det gått i Innlandet?

Innlandets tilgjengelighet

I figur 3 har vi sammenfattet de fem indikatorene som kommer i gruppen for tilgjengelighet. I stor grad viser innlandskartet et bilde som avspeiler avstanden til Oslo, men ikke uten unntak. De mest begunstigede regionene er i rekkefølge Hamar, Hadeland og Lillehammer, deretter Gjøvik og Elverum. Byregionene og de bynære regionene må karakteriseres som *tilgjengelige*, faktisk også i en nasjonal sammenheng.

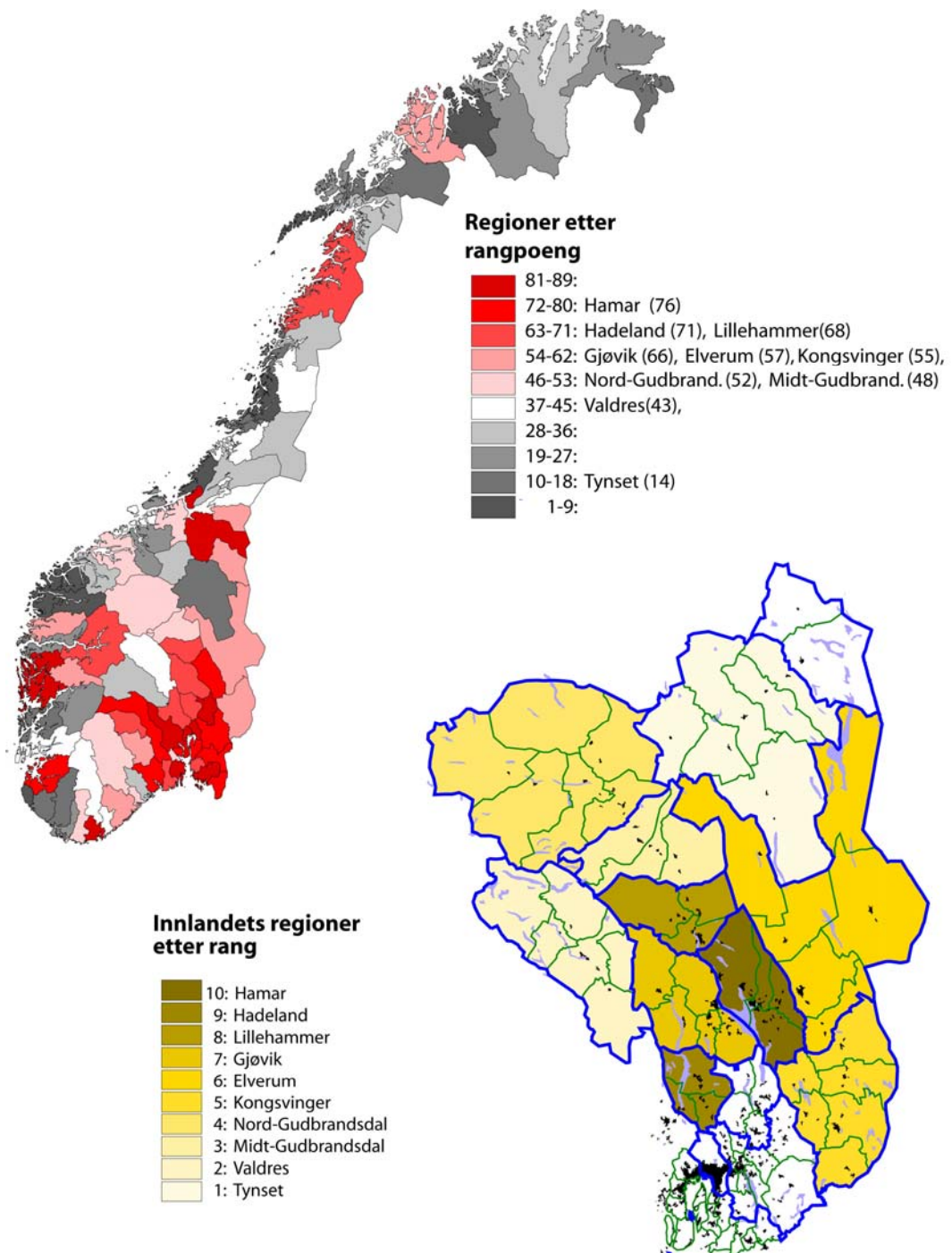
Kongsvinger ligger nær opp til Oslo-regionen, og har også høy tilgjengelighet regnet i forhold til reisetid – selv om kvaliteten på E2 trekker noe ned. Men det som teller mer negativt er at nærheten til Oslo først og fremst brukes til en ganske omfattende utpendling.

Fjellregionen har stort sett dårlig tilgjengelighet, som er en funksjon av avstand til større sentra. Verst stilt er Tynset-regionen. At Gudbrandsdalens ”norddal” gjør det bedre enn ”midtdalen” synes paradoksalt i forhold til beliggenheten, men årsaken er her lav utpendling og en vesentlig sterkere transportnæring. Ser vi på den nasjonale fordelingen plasserer Røros-regionen seg gunstig, dels fordi flyplassen trekker opp, dels fordi transportnæringen er velutviklet.

Mjøsregionen kan ikke klage alt for sterkt på sin infrastrukturelle status, selv om vi vet at forbedringspotensialet er stort. Men situasjonen reiser også et politisk dilemma: Skal man satse mer på perifere regioner for å kompensere deres svake tilgjengelighet? Eller skal man satse sterkere på Mjøsregionen, der forbedringer i infrastrukturen kan gi større økonomiske resultater? Eller vil firefelts motorvei og tospors jernbane til Lillehammer føre til samme resultat som i Kongsvinger – nemlig massiv utpendling?

Lillehammer er et ytterpunkt i et østlandsk veksttriangel, der Skien og Halden er de to andre polene. Det er liten tvil om at de gode infrastrukturene er med på å gjøre dette til et område som gjennomgående oppnår høye verdier på de fleste indikatorer. Derfor plasserer innlandsregionene seg stort sett i den øvre del av den nasjonale skalaen, med Valdres og Tynset som unntakene. Men de virkelig ledende regionene er Østlandets sentrum. De tre ledende regionene er Asker/Bærum, Oslo og Ullensaker – Norges ledende kommunikasjonsknutepunkt.

Figur 2.3: Tilgjengelige regioner målt med fem indikatorer.

2.4 Robuste regioner

Begge de foregående indikatorgruppene – kompetanse og tilgjengelighet – gir byer og bynære strøk en spontan fordel. Starter vi på toppen i det nasjonale byhierarkiet ser vi at fordelene er størst i Oslo, Asker/Bærum, Lillestrøm, Ullensaker og Follo – foran kalt vårt store kommunikasjonsknutepunkt, men også sete for to universiteter og mange høyskoler.

Vi kan imidlertid finne igjen mange av de samme trekkene i småbyene, og i litt mindre grad i urbane bygdebyer. Egentlig kan vi si at alle sentra gir sine regioner fortrinn, det gjør dem robuste. Denne robustheten arter seg slik at de får med seg framgangen i oppgangstider, uten å miste fotfestet i nedgangstider. Igjen må vi presisere: Med noen unntak.

Befolkningstørrelsen i regionen har her opplagt en viss betydning (målt i absolutte størrelser). Jo større befolkningsunderlag, desto mer avanserte tjenester kan tilbys. Dette er imidlertid ikke noen automatisk effekt, for det må også skje noe på tilbudssiden for å dekke det mest avanserte behovet.

Senterets størrelse er også av betydning, for jo større det er, desto mer sannsynlig er det at det utvikler tjenestene til høyere nivå. Her snakker vi altså om det ledende senteret, som vi forstår som det største senterets absolutte folketall.

Figur 2.3: Fem indikatorer for robuste regioner

Region	<i>Befolkningsstørr.</i>			<i>Senterstørrelse</i>			<i>Endr. senter</i>			<i>Endring omland</i>			<i>Produsenttjenester</i>		
	Abs.	Rangpoeng		Abs.	Rangpoeng		%	Rangpoeng		%	Rangpoeng		LQ	Rangpoeng	
	Nas.	Reg.		Nas.	Reg.		Nas.	Reg.	Nas.	Reg.	Nas.	Reg.	Nas.	Reg.	
Kongsvinger	49729	65	8	11091	55	6	2,6	18	3	-3,8	48	6	0,4	35	4
Hamar	84404	76	10	28296	70	10	3,8	22	4	3,3	75	10	0,78	77	10
Elverum	38416	62	7	12364	59	7	15,8	51	9	-6,6	33	2	0,39	34	3
Tynset	15732	26	2	2353	11	3	4,1	23	5	-4,1	46	5	0,61	68	9
Lillehammer	36026	60	6	19053	67	9	14,5	48	8	-1,7	61	8	0,54	59	8
Gjøvik	67630	70	9	17382	63	8	13,5	46	7	-3,3	52	7	0,48	52	7
Midt-Gudbrand.	13869	18	1	2431	13	4	12,3	43	6	-9,7	16	1	0,23	8	1
Nord-Gudbrand.	19885	36	4	1572	4	1	1,2	15	2	-6,2	35	3	0,42	37	5
Hadeland	27845	49	5	4262	27	5	19,1	63	10	3,1	73	9	0,33	25	2
Valdres	18327	31	3	1796	6	2	0,3	13	1	-4,2	45	4	0,45	47	6
Rørros	7776	3		3459	19		6,2	27		-6,0	38		0,22	7	
Lillestrøm	171627	85			88		17,3	57		-1,8	62		0,6	67	
Ullensaker	53429	67		11475	56		37,3	84		13,8	88		0,68	71	
Oslo	517401	89		794356	89		17,3	56		15,3	89		2,11	88	

Senterets endringstakt må derfor oppfattes som viktig for regionen. Når senteret vokser, målt med endring i folketall (%), styrker hele regionen seg, selv om flere blir henvist til pendlings- og servicereiser. De sentrene som ikke vokser er ofte de som er tungt spesialisert i industriproduksjon. De er viktige som arbeidsplassentra, men er i mindre grad sentralsted med bredt tjenestetilbud.

Omlandets endringstakt er også viktig, for det skal naturligvis ikke være en styrke for en region om senterets vekst åpenbart går på bekostning av omlandet. En region som vokser både i sentrum og omland er mer robust enn en som bare vokser i sentrum. En viss tendens til dannelse av forsteder og pendlingsomland må oppfattes som positivt, selv om byspredning og sub-urbanisering åpenbart også kan være et problem. Når omlandets befolkning vokser (%) er dette en positiv indikator.

Produsenttjenester er en viktig indikator, fordi den viser til graden av næringsmessig fornyelse i sentrene. Vi måler den her med forretningsmessig tjenesteyting, og bruker lokaliseringkvotienter som målestokk (LQ). Det vi tradisjonelt forstår med sentralstedsfunksjoner og sentralitet er personrettede tjenester, det vil si slike som har husholdningene som marked. Jo større befolkning, desto mer heldekkende vare- og tjenestetilbud vil man finne. Dette kan vi kalle den ”gamle” sentraliteten.

Den ”nye” sentraliteten er tjenester som tilbys for å dekke etterspørsel fra private bedrifter eller offentlig tjenesteproduksjon. Vi kaller dem derfor produsenttjenester, og de har vokst meget sterkt de siste 30 årene – nettopp i den samme tiden som industrien har gått tilbake. I dag er det derfor styrken målt med ny sentralitet som skiller de større byene fra de mindre, de vekstkraftige fra de stagnerende. De fins også i småbyer, men i mindre omfang.

Innlandet som robust region

Figur 2.4 viser kartene som beskriver innlandsregionenes robusthet, og deres plassering i et nasjonalt kart over landets mer eller mindre robuste regioner.

Den øverste divisjonen er den øverste tiendedelen – regioner med mer enn 81 rangpoeng for robusthet: Her finner vi Oslo, og forstadsregionene Asker/Bærum, Lillestrøm og Follo. Alle disse regionene gis samme sentralitet som Oslo, fordi deres sentra er en del av den sammenhengende bybebyggelsen i Oslo. Med sine vel 800 000 innbyggerne er denne "agglomerasjonen" Norges desidert største.

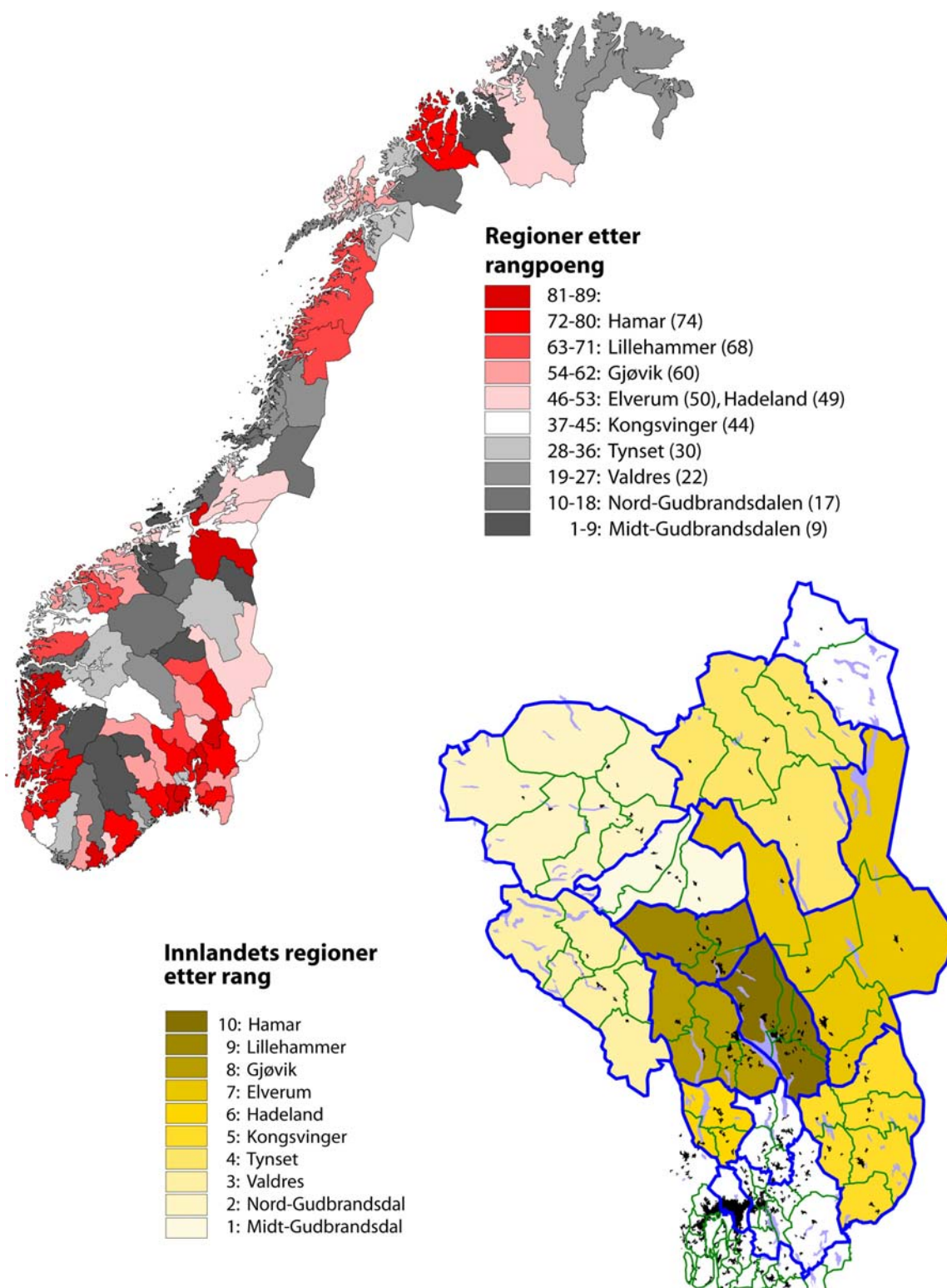
Bortsett fra denne storbyen preges Oslos forstadsregioner av små sentra. Ullensaker og Eidsvoll er mer å forstå som bygdebyer enn småbyer. Slik er det også i Innlandet, som også har noen livskraftige småbyer. På innlandskartet framtrer disse likevel som små flekker sammenlignet med storbyen som eser utover.

Et viktig spørsmål i Norges bygeografi er om småbyene kan opparbeide flere av storbyens særtrekk, eller om de er dømt til å ligge i en klasse markant under. Utviklingen i Vestfold er interessant, for her finner vi noen store småbyer, som også opptrer i par gjennom sin nærhet til hverandre. Både Tønsberg/Horten og Sandefjord/Larvik plasserer seg i den øverste tiendedelen, sammen med landsdelssentrene Bergen, Trondheim og Kristiansand.

I denne klassen finner vi ingen av Innlandets byer, men Hamar kommer nær. Hamar er som bysenter vesentlig større enn Gjøvik og Lillehammer, og har dessuten større omland. Hamar by vokser ikke spesielt fort, men omlandet gjør det. Dessuten er dette det største senteret for produsenttjenester.

Regionene plasserer seg deretter systematisk etter sentralstedshierarkiet i Innlandet: Lillehammer, Gjøvik, Elverum, Kongsvinger. Lillehammers fortrinn er bystørrelsen, Gjøviks den totale regionstørrelsen. Elverum og Kongsvinger er relativt små som byer – såkalt store bygdebyer – men sammen med sine omland er de betydelige. Elverum preges også av en meget sterk vekst i senteret de siste tiårene. Kongsvinger plasserer seg derfor på den nederste nasjonale halvparten, og får der følge av Tynset, Valdres, Nord- og Midt-Gudbrandsdal.

Figur 2.4: Robuste regioner målt med fem indikatorer.

2.5 Konkurransedyktige regioner

Næringslivet er en blanding av vekstkraftige og mindre vekstkraftige næringer. Har regionen mye vekstkraftige næringer er den billedlig ”programmert” for vekst, omvendt om den har mye nedgangsnæringer. Eksempler på slike næringer er henholdsvis teknologiindustri og primærnæringene.

Primærnæringene er svært viktige i mange bygdesamfunn, og det fins mange gode argumenter for å opprettholde sysselsettingen. Også på nasjonalt nivå er det stor vilje til å opprettholde landbruk og fiske. Men ikke desto mindre er det et faktum at selv med dagens beskyttede jordbruk, faller sysselsettingen dramatisk. Verre kan dette bli under et nytt internasjonalt frihandelsregime som bygger ned tollvern og andre subsidieformer. Vi velger derfor å se høye andeler av primærproduksjon, her målt med lokaliseringkvotienter (LQ), som et negativt trekk ved regionene.

Teknologiindustrien, før gjerne kalt verkstedindustrien, er en bransje som har opprettholdt sin sysselsetting – og hatt vekst i bearbeidingsverdien – selv om industrien generelt går tilbake. Høye andeler teknologiindustri er derfor et tegn på konkurransekraft, og også denne målt med lokaliseringkvotienter (LQ).

Tabell 2.4: Fem indikatorer for konkurransekraft.

	Primærproduksjon			Teknologiindustri			Struktureffekt.			Konkur.effekt			Endr. sysselsetting		
	LQ	Rangpoeng		LQ	Rangpoeng		%	Rangpoeng		%	Rangpoeng		%	Rangpoeng	
		Nasj.	Reg.		Nasj.	Reg.		Nasj.	Reg.		Nasj.	Reg.		Nasj.	Reg.
Kongsvinger	1,76	42	6	0,94	54	9	-10,9	37	5	-4,5	16	1	-2,9	14	3
Hamar	1,46	50	7	0,53	30	7	-5,5	65	9	-4,4	17	2	2,5	36	8
Elverum	1,86	40	5	0,25	11	2	-8,4	52	6	-3,3	20	3	0,7	25	4
Tynset	4,85	1	1	0,35	18	4	-15,8	19	4	-0,4	30	5	-3,7	13	2
Lillehammer	1,4	54	9	0,35	20	5	-3	71	10	2,6	47	7	12	69	10
Gjøvik	1,4	55	10	2,35	82	10	-8,3	53	7	-2,2	24	4	2	33	7
Midt-Gudbrandsd.	3,74	11	3	0,32	15	3	-19,7	3	1	8,5	71	10	1,2	29	6
Nord-Gudbrandsd.	4,38	5	2	0,36	21	6	-18,9	5	2	2,6	46	6	-3,9	10	1
Hadeland	1,45	51	8	0,67	36	8	-8,2	54	8	7,3	68	9	11,6	67	9
Valdres	3,38	17	4	0,15	6	1	-16,2	16	3	4,7	55	8	1	27	5
Røros	1,87	38		0,74	40		-9,3	42		-0,2	33		3	38	
Lillestrøm	0,49	84		0,69	38		-3	72		9,2	74		18,7	83	
Ullensaker/Eidsvoll	0,79	67		0,31	12		-2	76		69,2	89		79,6	89	
Oslo	0,05	89		0,24	10		13,5	89		-5,7	14		20,2	85	

Her kunne vi naturligvis presentert flere næringer som representanter for ”gårsdagens” eller ”morgendagens” næringsliv. Men slike begreper er naturligvis ideologisk farget, for *mat* har grunnleggende sett like stor betydning som teknologi. Et mer nøytralt uttrykk er å beregne den strukturelle veksttilbøyeligheten i en gitt næringsstruktur.

Struktureffekten beregnes på grunnlag av de nasjonale veksttendensene. Hvis en region med disse nasjonale veksttilbøyelighetene samlet får en beregnet vekst, da sier vi at strukturen er positiv. Omvendt om regionen har mange næringer der veksttendensene er svake eller negative, da er regionen programmert for å tape i sysselsettingsutviklingen, i verste fall får den nedgang. En beregnet gevinst eller et tap av arbeidsplasser kan vi måle relativt i forhold til sysselsetting (%), og da har vi et mål for strukturbegunstigelsen.

Konkurransoeffekten er regionens evne til å tape færre eller vinne flere arbeidsplasser enn det som er den generelle tendensen. Det er viktig å være klar over at en slik effekt kan regionen ha enten sysselsettingen går fram eller tilbake. Vi måler også denne indikatoren i gevinst/tap i forhold til total sysselsetting (%).

Sysselsettingsendring er et nettoresultat av oppgang og nedgang i mange næringer. Er verdien positiv kan resultatet skyldes gunstig struktur, konkurranse-dyktighet, eller begge deler. Uansett er det lett å forstå at positiv jobbskapings-evne er viktig for alle regioner.

Innlandets konkurransekraft

Figur 2.5 viser situasjonen i innlandet, beregnet med disse fem indikatorene for konkurransekraft.

Den mest konkurransedyktige regionen er faktisk *Hadeland*. Tradisjonelt har dette vært et stort utpendlingsområde til Oslo, og det er det fortsatt. Et nytt trekk er imidlertid høy vekst i antall arbeidsplasser, som kombineres med høy konkurranseeffekt. Hadeland er altså i ferd med å bli en mer komplett region med både vekst i folketall og i bosetting.

Etter Hadeland kommer *Lillehammer*, som preges av lav primærnæringsandel og generelt gunstig næringsstruktur. Lillehammer har høy andel i tjenestenæringene, og spesielt i vekstkraftige områder som utdanning og forretningsmessig tjenesteyting.

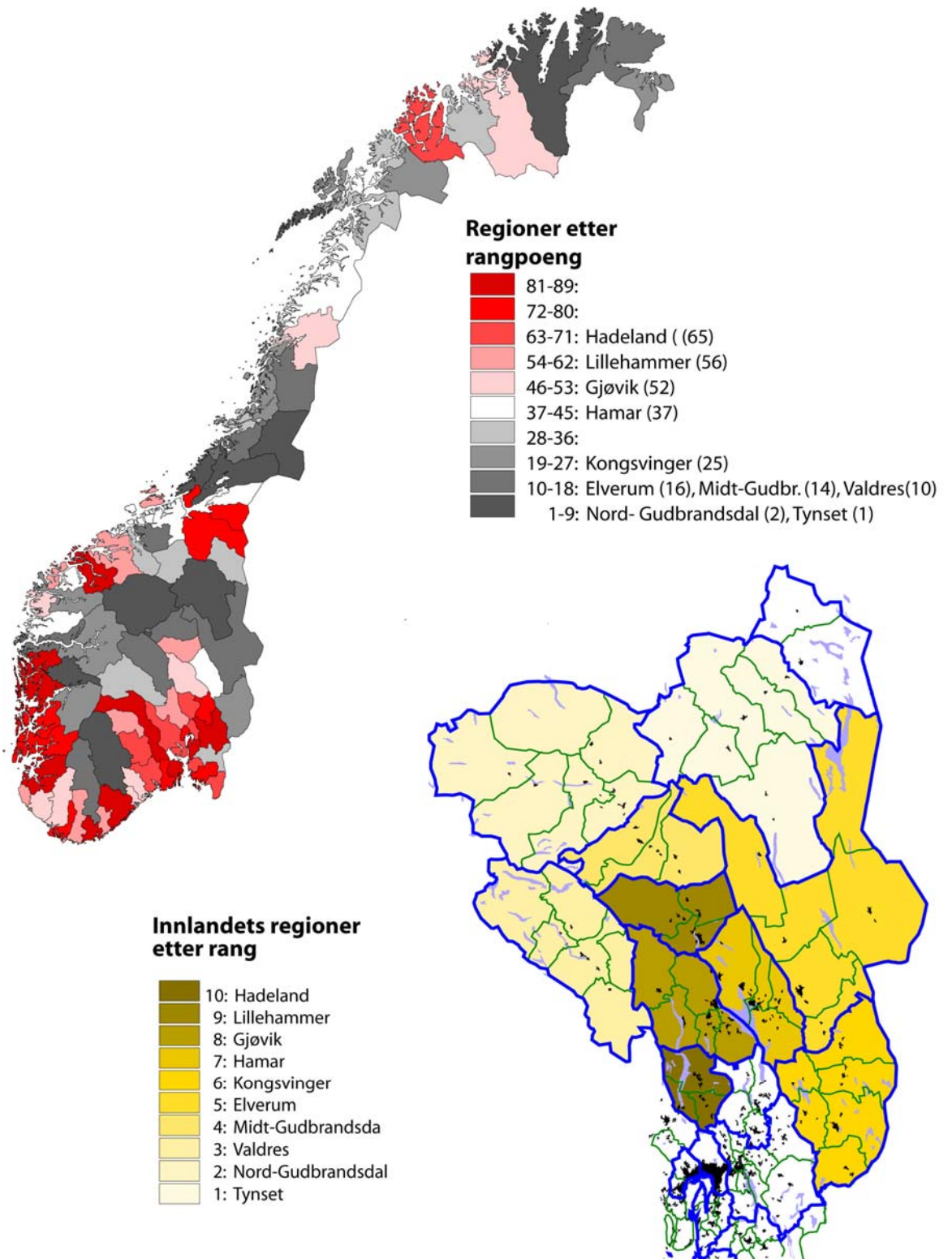
Gjøvik er en god nummer tre, særlig på grunn av den solide teknologiindustrien i regionen. Næringsstrukturen er generelt gunstig, men Gjøvik mangler noe av den styrken Lillehammer har i avansert tjenesteyting. Solid teknologiindustri til tross; Gjøvik har heller ikke spesielt høy jobbskapingsevne totalt.

Landets mest konkurransekraftige regioner (den øverste tidelen) ligger stort sett i et kystbelte som begynner med Follo, fortsetter med Tønsberg, Arendal, Kristiansand, Stavanger, Bergen og Ålesund. Det er bare to regioner i toppklassen som ikke ligger ved kysten, nemlig Lillestrøm og Kongsberg. Innlandet har ingen regioner i denne toppklassen, heller ikke i nest øverste klasse. Innlandets konkurransedyktige belte går fra Hadeland, til Gjøvik og Lillehammer, der alle regionene ligger i den øverste halvdel av nasjonal konkurransekraft.

Det går altså en skillelinje mellom Oppland og Hedmark. Hamar har positiv næringsstruktur, men negativ konkurransevne. Dermed blir den samlede jobbdynamikken relativt svak, men den er positiv. Men herfra er det et sprang ned til Kongsvinger, som riktignok fortsatt har fotfeste i teknologiindustrien, men har negativ utvikling i samlet sysselsetting.

Halvparten av innlandets regioner kommer i de to laveste nasjonale klassene. Det gjelder Elverum, Midt-Gudbrandsdal og Valdres, og helt i bunnen ligger Nord-Gudbrandsdal og Tynset-regionen. Jobbdynamikken er og blir Innlandets problem – særlig på Hedmark-siden.

Figur 2.5: Konkurranskraftige regioner målt med fem indikatorer.

2.6 Livskraftige regioner

Med livskraftige regioner forstår vi regioner som vokser med regionalpolitikken generelle målindikator – bosettingen. Det er ikke bare utkantene som vil ”opprett- holde bosettingsmønsteret” i dag. Enhver region tilstreber vekst i befolkningen, byregioner så vel som landsbygd. Nå er ikke dette kun et spørsmål om dynamikk, for også befolkningssammensetningen oppfattes i dag som viktig. Vårt kommende befolkningsproblem – ”eldrebølgen” – er egentlig en kombinasjon av sterk aldring i befolkningen samtidig som den vokser lite.

Ungdommelighet er et generelt strukturmål, og indikatoren måles som andelen barn og ungdom av totalbefolkningen (%). De viktigste grunnene til lav ungdommelighet er lave fødselstall og lav innflytting. Dermed oppstår ”for- gubbing” (som egentlig er et upassende navn all den tid det dreier seg om vekst i den eldre del av *kvinne*befolkningen).

Kvinneandelen er et annet strukturmål, og indikatoren måles også her som en andel i forhold til den mannlige befolkningen, den såkalte kjønnsbrøken (%). Den viktigste grunnen til skjev kjønnsbrøk er flytteprosessene. Unge kvinner flytter i noe større grad enn menn, og tilsvarende er tilbakeflyttingen større.

Tabell 2.5: Fem indikatorer for regional livskraft

Region	<i>Ungdommelighet</i>			<i>Kvinneandel</i>			<i>Innvandrerand</i>			<i>Fruktbarhet</i>			<i>Nettoflytting</i>		
	%	Rangpoeng		%	Rangpoeng		%	Rangpoeng		SFT	Rangpoeng		%	Rangpoeng	
		Nas.	Reg.	Nas.	Reg.	Nas.	Reg.	Nas.	Reg.		Nas.	Reg.	Nas.	Reg.	
Kongsvinger	22,4	2	1	94,0	40	5	4,5	55	9	1,656	6	3	1,7	57	6
Hamar	24,5	18	8	97,2	64	8	3,6	36	4	1,724	14	5	3,1	68	8
Elverum	23,2	3	2	95,6	52	7	4,1	49	7	1,562	1	1	2,4	63	7
Tynset	25,7	41	10	92,9	33	4	3,7	40	5	1,978	62	10	0	47	4
Lillehammer	24,4	16	7	100,0	85	10	4,7	57	10	1,621	4	2	3,8	72	9
Gjøvik	23,6	6	4	94,5	46	6	4,4	54	8	1,687	9	4	1,4	56	5
Midt-Gudbrand.	23,2	4	3	89,1	6	1	2,7	16	2	1,74	17	6	-2,8	27	2
Nord-Gudbrand.	23,8	9	5	90,9	14	2	2,0	4	1	1,887	44	9	-3,3	21	1
Hadeland	25,4	33	9	98,3	76	9	3,5	35	3	1,752	23	7	5,1	80	10
Valdres	24,0	11	6	91,4	21	3	3,8	43	6	1,797	32	8	-0,6	41	3
Røros	23,6	5		92,6	28		3,4	34		1,957	60		2,5	65	
Lillestrøm	26,8	61		100,3	86		7,8	81		1,746	20		5,1	81	
Ullensaker	26,3	50		99,4	82		5,6	70		1,763	25		10,8	89	
Oslo	21,2	1		99,4	83		21,2	89		1,67	7		5,6	85	

Innvandrerandelen blir av mange sett på som et forhold som kan bidra til å løse det kommende omsorgsbehovet. Noen mener også at innvandring er med på å gjøre næringslivet mer kreativt og innovativt. Den innvandrerbefolkningen vi her har beregnet er både såkalt fremmedkulturelle og innvandrere fra den vestlige verden. Noen vil hevde at den første er mer problem enn løsning, men de vestlige innvandrerne mer ubetinget er et gode. Vi tar ikke standpunkt til det, men lar den samlede innvandrerbefolkningens andel av totalbefolkningen (%) være et positivt strukturtrekk.

Fruktbarheten er en opplagt dynamisk størrelse, og den varierer forholdsvis mye mellom regionene. Generelt har tradisjonsbundne regioner, utkantregioner, høyere verdier enn byregioner. Fruktbarheten måles her med såkalte samlede fruktbarhetstall, som enkelt sagt er det samlede antall barn som fødes i øyeblikket. En verdi på ca. 2,1 gir såkalt reproduksjon, dvs. at neste generasjon blir like stor som den foregående. I dag er det bare noen få regioner på Vestlandet og i Nord-Norge som reproduserer seg på denne måten.

Nettoflyttingen er et uttrykk for retningen og graden i flytteprosessene. Den måles som andel av totalbefolkningen, og kan være både positiv og negativ. Nettoflyttingen vil igjen endre de strukturforholdene vi beskrev med de tre første delindikatorene.

Regioner som har positive strukturelle og dynamiske verdier gir vi karakteristikken livskraftige. I hvilken grad fortjener Innlandets regioner en slik karakteristik?

Innlandets livskraftige regioner

Tabell 2.5 og figur 2.6 viser hvordan Innlandets regioner presterer i forhold til disse indikatorene.

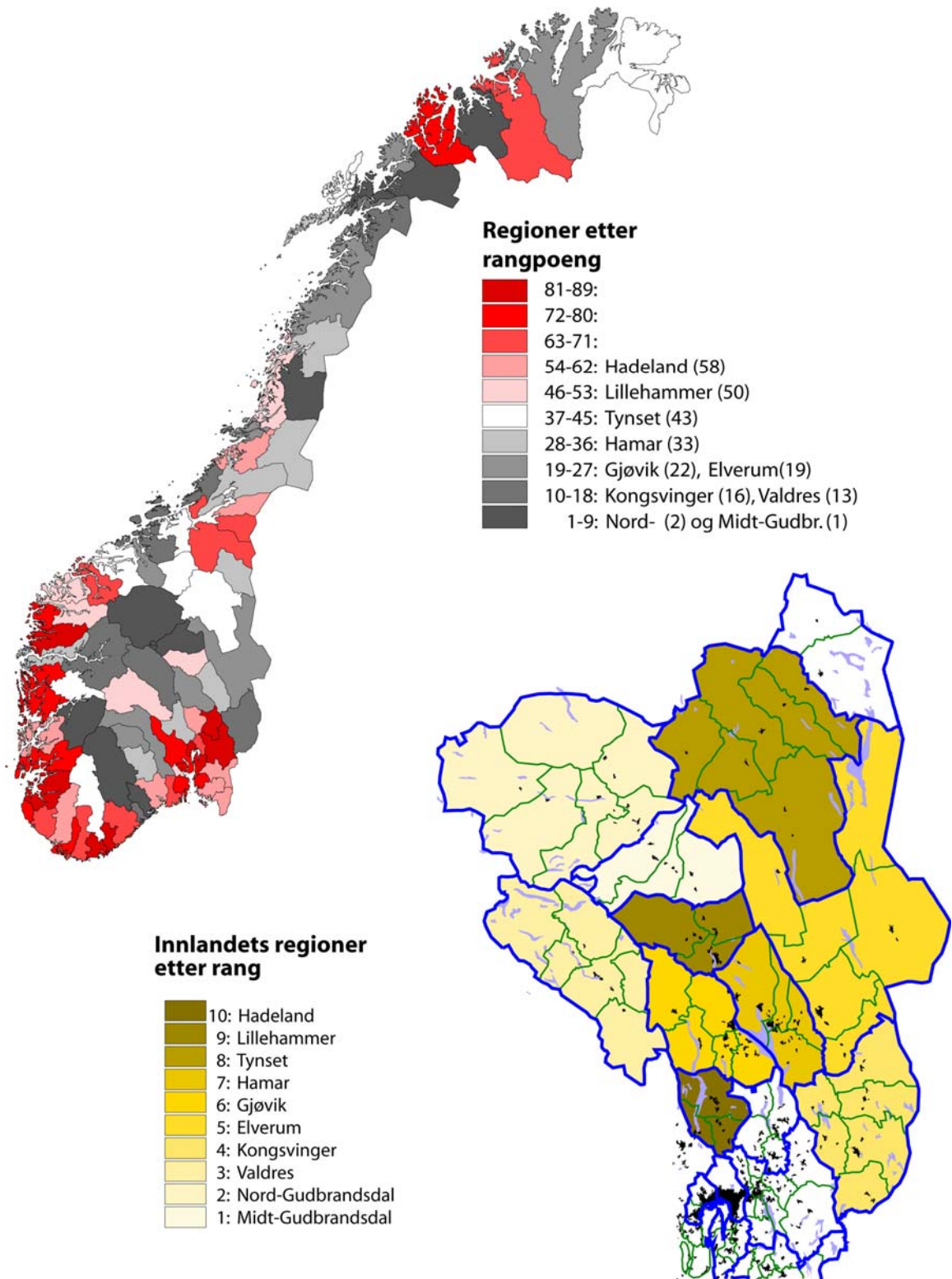
De to mest livskraftige regionene er Hadeland og Lillehammer, faktisk er det bare disse to som kommer i den øvre halvdel av den nasjonale benchmarkingen. Av disse regionene har Hadeland klart størst ungdommelighet, mens Lillehammer har høyere kvinneandel, der er byen helt i den nasjonale toppen, og ganske høy innvandrerandel har den også.

De fleste av innlandets regioner plasserer seg altså i nederste del av den nasjonale rankingen. Det som svikter aller mest er fruktbarheten, der Elverum er den svakeste regionen i hele Norge. Men Kongsvinger, Hamar, Gjøvik – og Lillehammer – er ikke så mye bedre. Mjøs-regionen er ikke noe entydig demografisk plussområde. Vi må ut til periferiområder som Tynset, Nord-Gudbrandsdal og Valdres for å finne mer akseptable verdier, men ingen regioner i Innlandet har SFT-verdier over reproduksjonsnivået. Da er flyttetilbøyeligheten atskillig bedre, med nettoinnflytting i alle regioner unntatt Valdres og Gudbrandsdalen.

Når det gjelder reproduksjonen skiller ikke Innlandet seg mye fra Oslo og sentrale strøk, faktisk er lave SFT-verdier en østlandsk tendens. Romerike er mer ungdommelig enn Innlandet, men ikke Oslo. Lillestrøm har en høyere kjønnsbrøk enn Lillehammer, men Lillehammer slår Oslo – som har et ørlite kvinneunderskudd! Det er på innflyttingen Oslo-regionen hevder seg sterkest i denne rankingen. En del av denne består av innvandrere, som dels kommer direkte fra utlandet, dels fra mellomstasjoner andre deler i landet. Hver femte innbygger i Oslo er innvandrer, ingen andre regioner er i nærheten av den toplasseringen.

Fjellregionen er på flere vis motstykket til det sentrale området, men om vi tar med Fjelllets hovedstad – Røros – trekkes verdiene noe oppover. Røros er imidlertid like lite ungdommelig som resten av Fjellregionen, her er det Tynset som utmerker seg. Men i Tynset og Røros er kvinneunderskuddet noe lavere. Røros og Valdres har også en innvandrerandel som er høyere enn i Gudbrandsdalen. Og når det gjelder fruktbarheten hevder både Tynset og Røros seg godt, faktisk er også innflyttingen god!

Figur 2.6 Livskraftige regioner målt med fem indikatorer.

2.7 Generell vekstkraft

Vi har nå sett på fem regionale dimensjoner, som hver for seg fikk en beregnet indikatorverdi på basis av fem delindikatorer. Alle disse kan på en eller annen måte sies å uttrykke forhold som går inn i diskusjonen om regional vekst. Vanligvis knytter vi vekst til størrelser som økonomi og befolkning, men det er vel også åpenbart at kunnskapen kan vokse, veilengden og trafikken likeså. Og at byene blir mer robuste når de vokser er også en rimelig antakelse.

Noen av indikatorene viser til strukturer, og ikke endringsprosesser. Men her er det et også et samspill. Den demografiske strukturen blir gunstigere når det er tilvekst, enten det skjer gjennom flytting eller fødsler. Når det er overskudd i bedriftene og deres sysselsetting vokser blir de vanligvis mer overlevelsesdyktige. Hvilke regioner i innlandet er det så som fremhever seg når indikatorene summeres, og en bunnlinje dannes?

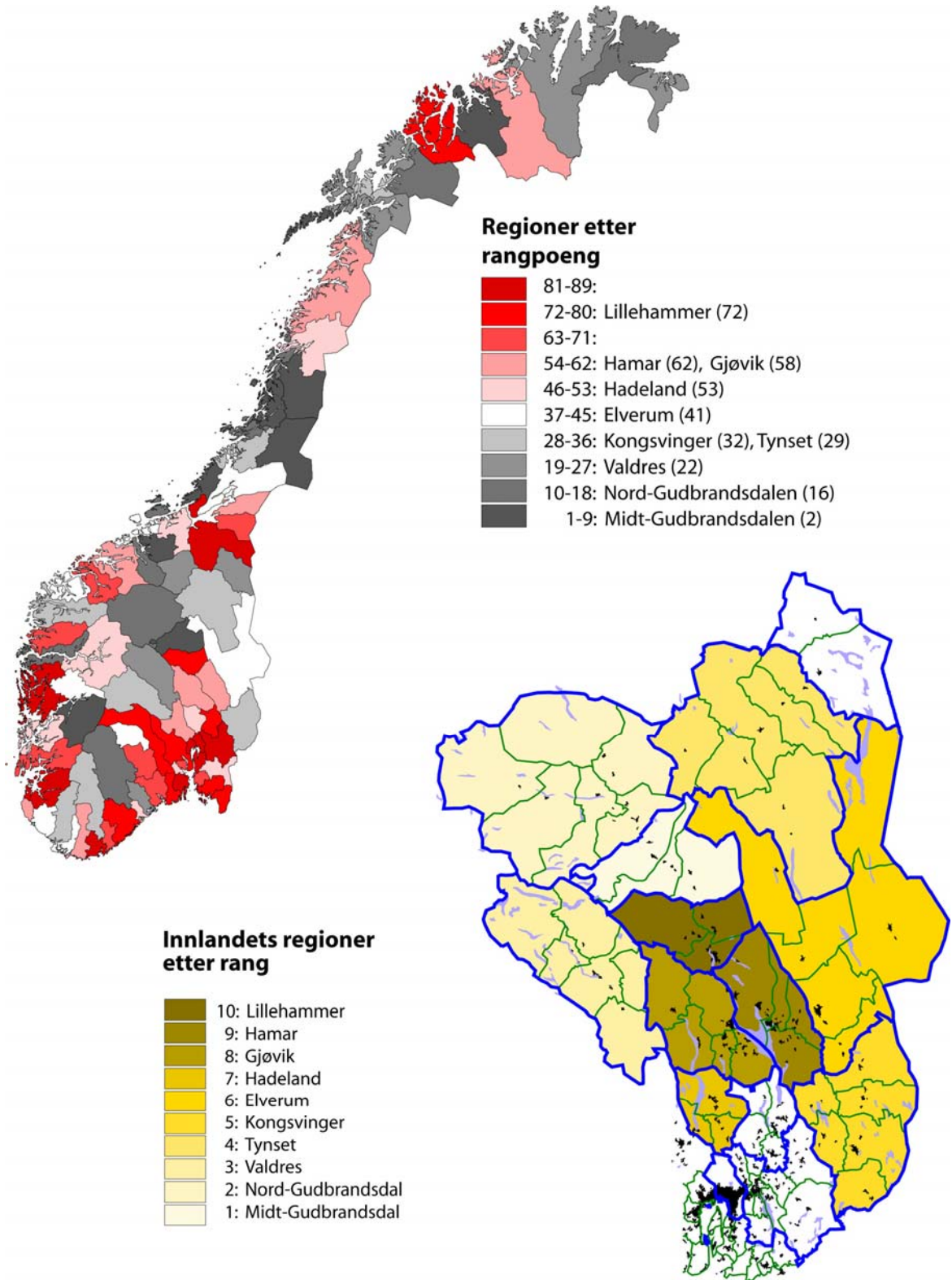
Lillehammer er den klart mest vekstkraftige regionen, med de indikatorene vi her har brukt. I oppsummeringene foran har vi flere ganger nevnt nettopp Lillehammer. Faktisk ligger denne byregionen også godt plassert på den nasjonale rankingen. Ingen innlandsregioner er over eller på siden – eller like under.

Hamar kommer på en andreplass i Innlandet, tett fulgt av Gjøvik. Sammenholder vi dette med Lillehammers gode resultat er det nokså entydig at Mjøsregionen er Innlandets plussregion.

I midtsjiktet finner vi øverst Hadeland, som delvis når opp til resultatene i Mjøsregionen. Flere av våre indikatorer viser at Hadelands posisjon ikke bare er en refleks av beliggenheten nær Oslo, for eksempel er det en relativt klar vekst i regionens egen sysselsetting. Elverum ligger omtrent på det nasjonale gjennomsnittet, som ikke er noe dårlig resultat. Kongsvinger har ikke fått en tilsvarende egendynamikk som på Hadeland, til tross for sin nærhet til Romerike.

Og bunnen dannes av fjellregionen. Tynset best, fulgt av Valdres, Nord- og Midt-Gudbrandsdal. Hadde vi tatt med Røros ville resultatet blitt trukket noe opp, men ikke nok til å fjerne inntrykket av at dette er Innlandets største problemregion. Men som gjennomgangen har vist: Alle regioner har sine sterke sider!

Figur 2.7: Vekstkraftige regioner etter fem indikatorer.

Mjøsregionen vs. Oslo-Nord

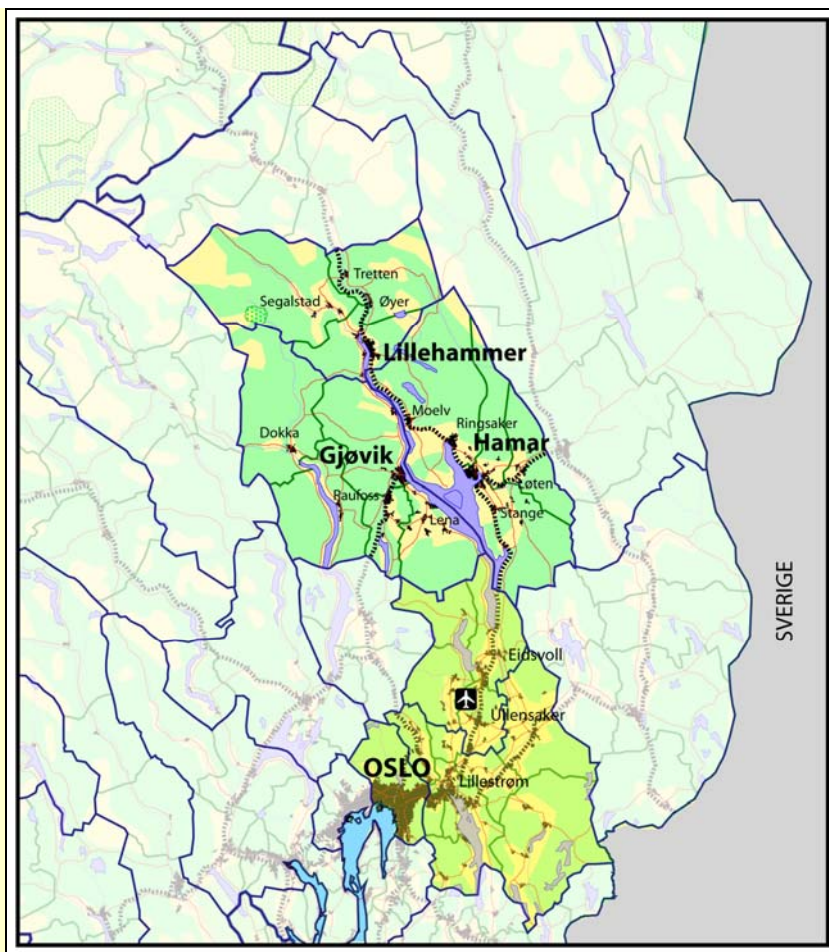
En av de mest interessante regionale spørsmålene de kommende årene er hvordan forholdet mellom Innlandet og Osloområdet vil utvikle seg.

De siste tiårene har den regionale politikken i stigende grad vært preget av en konkurransetenking, der regioner og institusjoner ikke er garantert en viss fordeling av ressurser gjennom statlig politikk, men må tilkjempe seg disse i konkurranse med andre regioner. Særlig i bypolitikken har denne konkurransetenkingen vært framtrædende, ikke bare i Norge men i det meste av den vestlige verden.

Byregionene skal være entreprenørielle, og utvikle konkurransefortrinn for å trekke til seg bedrifter og innbyggere. Dette er for så vidt ikke nytt. Nyere er det at regionale institusjoner som sykehus og høyskoler må konkurrere seg imellom om å trekke til seg pasienter og studenter. Vil de regionale institusjonene klare å bli konkurransedyktige i forhold til Osloområdet – Norges desidert mest ekspansive byregion?

Innlandets romlige strategi kan være å utvikle ”Mjøsbyen” som en motvekt til Oslo. Gjennom etablering av større enheter som Sykehuset Innlandet og Universitetet i Innlandet skal det bli mulig å stå imot konkurransen fra Oslo. Et konsolidert tilbud i Innlandet vil ikke bare gi tjenester til våre egne innbyggere, men kan også trekke til seg studenter og klienter fra resten av Norge. Overfører vi dette prinsippet til flere områder kan Mjøsregionen framtre som en samlet byregion, mer enn som rivaliserende småbyregioner.

I regionen som helhet bor det nå rundt 190 000 innbyggere, og av dette bor om lag halvparten i det vi kan avgrense som byer. Dermed ville ”Mjøsbyen” være å forstå som en storby etter norsk målestokk. Dette er også helt i tråd med et polysentrisk byutviklingsprinsipp, som Østlandssamarbeidet har valgt å satse på. Det blir naturligvis viktig å bevare denne polysentrisiteten internt i Innlandet, slik at det oppstår noenlunde balanse mellom mjøsbyene, og mellom mjøsbyene og mindre sentra – som det fins mange av! Men spørsmålet reiser seg om det i det hele tatt er mulig å etablere en sterk region Innlandet i nærheten av denne store byregionen i sør?

Figur: Mjøsa-regionen og Oslo-Nord

Vi har sett at Innlandet har relativt høy begunstigeelse når det gjelder infrastrukturer som vei og jernbane, og det er naturligvis også fordelaktig med kort vei til Østlandets og Norges hovedflyplass. Strategien er å gjøre disse infrastrukturene ytterligere bedre, for å styrke tilgjengeligheten i forhold til Oslo. Men dermed er det åpenbart at Innlandet kan bli enda sterkere integrert med hovedstadsområdet. Infrastrukturene virker begge veier, og resultatet kan bli at Oslo vinner og Mjøsbyen taper.

Vi har gjennom pendlingsdata vist at denne integrasjonen er i full gang. Den sterke veksten i arbeidsplasser i Oslo og den mer moderate vekten i Innlandet har over tid ført til en stigende strøm av utpendlere ikke bare fra Hamar-regionen, men også fra Gjøvik og Lillehammer. Lillehammer er den eneste regionen som har nettoinnpendling i Innlandet, resten lekker ut. Den samlede utpendlingen skjer

i stor grad til det vi her har kalt Oslo-Nord, altså den delen av Stor-Oslo som er vendt mot Innlandet og som ligger oss nærmest. Tallene er betydelige: Fra Mjøsregionen til Oslo-Nord pendler det om lag 5200 personer, altså en arbeidstokk som svarer til den totale sysselsettingen i Ringebu, Sør- og Nord-Fron, det vi kaller Midt-Gudbrandsdalen. Pendlingsstrømmen tilbake, fra Oslo-Nord til Mjøsregionen, er bare en femtedel av utpendlingen. Den samlede utpendlingen fra Innlandet til Oslo-Nord omfatter om lag 14 000 personer. Det svarer omtrent til alle arbeidsplasser i Elverum.

Nå kan vi omvendt spørre hvor mye pendling vi har internt i Mjøsregionen og i Innlandet, for det er jo en indikasjon på vår egen integrasjon. De detaljerte tallene er vist på pendlingsmatrisen på neste side.

Fra Gjøvik- og Lillehammer-regionen pendler det om lag 1500 personer til Hamar-regionen, den andre veien går det om lag 2000, med hovedtyngden til Lillehammer.

Fra Hamar- og Gjøvik-regionen går det i sum ca 2000 pendlere til Lillehammer; fra Lillehammer går det ca. 1500-pendlere likt fordelt mellom de to byregionene Hamar og Gjøvik.

Fra Lillehammer og Hamar går det om lag 1200 pendlere til Gjøvik, og ca. 1500 går den andre veien.

I sum er altså relativt mange mennesker involvert i daglige pendlingsreiser mellom de tre Mjøsbyene. Det er ikke noe klart innpendlingsoverskudd til den største byen, tvert om er det Lillehammer som får størst nettogevinst. Men så må vi i tillegg ta med de som pendler fra de øvrige regionene i innlandet til Mjøsregionen, og da blir Mjøsbyen samlet et betydelig tilpendlingsområde.

Men det er like fullt et faktum at utpendlingen til Oslo-Nord allerede er svært stor. Fra Hamar-regionen gikk det for eksempel mer enn 2700 pendlere, mens det altså bare gikk 2000 til Gjøvik og Lillehammer. Men så må man ikke glemme at det gikk en nesten like stor strøm tilbake fra Gjøvik og Lillehammer (1500 personer), mens Hamar-regionen fra Oslo-Nord bare fikk om lag 500 innpendlere. I Mjøsregionen svarer strøm til motstrøm, som er typisk for områder som integreres. I forhold til Oslo-Nord går strømmen ensidig i retning sør, med svake motstrømmer.

Tabell: Pendling i Innlandet og Oslo-Nord, 2004

Pendling fra	Pendling til													Resten av landet			
	0293 Lillestrøm	0294/0391 Oslo	0491 Kongs- vinger	0492 Hamar	0493 Elverum	0494 Tynset	0591 Lille- hammer	0592 Gjøvik	0593 Midt- Gudbrands- dalen	0594 Nord- Gudbrands- dalen	0595 Hadeland	0596 Valdres	1696 Roros		Sum Hele landet valgte områder		
0293 Lillestrøm	47239	3302	34184	356	131	43	9	57	84	11	18	120	13	1	85568	91674	6106
0294 Ulensaker/Eidsvoll	3416	17476	6135	108	102	15	1	21	70	5	3	38	6		27400	28697	1297
0391 Oslo	7823	2587	224173	147	323	93	19	124	179	21	23	168	43	7	233730	271632	35902
0491 Kongsvinger	911	612	1895	17998	271	454	14	43	40	5	7	17	3		22274	22941	667
0492 Hamar	274	426	2052	82	33723	1076	28	1198	773	36	35	32	23	3	39761	40923	1162
0493 Elverum	116	76	761	388	1205	14625	98	90	69	16	14	5	7	12	17486	18057	571
0494 Tynset	34	9	228	18	143	131	6618	18	16	1	11	2	4	287	7520	7859	339
0591 Lillehammer	55	48	771	10	756	30	6	15090	457	197	76	11	11	1	17519	18091	572
0592 Gjøvik	129	280	1199	15	769	24	5	774	28141	31	26	347	171	1	31912	32802	890
0593 Midt-Gudbrandsdalen	34	19	341	2	61	8	7	369	43	5375	196	5	7	1	6468	6704	236
0594 Nord-Gudbrandsdalen	38	19	337	12	43	9	7	235	29	200	8492	4	32	4	9461	9844	383
0595 Hadeland	595	157	2545	2	33	8		36	258	3	3	8411	20		12071	13852	1781
0596 Valdres	31	23	299	1	45	2		44	149	2	3	12	8112		8723	9272	549
1696 Roros	8	3	54	1	8	4	130	3	1		2		1	3405	3624	4007	383
Sum valgte områder	60703	25037	274978	19140	37617	16326	6942	18102	30309	5903	8909	9172	8453	3726	525517	576355	50838
Hele landet	65511	28164	371917	19437	38490	16856	7084	18661	30961	5978	9108	9795	8680	3896	634542	2274000	1639458
Resten av landet	4808	3127	96939	297	873	330	142	559	652	75	199	627	227	170	109025	1697645	1588620

3 Nye indikatorer

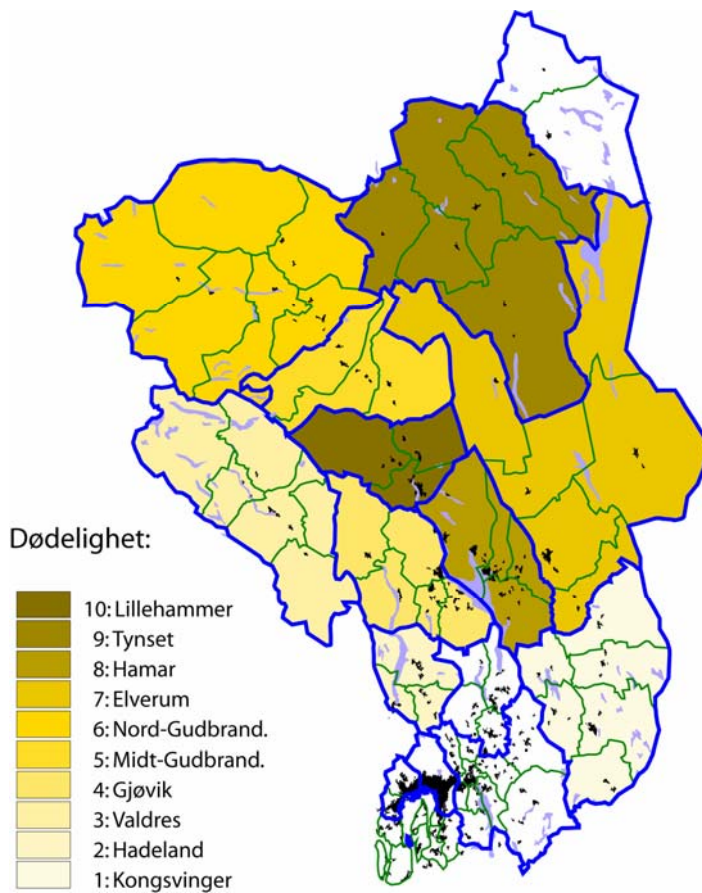
3.1 Sunne regioner

Tabell 3.1: Indikatorer for folkehelse

Region	<i>Døde pr 100.000 innbyggere 1999-2003</i>		<i>Andel 15-16-åringers oppgjir psykiske plager</i>		<i>Andel inaktive 15-16-åringers</i>		<i>Andel 15-16-åringers som røyker daglig</i>		<i>Andel 15-16-åringers som har drukket alkohol ukentlig</i>	
	Antall	Rang	%	Rang	%	Rang	%	Rang	%	Rang
Kongsvinger	928	1	16	2	11	7	14	5	9	8
Hamar	816	8	14	8	12	2	17	4	13	5
Elverum	819	7	15	5	12	3	17	3	16	3
Tynset	806	9	16	3	9	8	11	8	18	1
Lillehammer	753	10	11	9	11	5	13	7	9	7
Gjøvik	881	4	14	6	11	6	13	6	14	4
Midt-Gudbrandsdalen	842	5	10	10	21	1	21	1	17	2
Nord-Gudbrandsdalen	820	6	15	4	6	9	8	10	8	9
Hadeland	899	2	16	1	12	4	20	2	12	6
Valdres	896	3	14	7	6	10	10	9	3	10
Røros	837									
Lillestrøm	820									
Ullensaker	860									
Oslo	849		18		11		14		23	
Innlandet	848		14		11		15		12	
Mjøsregionen	828		14		11		15		13	
Fjellregionen	828		14		10		14		11	
Oslo-Nord	841									

Befolkningen i Innlandet, som i Norge ellers, har god helse og helsetilstanden blir stadig bedre. Ikke minst har dødeligheten som følge av hjerte- og karsykdommer vist nedgang og kreftdødeligheten har stabilisert seg. På den annen side øker forekomsten av diabetes II sterkt og det har også vært en økning i lungesykdommer som KOLS. Selv om dødeligheten har gått ned, er det mange som lever med kroniske helseplager. Muskel- og skjelettlidelser og psykiske lidelser er de vanligste årsakene til langvarig sykefravær og uførepensjonering.¹

¹ I dette kapitlet om folkehelse har vi brukt St.melding nr. 16 (2002-2003) "Resept for et sunnere Norge. Folkehelsepolitikken" som faglig grunnlag for de generelle betraktningene om helse.

Figur 3.1 Dødelighet. Innlandets regioner sortert etter rangpoeng

Dødelighet. Denne indikatoren gir en indikasjon på helsetilstanden i befolkningen. I gjennomsnitt døde det 848 personer pr 100.000 innbyggere i Innlandet i gjennomsnitt i perioden 1999-2003². Det er Lillehammer-regionen som har den laveste dødeligheten, mens den høyeste finner vi i Kongsvinger-regionen. Hadeland og Valdres har også relativt høy dødelighet. Ulikheter i dødelighet kan dels forklares med sosioøkonomiske faktorer som utdanning, inntekt eller yrke.

² I de tallene som presenteres her er dødeligheten standardisert, dvs tallene er korrigert for forskjeller i dødelighet som skyldes ulik alders- eller kjønnssammensetning.

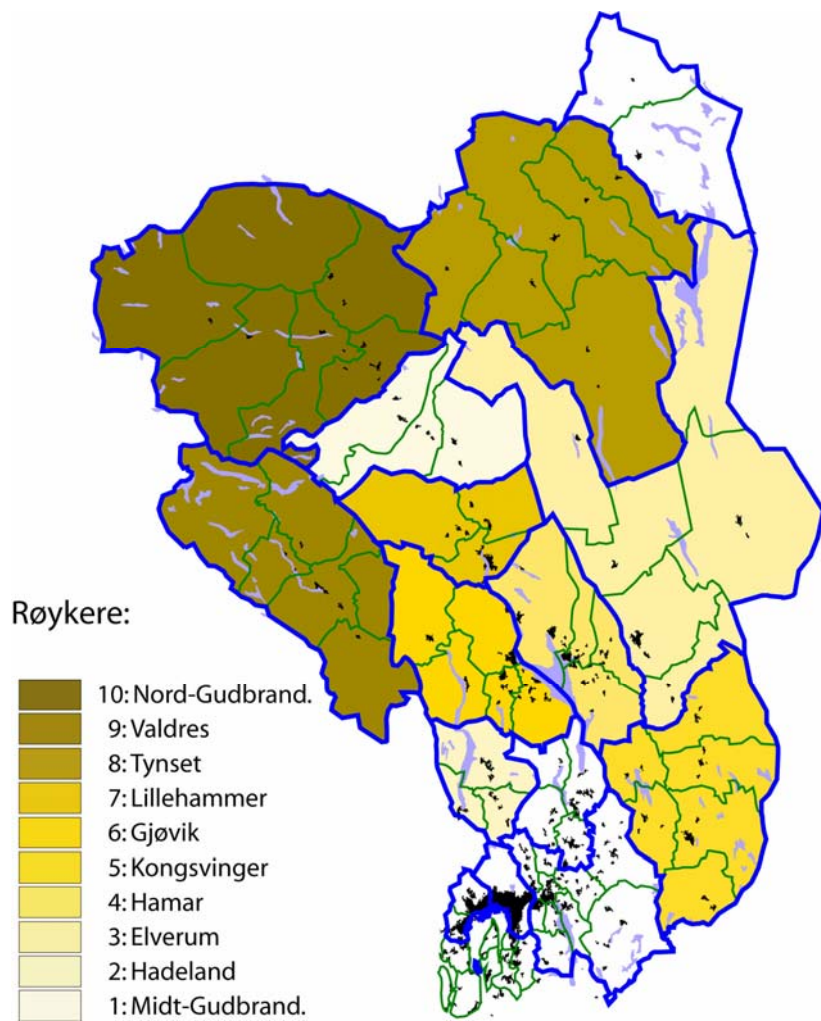
Sykdom er i stor grad knyttet til risikofaktorer som tobakk, alkohol, høyt blodtrykk, høyt kolestrolnivå og fedme, som igjen er knyttet til fysisk inaktivitet og et kosthold med for mye fett, sukker og salt. Ungdom har generelt god helse og det er liten utbredelse av alvorlige sykdommer. Ungdom er imidlertid utprøvende i forhold til en rekke risikofaktorer. Den adferden som etableres tidlig i livet kan ha stor betydning for helsen senere i livet. Det er også ungdommen som først tar opp i seg nye trender og utviklingstrekk. Vi har derfor valgt å fokusere på ungdom i våre neste fire indikatorer.

Andelen ungdom som røyker daglig utgjør knapt 15% ifølge en ungdomshelseundersøkelse fra 2001/2002 blant 10-klassinger i Innlandet. Det er en litt større andel jenter enn gutter som røyker når vi ser på Innlandet i snitt, men dette varierer en del fra region til region. Det er en størst andel av ungdommene i Midt-Gudbrandsdalen og på Hadeland som røyker, mens andelen er lavest i Nord-Gudbrandsdalen, i Valdres og i Tynset-regionen. I en tilsvarende undersøkelse blant Oslo-ungdom var andelen røykere 13,9 %. På landsbasis var det en sterk reduksjon i andelen dagligrøykere i aldersgruppen 16-25 år fra 1973 til slutten av 80-tallet. Denne reduksjonen har nå stagnert. Dessverre har vi ingen undersøkelser som viser utviklingen av røyking i regionene i Innlandet over tid, verken for ungdom eller voksne.

Andelen ungdom som har drukket alkohol ukentlig eller oftere er en annen viktig risikofaktor som viser noe av den samme geografiske fordelingen som røyking. Her er imidlertid forskjellen mot Oslo stor. Nesten dobbelt så stor andel oppgir å ha drukket alkohol ofte i Oslo enn i Innlandet.

Andelen inaktive viser hvor stor andel som ikke driver med idrett eller mosjon ukentlig som gjør at de blir andpustne og svette. Her er heller ikke den geografiske fordelingen så ulik de to foregående indikatorene. I forhold til alle de tre risikofaktorene kommer for øvrig ungdommene i Fjellregionen litt bedre ut enn gjennomsnittet for Innlandet.

Andelen ungdom med psykiske plager viser en annen fordeling. Her kommer Midt-Gudbrandsdalen og Lillehammer best ut. Hadeland og Kongsvinger kommer dårligst ut. I snitt er det 14,5 % som rapporterer om psykiske plager i Innlandet, mot 17,9 % som rapporterte om slike plager i Oslo.

Figur 3.2 Andel ungdom som røyker. Innlandets regioner sortert etter rangpoeng

3.2 Kulturregioner

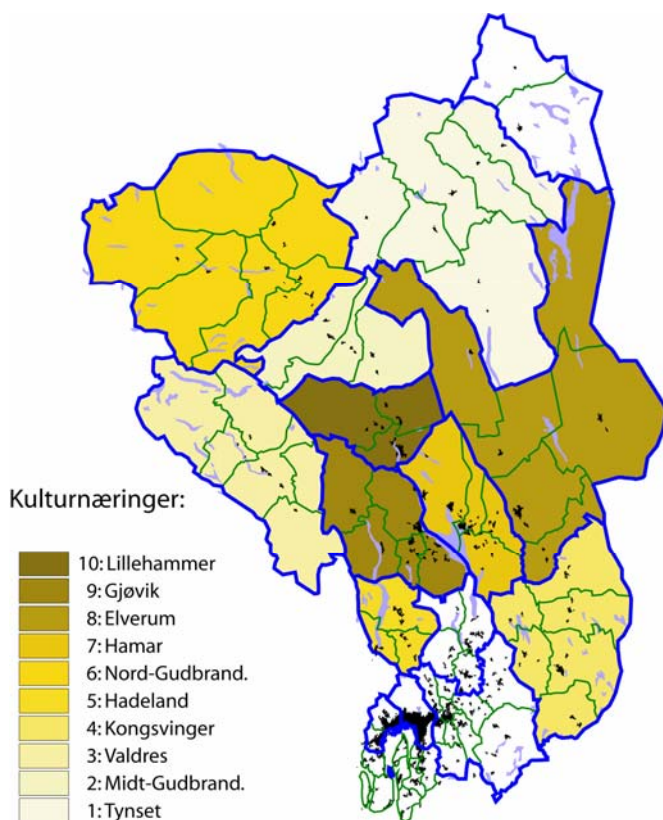
Tabell 3.2 Kulturindikatorer

Region	Arbeidsplasser i kulturnæringene		Arbeidsplasser i kulturyrkene		Netto driftsutgifter til kulturformål		Netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler		Innvandrere i % av befolkningen	
	%	Rang-poeng	%	Rang-poeng	Kroner per innbygger	Rang-poeng	Kroner per innbygger	Rang-poeng	Ikke-vestlige	Vestlige
Kongsvinger	2.5	4	1.5	6	734	2	108	2	3.2	1.6
Hamar	2.6	7	1.9	8	933	4	128	3	2.7	1.4
Elverum	3.0	8	1.5	6	973	5	172	6	2.5	1.8
Tynset	1.4	1	1.3	3	1321	8	237	9	3.0	1.1
Lillehammer	3.6	10	2.5	10	1121	6	187	8	3.3	1.9
Gjøvik	3.2	9	1.6	7	931	3	135	4	3.5	1.2
Midt-Gudbrandsdalen	1.8	2	0.8	1	1325	9	169	5	1.9	1.3
Nord-Gudbrandsdalen	2.6	7	1.3	3	1528	10	185	7	1.3	0.8
Hadeland	2.6	7	2.3	9	703	1	93	1	2.6	1.2
Valdres	2.4	3	1.5	6	1225	7	239	10	2.4	1.6
Røros	4.6		1.5		1548		74		2.2	1.4
Lillestrøm	3.9		1.4		823		115		6.6	2.3
Ullensaker	1.6		1.0		871		107		4.2	2.2
Oslo	8.4		6.9		931		39		18.2	4.2
Innlandet	2.8		1.7		988		149		2.8	1.4
Mjøsregionen	3.0		2.0		934		169		3.1	1.4
Fjellregionen	2.4		1.3		1377		185		2.1	1.2
Oslo-Nord	7.4		5.8		903		62		14.5	3.6

Kultur tillegges stadig større vekt i arbeidet med å utvikle regionene i Innlandet. Ved siden av kulturens egenverdi som ”*ligger i den gode opplevelsen ved enten å skape, delta, se på eller lytte*” (Fylkesplan for Hedmark 2005-2008), vektlegges kulturens bidrag til næringsutvikling og til integrasjon og identitetsbygging.

Vi har fire aktivitetsorienterte indikatorer på kulturområdet. To av indikatorene skal illustrere omfanget av det vi kan kalle den profesjonelle eller kommersielle kulturaktiviteten i regionene. Dette måler vi ved antall arbeidsplasser i kulturnæringene og antall arbeidsplasser i kulturyrkene. Dette er ikke sammenfallende tall fordi vi i det som av SSB er klassifisert som kulturnæring finner mange ansatte som ikke kan sies å ha kulturyrker. Tilsvarende finner vi mange med kulturyrker i næringer som ikke er klassifisert som kulturnæring. Vi har også med to indikatorer som viser kommunens satsing på kultur. Den første er kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål, målt ved kroner per innbygger.

Den andre, som sier noe om kulturtiltak rettet mot barn og unge, er kommunens netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler, målt i kroner per innbygger.

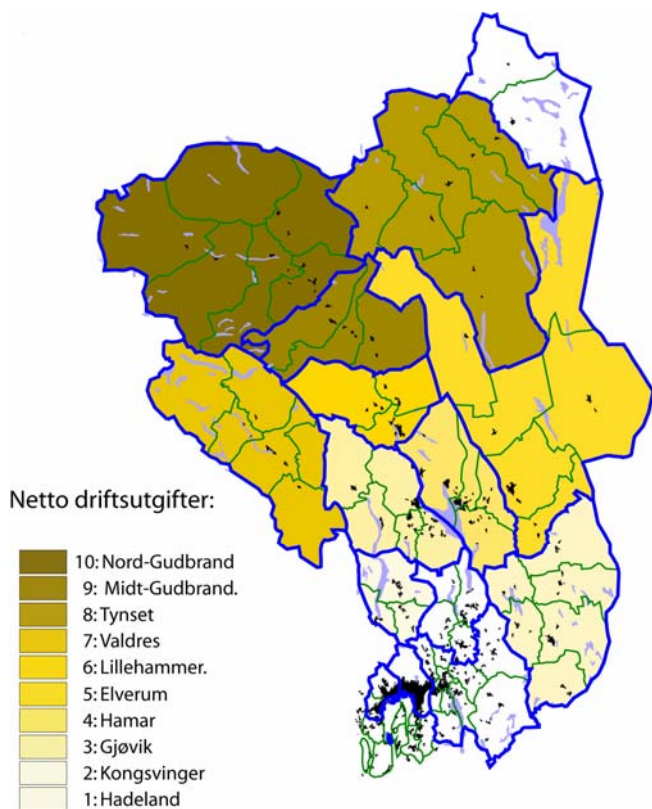

Figur 3.3 Antall arbeidsplasser (dvs. sysselsatte etter bosted) i kulturnæringene i Innlandets regioner. Prosent av arbeidsplasser totalt. 2004. Kilde: SSB

Arbeidsplassene i kulturnæringene utgjør fra 1.4 til 3.6 prosent av arbeidsplassene i Innlandets regioner, med et gjennomsnitt på 2.8 for Innlandet samlet. Kulturnæringene er sterkt overrepresentert i Osloregionen, der vel sju prosent av arbeidsplassene finnes innen det vi kaller kulturnæringene. Også i andre større byer er kulturnæringene overrepresentert, sett i forhold til landsgjennomsnittet. I Innlandet ligger Lillehammer og Gjøvik på topp, mens Midt-Gudbrandsdalen og Tynset er i den andre enden av skalaen. Noenlunde samme mønster går igjen når vi ser på sysselsatte i kulturyrkene. Også her ligger Lillehammer på topp, med Hamar på andreplass. Lavest andel sysselsatte i kulturyrkene har Midt-Gudbrandsdalen, Nord-Gudbrandsdalen og Tynset. I Osloregionen er nesten seks prosent av sysselsettingen å finne i kulturyrker, mens det tilsvarende tallet for Innlandet er 1.7 prosent.

Andelen sysselsatte i kulturnæringene er høyere enn andelen sysselsatte innen kulturyrkene. Dette skyldes at det finnes mange bedrifter innen kulturnæringene

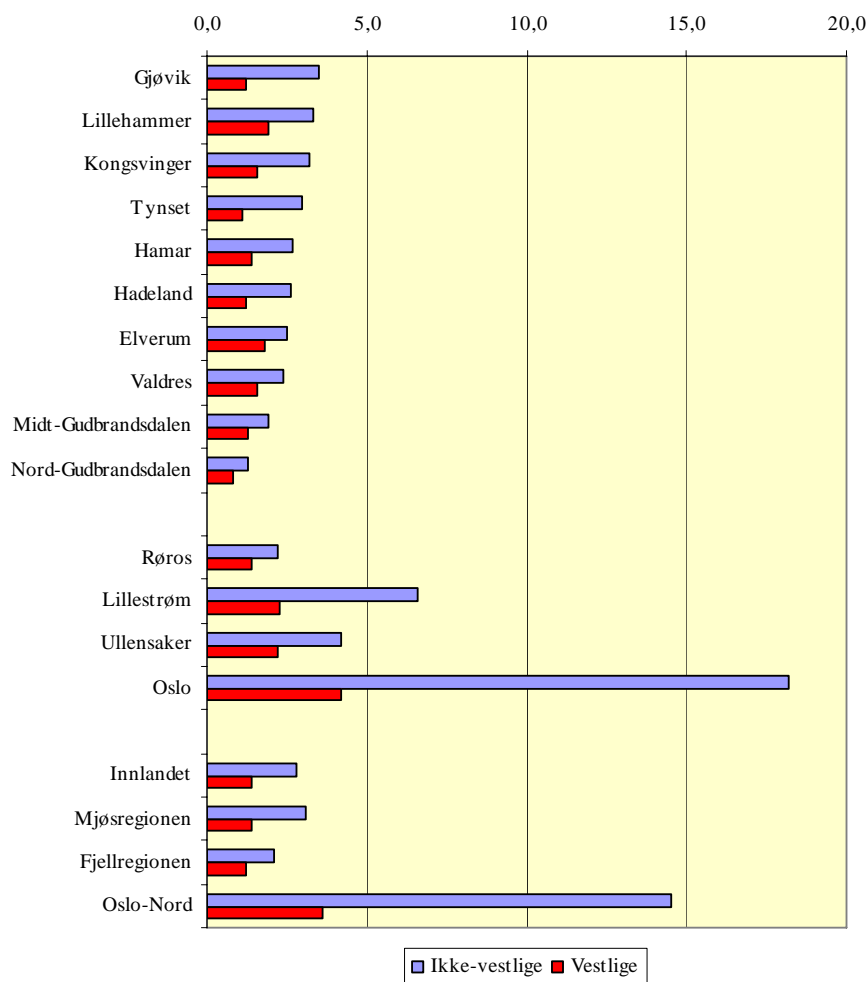
der bare en begrenset del av de ansatte arbeider i det som kan kalles kulturyrker. Det gjelder for eksempel innen produksjon av aviser, blader, tidsskrifter og bøker, der mange av de ansatte arbeider med salg, distribusjon og ren fysisk produksjon, dvs. trykking, mm.

Figur 3.4 Kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål i Innlandets regioner. Gjennomsnitt for årene 2002, 2003 og 2004. Kroner per innbygger. Kilde: KOSTRA.

Ser vi på kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål, ligger Gudbrandsdals regionene på topp, mens Hadeland og Kongsvinger skårer lavt. De samme to kommunene skårer også lavt på netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler. Her ligger Valdres og Tynset på topp. Hovedinntrykket er at sentrale regioner har større innslag av kulturnæringer og kulturyrker, men at kommunene bruker lite penger på kultur. Det er motsatt i de mindre sentrale regionene. Her satses det mye kommunale midler på kultur, men det er få som arbeider innen kulturnæringer og kulturyrker. Lillehammer-regionen er et unntak fra dette hovedbildet. Lillehammer-regionen skårer gjennomgående høyt på alle kulturindikatorene.

Den femte indikatoren viser innvandrere i prosent av totalbefolkningen per 01.01.2005. Innlandet har lavere andel innvandrere enn Norge samlet. Dette skyldes i all hovedsak at Oslo drar opp landsgjennomsnittet. I Oslo utgjør innvandrerne 22.4 prosent av befolkningen. 18.2 prosent av befolkningen i Oslo er innvandrere med ikke- vestlig bakgrunn.³ Innvandrernes andel av befolkningen varierer fra region til region i Innlandet, men det er ikke noe entydig mønster, f.eks i retning av at byregioner har større andel innvandrere enn de andre regionene. Tynset-regionen har større andel ikke-vestlige innvandrere enn Hamarregionen og Elverums-regionen. Gudbrandsdalen har lavest andel innvandrere.

Figur 3.5 Innvandrere i prosent av befolkningen. 1. januar 2005. Kilde: SSB

³ Oslo har 32.4 prosent av alle innvandrerne i Norge, og 36.2 prosent av de ikke-vestlige innvandrerne. Oslo har 9.7 prosent av den ikke-innvandrer befolkningen i landet.

3.3 Bærekraftige regioner

Tabell 3.3 Miljøindikatorer

Region	Andel avfall utsortert til gjenvinning		Sykkel- og gangveier i tettsteder km pr 10.000 innb		Endring i utslipp av klimagasser		Energiforbruk i GWh pr 1000 innbyggere		Tap av inngrepsfrie områder i % av totalt areal	
	%	Rang	km	Rang	%	Rang	gWh	Rang	%	Rang
Kongsvinger	62	8	43	6	5,1	9	22,0	6	-0,4	8
Hamar	79	10	23	1	13,9	1	19,8	7	-1,3	2
Elverum	61	7	28	4	6,0	8	28,3	1	-1,2	4
Tynset	27	1	47	7	6,1	7	25,4	3	-1,5	1
Lillehammer	57	4	23	2	2,3	10	17,1	9	-0,1	9
Gjøvik	59	5	37	5	9,1	5	17,7	8	-0,6	6
Midt-Gudbrandsdalen	59	6	26	3	9,6	3	24,8	4	0,0	10
Nord-Gudbrandsdalen	37	2	78	10	7,1	6	26,6	2	-0,7	5
Hadeland	64	9	55	8	9,2	4	16,8	10	-1,2	3
Valdres	47	3	59	9	10,7	2	24,5	5	-0,4	7
Røros	36		8		2,1		16,3		-1,7	
Lillestrøm	43		17		20,2		15,1		-0,4	
Ullensaker	58		38		71,6		37,8		0,0	
Oslo	45		23		25,3		11,3		0,0	
Innlandet	62		34		8,4		21		-0,9	
Mjøsregionen	68		28		9,9		19		-0,7	
Fjellregionen	41		44		7,0		22		-0,9	
Oslo-Nord	45		23		29,9		14		-0,3	

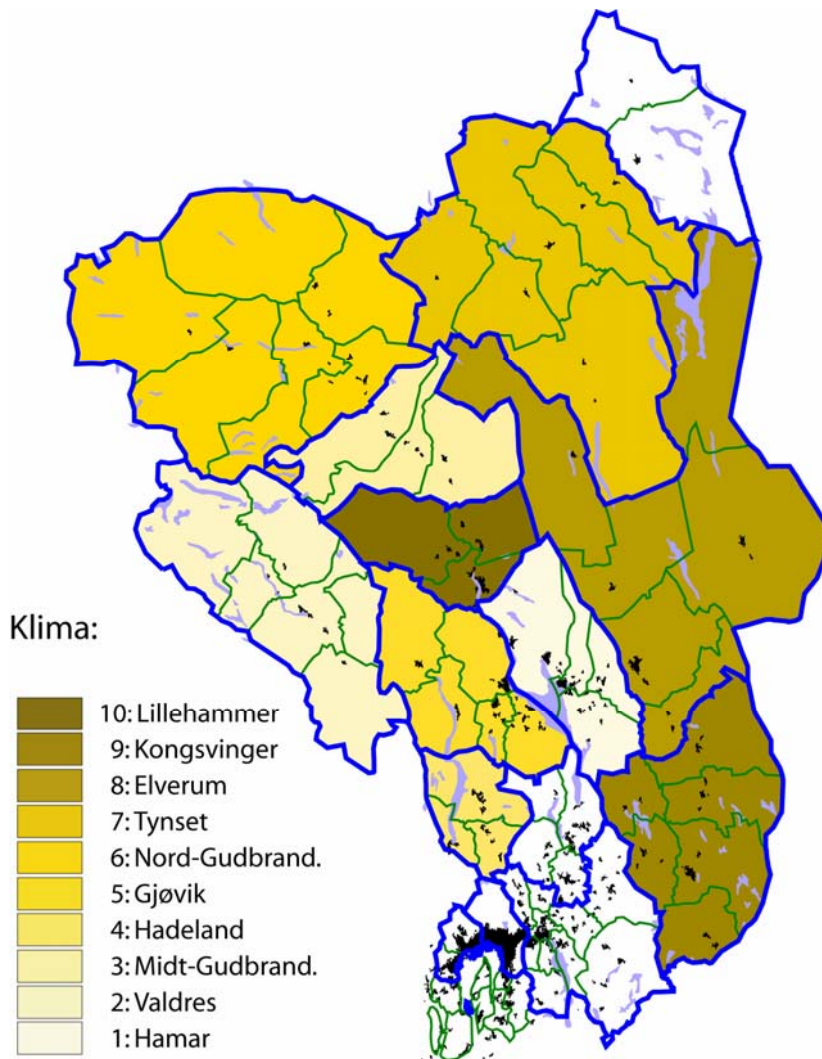
Miljøpolitikk knyttes til begrepet ”bærekraft”. Bærekraft har et langsiktig perspektiv der hovedmålet er ”å sikre behovene til dagens generasjon uten å sette fremtidige generasjoner i fare”⁴. Perspektivet kan være både globalt og lokalt, og det er ikke lett å finne noen få indikatorer som dekker hele spekteret.

Endring i utslipp av klimagasser påvirkes først og fremst av den økonomiske utviklingen. I perioden 1991-2003 var det ved siden av oljevirksoheten, veitrafikken som stod for det meste av økningen. På landsbasis var økningen i utslippene ca 12 %, i Oslo var den hele 25 %, mens Innlandet hadde en økning på 8,4 %. Den største økningen finner vi i Hamar-regionen og Valdres, mens økningen er minst i Lillehammer og Kongsvinger. Klima er et av de temaene som er valgt ut som særlig viktige i den nasjonale handlingsplanen for bærekraftig utvikling⁵. Norge har dessuten forpliktet seg i forhold til Kyoto-

⁴ Uttalt av Brundtlandkommisjonen, referert i NOU 2005:25 ”Enkle signaler i en kompleks verden”.

⁵ Nasjonal Agenda 21

avtalen når det gjelder utslipp av klimagasser. Regnet pr innbygger er utslippene i Innlandet relativt høye og de er høyest i områder med spredt befolkning, store arealer og mye landbruk. Det er landbruket (metan) og veitrafikken (karbondioksyd) som står for det meste av utslippet i Innlandet.

Figur 3.6 Innlandets regioner sortert etter rangpoeng. Endring i utslipp av klimagasser 1991-2003. Prosent. Kilde: SSB.

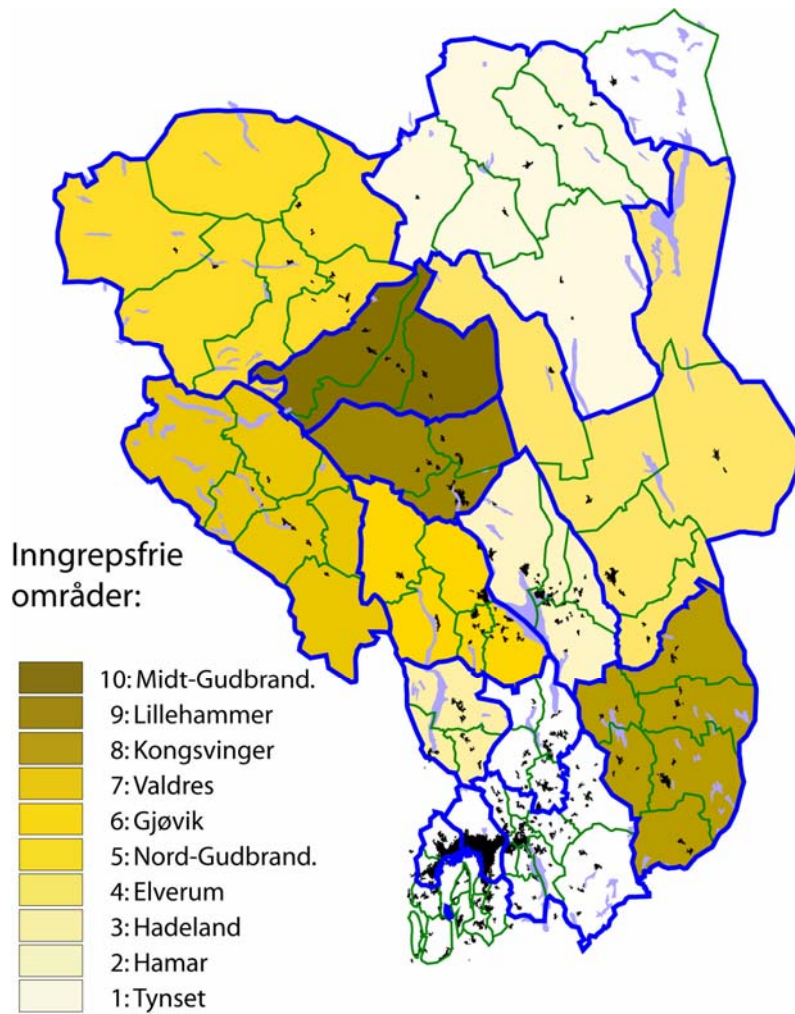
Energibruket pr innbygger er relativt høyt i Innlandet. Dette har først og fremst sammenheng med veitrafikken. I de tallene som inngår i indikatoren er ikke elektrisitet med. Hadeland og Lillehammer har lavest forbruk pr innbygger, mens Elverum og Tynset-regionen har høyest. Holder vi biobrensel utenom kommer imidlertid Elverums-regionen lenger ned på listen.

Andelen avfall som går til gjenvinning viser hvor stor del av husholdningsavfallet som sorteres ut for gjenvinning. I løpet av de siste 30 årene har avfallsmengden økt sterkt. I 2004 leverte hver innbygger i Innlandet i gjennomsnitt nesten 400 kg avfall. Selv om avfallsmengden har økt, har det også vært en sterk økning i andelen av avfall som går til gjenvinning. I Innlandet er det i 2004 i gjennomsnitt nesten 62 % av avfallet som går til gjenvinning. Dette er langt bedre enn i Osloregionen der bare 45 % av avfallet gjenvinnes. I Innlandet går størst andel til gjenvinning i Hamarregionen og på Hadeland, mens andelen er lavest i Tynset-regionen og Nord-Gudbrandsdalen.

Kilometer med sykkel- og gangstier pr innbygger i er også med som indikator. Dette er først og fremst en indikator som fanger opp et miljøaspekt i tettbygde strøk.

*Tapet av inngrepsfritt areal*⁶ i Innlandet utgjør knapt 1 % av totalt areal i perioden 1988 – 2003. Det har vært størst tap i Tynset- og Elverums-regionen. En stor del av tapet i Elverums-regionen gjelder villmarkspreget areal. Bygging av veier, kraftlinjer osv gjør at de sammenhengende uberørte områdene blir stadig mindre. Dette kan være uheldig i forhold til å bevare det biologiske mangfoldet. Ca 30 % av samlet areal i Innlandet ligger mer enn 1 km fra nærmeste tyngre inngrep. Til sammenlikning er det så å si ikke noe inngrepsfritt areal i Oslo-regionen. I Innlandet er Hadeland og Kongsvinger-regionen nesten uten inngrepsfrie områder. Villmarkspreget areal utgjør ca 5 % av arealet i Innlandet og er i stor grad konsentrert om fjellområder i Fjellregionen. F.eks er hele 20 % av arealet i Nord-Gudbrandsdalen villmarkspreget.

⁶ Direktoratet for Naturforvaltning har etablert en database – INON- som viser fordelingen av arealet i forhold til tyngre tekniske inngrep. Tyngre tekniske inngrep omfattes i hovedsak av veier og installasjoner knyttet til kraftutbygging. Areal som ligger lenger enn 1 km unna tyngre teknisk inngrep regnes som inngrepsfrie. Arealer som ligger mer enn 5 km fra tyngre tekniske inngrep betegnes som villmarkspregede områder.

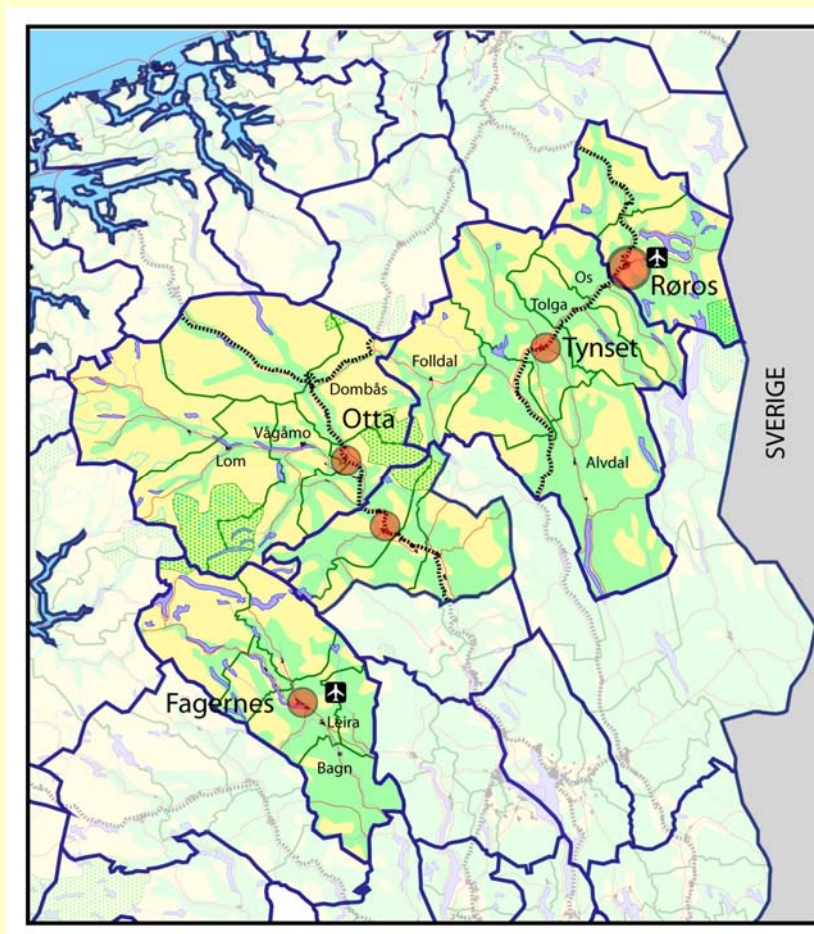

Figur 3.7 Innlandet sortert etter rangpoeng. Tap av inngrepsfritt areal i % av totalt areal. 1988-2003. Kilde: INON/Direktoratet for naturforvaltning.

Hvor robust og livskraftig er Fjellregionen?

Den regionen vi her kaller Fjellregionen er flere ganger omtalt med negative indikatorverdier. Men betyr dette at Fjellregionen er en ensidig problemregion negativ region? Selvfølgelig ikke. Indikatorer kan nettopp brukes til å beskrive *nyanser* – få fram på hvilke måter presumptivt svake regioner tross alt har sterke sider. Det har vi gjort i tabellen på neste side, som viser om regionene plasserer seg i den øvre eller nedre del av poengskalaen. Nord-Gudbrandsdal og Rørøs framhever seg, men det fins positive trekk i alle deler av Fjellregionen!

Allerede på kartet ser vi et av de mest åpenbare problemene for regionen: Den henger dårlig sammen funksjonelt. De fem ABS-regionene i Fjellregionen har alle relativt små sentra, og skilles av store fjellområder med veier av moderat kvalitet. Før Valdresbanens nedleggelse hadde alle regionene jernbane. Det er imidlertid en styrke at to av regionene har flyplass.

Vi har også sett at folk i denne Fjellregionen i stor grad pendler til de mer sentrale delene av Innlandet – eller til Oslo. Regionen har nok en viss attraktivitet, men det skorter på jobbskapingsevne. Men det fins lyspunkter, og for å få fram et helhetsbilde har vi satt sammen en del aktuelle indikatorer for å belyse spørsmålet.

Som ”kompetanseregion” kommer *Tynset* og *Røros* på plussiden med høy andel UoH, og situasjonen bedrer seg i *Valdres* og *Nord-Gudbrandsdal*.

Fjellregionen er stort sett et utpendlingsområde med dårlig ”tilgjengelighet”, men i *Valdres* er utpendlingen forholdsvis moderat.

Som nevnt er sentrene små, og ingen peker seg ut som regionens samlingspunkt. Den er altså lite ”robust”. Det er likevel gunstig utvikling i omlandsbefolkningen i *Nord-Gudbrandsdal* og *Røros*.

Næringsstrukturen er tradisjonell, dvs. ugunstig, men i helhetsbildet av ”konkurransesevnen” er utviklingen i *Nord-Gudbrandsdalen* likevel et pluss.

Fjellregionen har lav dødelighet, særlig i *Nord-Gudbrandsdal*, *Tynset* og *Røros* – et godt tegn på ”folkehelse”. Det røykes óg mindre i *Nord-Gudbrandsdal*.

Indikatorerne for ”miljø” er positive i *Nord-Gudbrandsdal* og *Tynset* (klimatekst) og andelen inngrepsfrie områder er bra i *Valdres*.

Med indikatorerne for ”kultur” framhever *Nord-Gudbrandsdal* og *Røros* seg med kulturnæringer, *Nord-Gudbrandsdal* også med kommunale bevilgninger.

	Valdres	Midt-Gudbr.	Nord-Gudbr.	Tynset	Røros
Andel med UoH	-	-	-	+	+
Endring UoH	+	-	+	-	-
Nettoppendling	+	-	-	-	+
Endr. nettoppendling	-	-	-	-	-
Senterstørrelse	-	-	-	-	-
Endring omland	-	-	+	-	+
Næringsstruktur	-	-	-	-	-
Endr.sysselsetting	-	-	+	-	-
Befolkningsendring	-	-	-	-	+
Nettoflytting	-	-	-	-	-
Dødelighet	-	-	+	+	+
Røyking	-	-	+	-	-
Klimagasser	-	-	+	+	-
Inngrepsfrie områder	+	+	+	-	-
Kulturnæringer	-	-	+	-	+
Kommunal kultur	-	-	+	-	+

4. Aktuelle nøkkelindikatorer

4.1 Innledning

Vi har i kapittel 2 og 3 til sammen vist 40 indikatorer. De tilhører dels det vi har kalt ”kjerneindikatorer” for å måle den regionale utviklingen langs ulike vekst-dimensjoner, dels ”nye” indikatorer for å fange opp nye politikkområder som folkehelse, kultur og miljø.

Førti indikatorer er et upraktisk stort antall. Hvis man skal følge den regionale utviklingen med så mange målestokker vil man lett miste oversikten og indikatorene fyller ikke sin hensikt. Tvert om er tanken bak indikatorer at de skal dekke noen kritiske målepunkter som sier noe essensielt om den regionale utviklingen – de skal være *nøkkelindikatorer*. I dette avsluttende kapitlet skal vi foreta en komprimering til et betydelig lavere antall, nærmere bestemt 16. For hver av de åtte gruppene av indikatorer reduserer vi antallet fra fem til to, slik at vi i alt står igjen med seksten. Disse er vist tabellarisk på neste side.

Disse indikatorene er valgt først og fremst fordi de er gode uttrykk for det fenomenet vi ønsker å måle. Hovedhensikten med indikatorer er tross alt at indikatorene skal uttrykke et aspekt ved regionene på en essensiell og eksakt måte. Men som vi har diskutert foran, er det ikke alltid vi har fullgod statistikk for å beskrive fenomenet med de ønskede indikatorene, og da må vi gjøre kompromisser. I noen grad er dette et spørsmål om tid før den offentlige statistikken gir et bedre tilbud. Utarbeidelse av indikatorer kan også være en måte å formidle ønsker fra det regionale utviklingsapparatet til statistikkprodusentene, det vil i all hovedsak si Statistisk Sentralbyrå.

Statistisk Sentralbyrå produserer *tilgjengelig statistikk*, det vil si data som alle kan skaffe seg. Alternativet til tilgjengelig statistikk kan være spesielle undersøkelser, som enten er utført av andre institusjoner eller av regionalmyndighetene selv. Hittil er dette lite brukt for utarbeidelse av indikatorer, men vi gir i enkelte tilfeller eksempler. Det beste vil uansett være om det er politiske konsensus på flere nivåer om hvilke indikatorer som er relevante, og at databehovet dekkes av SSB.

Tabell 4.1: Seksten nøkkelindikatorer

Gruppe	Fenomen	Nøkkelindikator	Statistisk kilde	
Kjerneindikatorer	A.1	Kompetanse	Andel med UoH-utdannelse i voksenalderen, 16-74 år	SSB, utdanningsstatistikk, 2004
	A.2		Endring personer med UoH-utdannelse, prosent	SSB, utdanningsstatistikk, 2004
	B.1	Tilgjengelighet	Nettoppendling, nettoppendling som andel av arbeidsplasser, prosent 2004	SSB og PANDA, 2004
	B.2		Endring nettoppendling, prosentpoeng endring 2002-2004	SSB og PANDA, 2004
	C.1	Robusthet	Befolkning i ledende senter, absolutte tall	SSB tettstedsstatistikk, 2003 og 2005.
	C.2		Endring i omlandsbefolkning, prosent, 2002-2004	SSB og PANDA, befolkningsstatistikk 2004
	D.1	Konkurrence	Strukturbegunstigelse, veksttilbøyelighet i regionens nærings sammensetning	PANDA, sysselsettingsstatistikk 2002-2004
	D.2		Vekst i sysselsetting, sysselsatte etter arbeidssted	PANDA, sysselsettingsstatistikk 2002-2004
	E.1	Livskraft	Befolkningsendring, 2002-2004	PANDA, sysselsettingsstatistikk 2002-2004
	E.2		Nettoflytting, 2002-2004	PANDA, sysselsettingsstatistikk 2002-2004
Nye indikatorer	F.1	Folkehelse	Alders- og kjønnsstandardisert dødelighet pr 100.000 innbyggere. Gj.snitt 1999-2003	SSB og Styrings- og informasjonshjulet.
	F.2		Andel ungdom (10-klassinger) som røyker daglig	Ungdomshelseundersøkelsen i Hedmark og Oppland 2001-2002. Statens institutt for folkehelse.
	G.1	Kultur	Sysselsatte i kulturnæringene. 2004	SSB
	G.2		Kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål pr innbygger. Gjennomsnitt 2002,2993 og 2004	SSB – Kostra.
	H.1	Miljø	Pst.vis endring i utslipp av klimagasser 1999-2003.	SSB – Miljøstatus.no
	H.2		Tap av inngrepsfrie areaer i pt av sum areal 1988-2003.	Direktoratet for Naturforvaltning-INON.

Denne tabellen disponerer teksten i resten av kapitlet. Vi skal først (4.2) presentere og diskutere forslaget til kjerneindikatorer, deretter drøfte (4.3) nye indikatorer for folkehelse, miljø og kultur.

4.2 Forslag til kjerneindikatorer for regional vekstkraft

4.2.1 Kompetanse

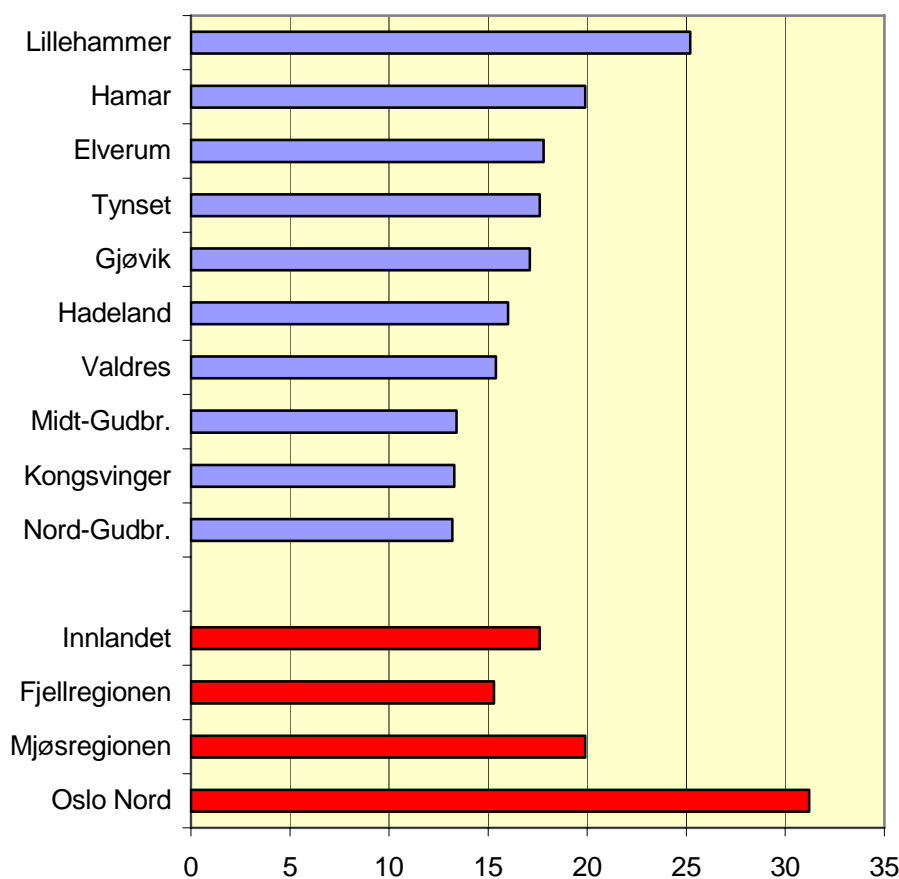
A.1 Personer med høyere utdanning

Det fenomenet som skal beskrives er svært sammensatt. Kompetanse er *anvendelig* kunnskap – kunnskap som kan nyttiggjøres i produksjon og forvaltning. For mennesker flest har også kunnskap en egenverdi som erkjennelse. Den grunnleggende størrelsen kan vi altså kalle kunnskap, som endres gjennom læring. Denne læringen kan være av to slag: *Formell* læring skjer i skoler, høyskoler, universiteter – *uformell* læring skjer i arbeids- og hverdagsliv.

Vi har ingen mål for uformell læring, den er i prinsippet ikke kvantifiserbar. Når vi skal utvikle en indikator for mengden kunnskap i en region eller i en bedrift må vi altså gripe til en målbar størrelse, og det er *andelen* som har utdanning av en viss lengde. Vi har her valgt andelen med høyere utdanning, altså personer som har minst ett års utdanning på høyskole eller universitet.

Datagrunnlaget for indikatoren er godt. SSB produserer årlig statistikk over befolkningens utdanning. Indikatoren beskrives som andelen av voksbefolkningen (16-74 år) som dekker utdanningskravet.

Resultater av indikatoren er vist i figur 4.1. I Oslo-Nord har om lag hver tredje innbygger høyere utdanning, i Mjøsregionen bare hver femte, i Innlandet hver sjette. Men Innlandet er da igjen et gjennomsnitt av regioner med forholdsvis høy kompetanse, som Lillehammer og Hamar, og regioner med lav kompetanse, som Gudbrandsdal og Kongsvinger. Fjellregionen har vesentlig lavere kompetanse enn Mjøsregionen. Røros-regionen har en andel med UoH kompetanse om lag på linje med Tynset, det vil si at Røros trekker opp resultatet i Fjellregionen.

Figur 4.1: Andeler med høyere utdanning i Innlandet

Alt i alt vurderer vi dette som en godt egnet indikator. Den brukes også nasjonalt og internasjonalt, og er slik et eksempel på *koordinert* målestokk for flere nivåer. Om man ønsker en mer detaljert indikator kan den også omfatte flere utdanningsnivåer, ikke minst videregående skoler, som regionalmyndigheten har ansvaret for.

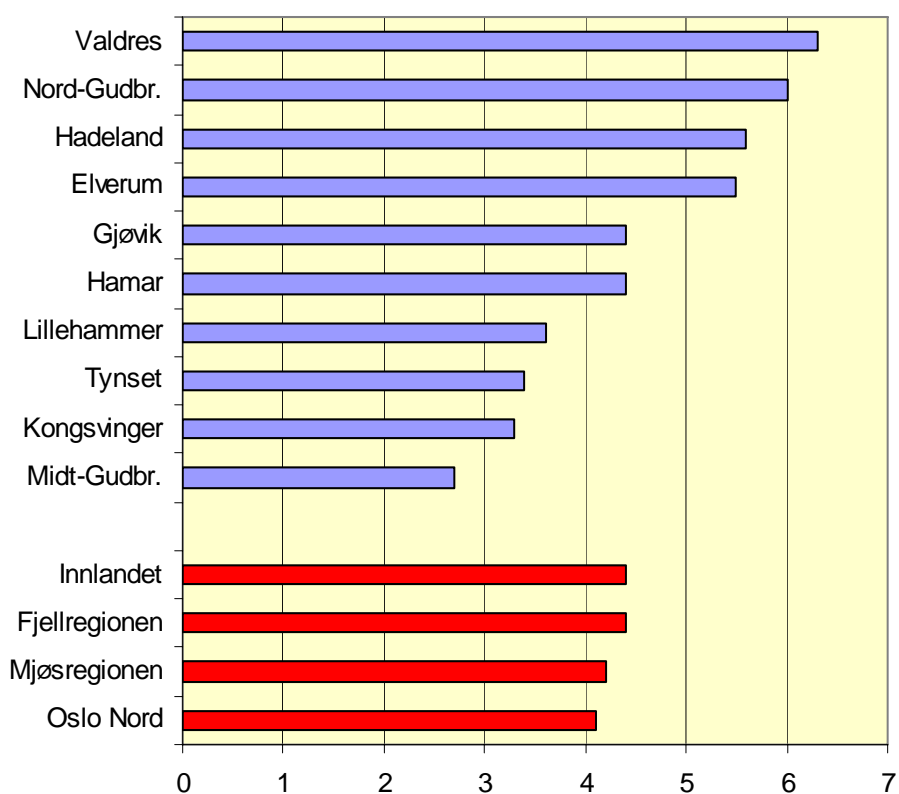
A.2 Endring i antall personer med høyere utdanning

Fenomenet som skal beskrives her er *dynamikken* (mens utdanningsnivået uttrykker *strukturen*). Nå er det ikke enkelt å finne et mål for endring, for dypst sett er det *læring* som skaper endring. I regional sammenheng endrer naturligvis også mengden av kompetente personer seg gjennom flytting.

Indikatoren beskriver endring på den enkleste mulige måten, nemlig som tilgang eller avgang i den høyt utdannede befolkningen. Indikatoren blir her altså en *prosentvis* endring i bestanden. Datagrunnlaget for indikatoren er det samme

som for tilstandsbeskrivelsen (A.1), og slik sett gjør dette kompetanseindikatorne svært konsistente

Resultater av indikatoren er vist i figur 4.2. I forhold til den skjevheten som ble beskrevet i utdanningskapitalen, er det positivt at det skjer en svak utjevning i perioden. Innlandet som helhet vokser raskere enn Oslo-Nord, og Fjellregionen mer enn Mjøsregionen. Figuren viser også utviklingen i regionene i Innlandet, som vi ser er positiv i alle regionene. For øvrig varierer veksten i UoH-befolkningen sterkt. Midt-Gudbrandsdal danner et bunnivå med en tilvekst på vel 2 %, mens den er mer enn dobbelt så høy i Valdres.

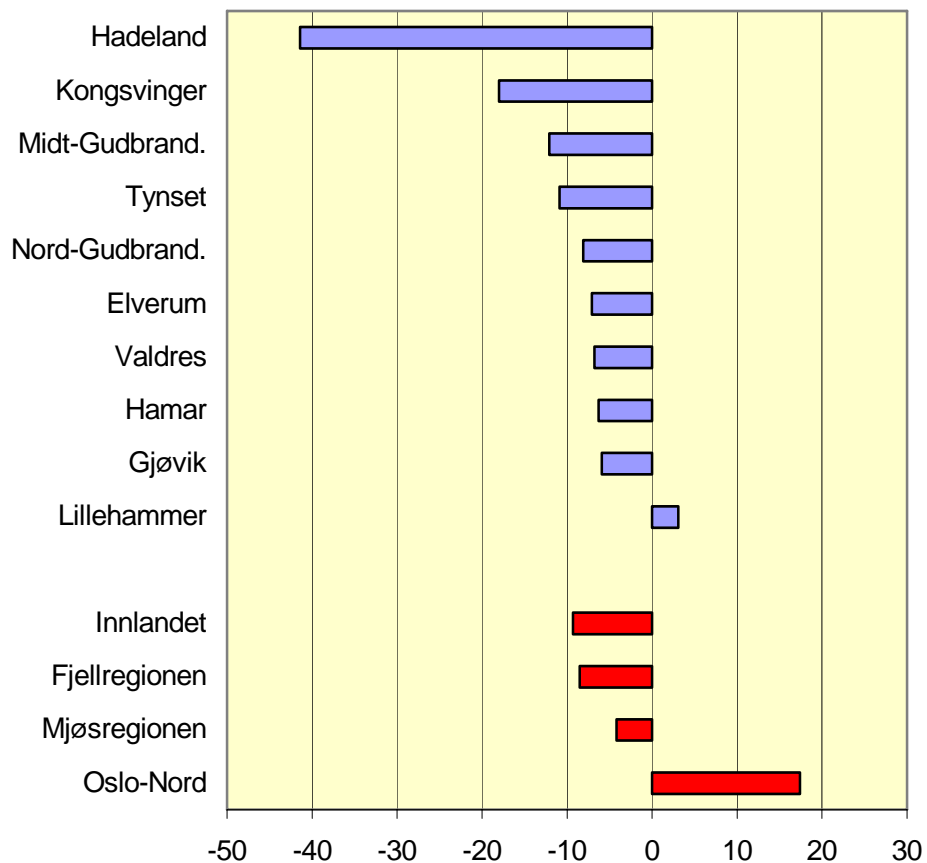
Figur 4.2: Endring i befolkning med UoH utdanning, 2002-2004

Sett i forhold til kompleksiteten i de prosessene som endrer kompetanse (utdanning og flytting) hadde det vært ønskelig med en indikator som mer direkte rettet seg mot størrelser som lot seg endre gjennom politikk og tiltak. Vi antyder derfor en mulig ny indikator, nemlig uteksaminerte fra UoH-institusjoner i Innlandet (se rammetekst).

4.2.2 Tilgjengelighet

B.1 Pendling

Den regionale *tilgjengelighet* er et fenomen som har fått økende oppmerksomhet den siste tiden. Egentlig er dette fenomenet knyttet til geografi og infrastruktur – altså klare strukturelle forhold. På den andre siden er det den faktiske samferdsel på infrastrukturene som er endringsfaktoren: Større trafikk skaper krav om infrastrukturene med bedre kvalitet og kapasitet. Vi kan også si at det slik at det er den faktiske trafikken som uttrykker strukturen på et gitt øyeblikk, mens det er trafikkøkningen som er endringsfaktoren.

Figur 4.3: Nettopendling regioner 2004

Tilgjengelighet blir vanligvis beregnet gjennom infrastrukturenes eller samferdselsformenes effektivitet målt i tidsbruk. Vi brukte flere slike tilgjengelighetsmål i kapittel 2. Nå er slike strukturer noe som endrer seg svært langsomt, og de inngår definitivt ikke i den løpende statistikkproduksjonen. Vi har derfor brukt

pendlingsintensitet *mellom regioner* som et uttrykk for tilgjengelighet. Vanligvis beregnes pendling som arbeidsreiser som krysser kommunegrenser – et kriterium som etter hvert omfatter svært mange. Det vi får fram med en indikator som måler pendling mellom regioner er det mer storskalige regionale integrasjonen (også kalt ”regionforstørring”)

Vi har gode data om pendling, som oppdateres årlig. Vi kan derfor ikke bare måle dagens pendlingsomfang, men også i hvilken grad det endres fra år til år. Når vi ser på resultatet for Innlandet, er det første slående trekket at bare én region har innpendlingsoverskudd, nemlig Lillehammer. Og overskuddet er ikke spesielt stort. Innlandet mangler et senter som hever seg over de andre, og i kraft av sin tyngde konstituerer en høyere ordens region. Ni av ti regioner har utpendlingsoverskudd, og bortsett fra regionene i Gudbrandsdalen – som i noen grad pendler til Lillehammer – går pendlingen entydig mot Oslo.

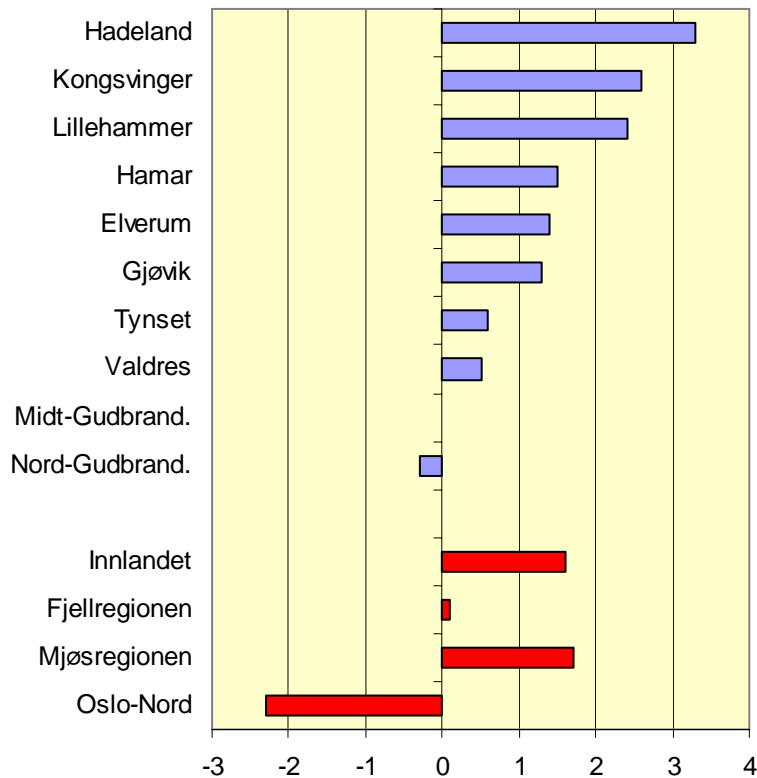
Pendlingen er naturligvis sterkest fra de oslonære regionene. Hadeland er fortsatt den store utpendlingsregionen med mer enn 41 % utpendling til Oslo. Kongsvinger kommer på en andre plass med 18 % utpendling. Men alle de øvrige regionene bidrar også til den store utpendlingen til Oslo, selv om utkantene har et mer tosidig pendlingsmønster: Dels pendler de yrkesaktive til større sentra som Hamar og Gjøvik, dels pendler de direkte til Oslo.

Et grunnleggende spørsmål er om det er et gode å pendle, eller et onde. Det kan naturligvis diskuteres. Men i alle fall er pendling en genuint ”regional” indikator, for mer enn noen andre brukes denne som målestokk på regiondannelse på ulike nivåer. De tre Mjøsbyene klarer ikke å fange opp utpendlerne fra de øvrige regionene i Innlandet i tilstrekkelig grad til å skape balanse. Tvert om. Mjøsbyene lekker selv til Oslo. Innlandet har en total utpendling på ca 15 000 personer, og de aller fleste av disse pendler mot Oslo og Akershus. Om lag 3700 av disse utpendlerne kommer fra Mjøsregionen. Også Fjellregionen bidrar med nesten like høye tall, i alt 2900 netto utpendlere, til tross for sin lange avstand til hovedstaden. Her finner vi mange ukependlere.

B.2 Endring i pendling

Pendlingen kan også brukes om en "puls" for de regionale arbeidsmarkedene. Når pendlingen mellom to regioner øker skyldes det ofte et strammere arbeidsmarked i tilpendlingsregionen, eller et slakkere marked i frapendlingsregionen – eller begge deler samtidig. Når pendlingen vokser kan dette også være et uttrykk for at infrastrukturene er blitt bedre.

Indikatoren er i dette tilfelle beregnet som prosentpoeng endring i netto ut- eller innpendling. En region forbedrer altså sin posisjon om den oppnår netto høyere innpendling, eller lavere netto utpendling. Hva kan vi registrere med denne indikatoren i innlandet?

Figur 4.4: Endring i nettopendling i regioner 2002-2004

Det første slående trekket er nedgangen i netto utpendling fra 2002 til 2004 på 2500 personer. Om lag 1400 av denne reduksjonen kommer Mjøsregionen til gode. Utpendlingen fra Fjellregionen er bare ubetydelig redusert, og for Nord-Gudbrandsdal forverrer pendlingsbalansen seg noe. På den andre siden har de

store utpendlingsregionene Hadeland og Kongsvinger en sterk reduksjon på 2 – 3 prosentpoeng. Ett prosentpoeng betyr for Hadeland om lag 100 netto utpendlere, for Kongsvinger nesten 200.

Mye tyder på at det ha vært en reell sysselsettingsnedgang i Oslo, og dermed svekkes også innpendlingen til den regionen vi kaller Oslo-Nord. Våre tall indikerer en nedgang på rundt 12.000 i nettoinnpendling til denne regionen. Tallene må også tolkes slik at arbeidsmarkedene har bedret seg i innlandsregionene, antakelig har det skjedd en betydelig jobbvekst i deler av regionen.

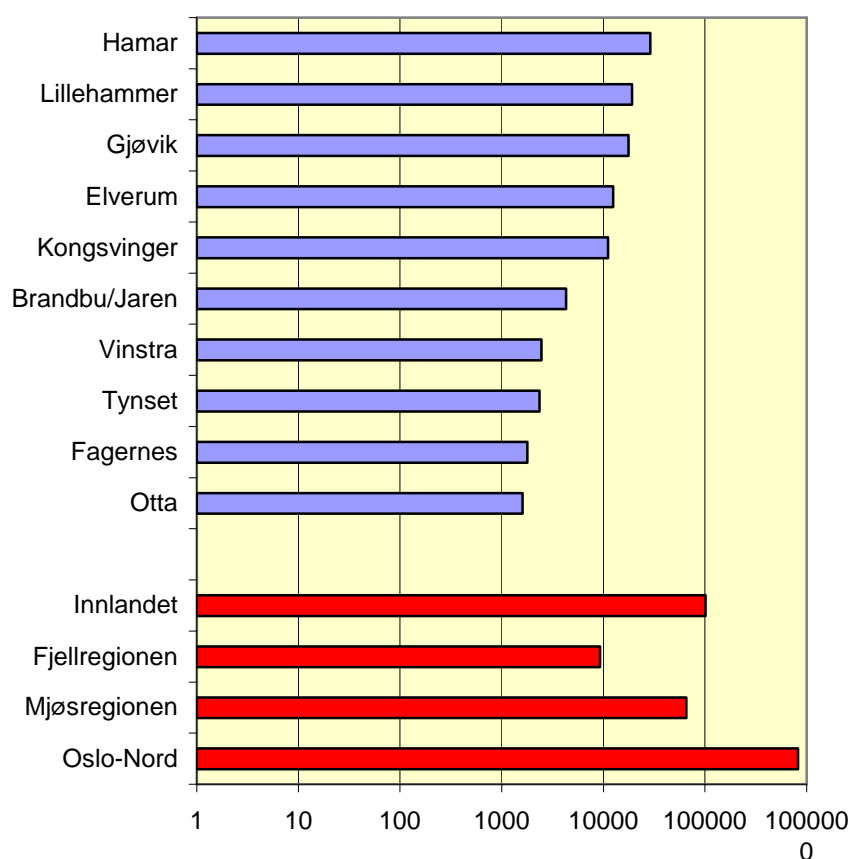
4.2.3 Robusthet

C.1 Utvikling av regionale sentra - urbanisering

Hva som er robuste regioner kan defineres på mange måter. Her legger vi avgjørende vekt på urbaniseringsgraden – om regionen har utviklet et sterkt sentrum. Et sterkt sentrum er et vilkår for å utvikle tjenestenæringene, spesielt de som vokser i våre dager: produsenttjenestene. Vi kan derfor også si at begrepet robusthet omfatter sentralitet.

Indikatoren kunne i prinsippet vært senterets *dynamikk*, altså om det er ekspansivt som senter. Vi lar likevel det absolute folketallet i senteret telle som mål for senterets styrke og bidrag til regionens robusthet – slik vi gjorde i kapittel 2. Resultatet er vist i figur 4.5. Hamar er desidert størst, fulgt av småbyer og store bygdebyer – og nederst de små bygdebyene som Otta og Fagernes. Om vi hadde brukt dynamikk som indikator var det Otta, det minste senteret, som kom først. Otta har lagt på seg snau 2 % på to år, Hamar litt mindre.

For å kunne sammenligne små sentra som Otta og store som Oslo er det brukt logaritmisk skala. Dermed framkommer også de hierarkiske nivåene tydelig. Det laveste sentralitetsnivået finner vi i Fjellregionen, der regionsentrene har mellom 1600 og 2500 innbyggere. Om vi regner med Røros-regionen i Fjellregionen blir Røros det klart største senteret med sine 3500 innbyggere. Vinstra og Brandbu/Jaren kommer også i omtrent samme klasse. *Større* bygdebyer er Kongsvinger og Elverum, som med sine 11-12.000 innbyggere gjerne også kan kalles småbyer. De opplagte småbyene er Hamar, Lillehammer og Gjøvik, som ligger like under eller over 20.000 innbyggere.

Figur 4.5: Regionsenterets størrelse 2005, logaritmisk skala

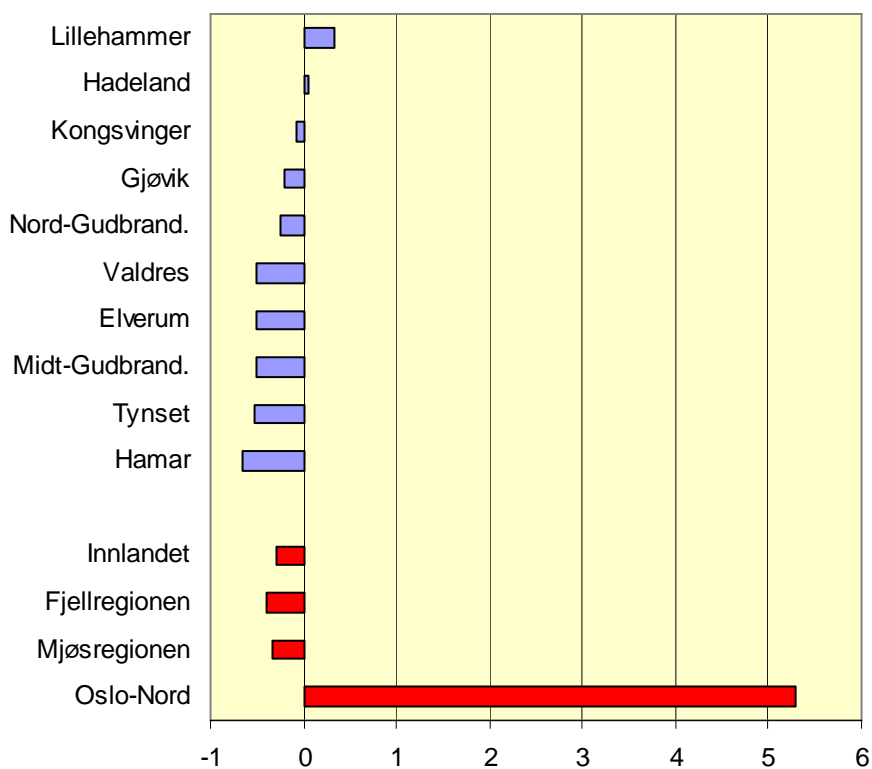
I nederste del av figur 4.5 har vi sammenlignet større regionale nivåer. Her er senterstyrken rett og slett summen av regionsentrene. De ti sentrene i regionene kommer i sum så vidt over 100.000 innbyggere. Dette kan være et uttrykk for den *polysentriske* styrken i regionen – altså om sentrene *som en samlet struktur* gir robusthet. Men om lag halvparten av sentrene framstår som små og nokså svake, og betyr mer lokalt enn regionalt. Og selv om vi ser senterstyrken som en sum, veier Innlandets bykonsentrasjon rundt Mjøsa lite i forhold til Oslo. Mens Mjøsregionens tre småbyer til sammen nærmer seg de 100.000 er Oslo-agglomerasjonen i ferd med å nå det tidobbelte tallet.

Det publiseres løpende statistikk for tettstedenes størrelse i Norge, dvs. det som oppfattes som bymessig bebyggelse. Statistikken omfatter både folketall og areal, og gir slik sett også mulighet for analyse av tetthet. Statistikken er ikke så ofte brukt i regionale analyser, som helst følger administrative områder. Vi

vurderer den imidlertid som hensiktsmessig for å beskrive sentraliteten til det ledende senteret, og for å studere byhierarkiet som en helhet.

C.2 Endring i omlandets befolkning

En robust region trenger et vekstkraftig senter, men det er lite vunnet om senterets vekst i sin helhet går på omlandets bekostning. I gunstige tilfeller virker byvekst til å sette i gang en *byspredning* til omlandet, altså en form for forstadsdannelse eller suburbanisering. Det er lite trolig at slike prosesser er særlig sterke rundt utkantenens små bygdebyer, men det er å håpe at framgangsrike sentra bidrar til å konsolidere den rurale bosettingen rundt senteret.

Figur 4.6: Befolkningsutviklingen i regionsentrenes omland, 2003-2005.

Indikatoren er derfor definert som befolkningsendring i senterets omland, og omlandet er her definert som differensen mellom totalebefolkningen og senterbefolkningen. Vi tar altså ikke hensyn til at det i alle regioner fins flere mindre sentra; de inngår her i omlandet. Indikatoren viser at bare i to regioner oppnår vi en slik konsolidering rundt senteret, i Lillehammer og Hadeland. Mens

Lillehammer er forholdsvis dominerende i sin region, utgjør Brandbu/Jaren en mindre del av Hadeland som helhet. Resultatet er likevel det samme.

Vi kan ikke ut fra disse tallene si at utviklingen i omlandene til de åtte øvrige sentrene skyldes at byveksten stjeler innbyggere fra omlandet. I noen grad er endringen et statistisk fenomen, nemlig at grensene rundt senteret skyves utover og dermed innlemmer rural befolkning i senteret uten at det egentlig skjer en fraflytting. Til forskjell fra administrative områder, defineres tettsteder med flytende grenser.

Verken i Fjellregionen eller i Mjøsregionen – eller Innlandet som helhet – skjer det en stabilisering av befolkningen i omlandet. Den regionen som ikke bare klarer å oppnå stabilitet, men samtidig har en svært sterk vekst i omlandene, er Oslo. I Oslo-Nord skjer en vesentlig del av befolkningsøkningen utenfor de større sentrene, dvs. spredt, i nye boligfelt eller i mindre sentra. Det er her vi finner den typiske suburbansieringen i Norge.

4.2.4 Konkurranseskraft

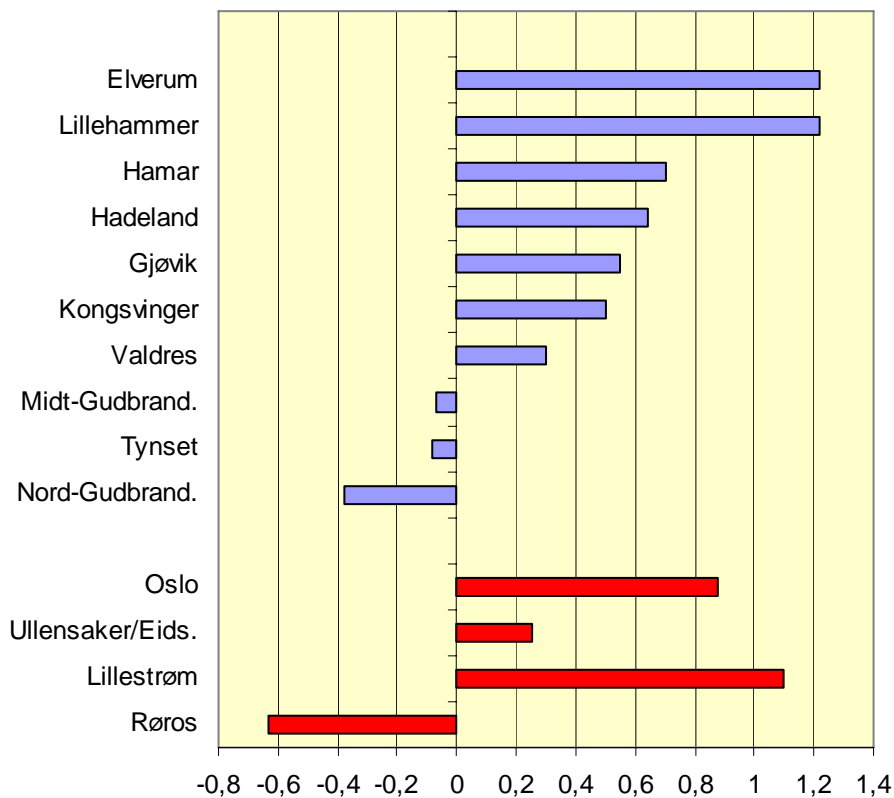
D.1 Gunstig næringsstruktur

Det fins ikke dårlige bransjer, hevdes det, bare dårlige bedrifter. Det er en sannhet med modifikasjoner, for noen næringer og sektorer er påviselig inne i en prosess som reduserer sysselsettingen. Det skaper et sterkt skille mellom regioner som har en forholdsvis stor andel av nedgangsnæringer, og regioner som har tilsvarende mye av oppgangsnæringer. De første er tendensielt preget av nedgang i sysselsettingen, mens de siste kan forvente vekst.

Det fenomenet vi her omtaler kan kalles *strukturbegunstigelse*, som egentlig sier hvilken føring nærings sammensetningen gir for næringsdynamikken. Vi har altså med et klassisk struktur-dynamikk relasjon å gjøre. Et mål på denne relative strukturbegunstigelsen får vi ved å beregne om regionen vil gå fram eller tilbake i sysselsettingen, gitt at de ulike næringene utviklet seg som på landsbasis. Dette er altså en beregnet indikator, som ikke kan hentes direkte ut av offentlig statistikk. Vi har i dette tilfellet brukt en finmasket inndeling i 50 sektorer.

Resultatet kan vi avlese i figur 4.7, som kun viser tallene for ABS-regioner (økonomiske regioner). Indikatoren lar seg ikke uten videre summere til større regioner som Innlandet eller Oslo-Nord.

Den innlandsregionen som har mest gunstig struktur er Elverum, tett fulgt av Lillehammer. Begge disse regionene preges av sentra med stor andel med tjenestenæringer, og spesielt av den mest vekstkraftige sorten, for eksempel høyskoler og sykehus. Hamar-regionen kommer her noe etter, som først og fremst er et resultat av at det store omlandet rommer mye primærnæringer og foredling av råvarer fra primærnæringene. Den samme effekten finner vi i Hadeland, Gjøvik, Kongsvinger og Valdres, som har mer moderat gunstige næringsstrukturer.

Figur 4.7: Struktureffekt. Beregnet sysselsettingsutvikling på basis av nærings sammensetning og nasjonal utviklingstendens i næringene

Tre regioner har negative næringsstrukturer, det vil si at den gitte sammensetningen gjør en nedgang i sysselsettingen sannsynlig. Det dreier seg om Nord- og Midt-Gudbrandsdal og Tynset-regionen. Valdres har gunstig næringsstruktur,

men hvis vi også tar med Røros er den ekstremt negativ. I alt kommer derfor Fjellregionen ut med en negativ næringsstruktur. Dette er typiske agrare regioner med store innslag av landbruk og landbruksindustri, som tendensielt peker nedover når det gjelder sysselsetting. Men det er slett ikke sikkert at det faktisk vil bli en næringstilbakegang, for både i regioner med positiv og negativ struktur kan bedriftene konkurrere seg til bedre resultat enn det som er typisk for den næringen de tilhører. Vi er igjen tilbake til den innledende deisen, og må her erkjenne riktigheten av at det ikke fins dårlige sektorer, bare dårlige bedrifter. Hvis landbruket i en region for eksempel videreutvikles med nisjeprodukter som gir bedre avkastning enn dagens landbruk har vi en situasjon som kan gi vekst i en nedgangsbransje.

Både Oslo- og Lillestrøm-regionen har positiv næringsstruktur, men den slår ikke sterkere ut enn i Lillehammer og Elverum. Øvre Romerike er mer på linje med det typiske Innlandet.

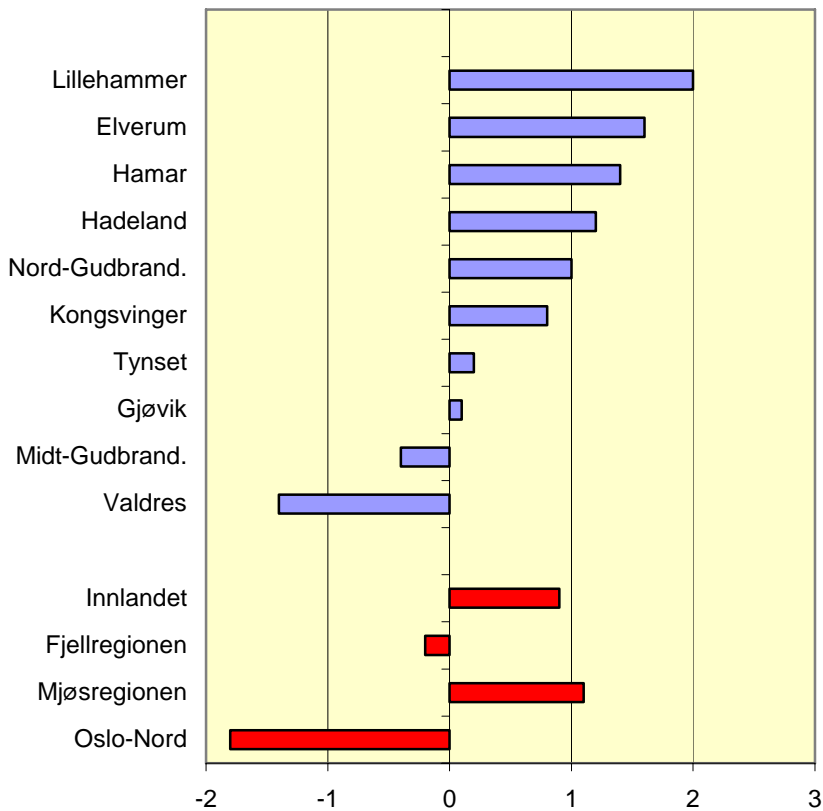
Strukturbeunstigelsen er en relativ presis indikator for veksttilbøyeligheten i den regionale næringsmiksen, men den har som ulempe at den ikke kan hentes direkte ut fra statistikken, men må beregnes. Denne indikatoren kan imidlertid gjøres langt enklere enn vår forholdsvis kompliserte beregning med 50 sektorer, for eksempel kan en mer grovmasket beregning med ni standardsektorer (PANDA) gi et brukbart resultat. Her trenger vi også data fra to tidspunkt, og i vårt tilfelle har vi holdt oss til det korte tidsperspektivet, 2002-2004.

D.2 Arbeidsplassutvikling

Den totale utviklingen i antall arbeidsplasser er en ganske selvsagt indikator for enhver region – enten den sliter med manglende vekst, eller må tilpasse seg høy vekst. Det er i dag også relativt enkelt å definere den stedlige sysselsettingen rent statistisk. Den indikatoren som her er brukt viser sysselsetting etter arbeidssted, som altså skulle være et godt mål på antall arbeidsplasser i regionen.

Som vi ser i figur 4.8 er det store forskjeller mellom regionene i Innlandet. På veksttoppen ligger Lillehammer og Elverum, to regioner som utmerket seg med gunstig struktur. Så følger i rekkefølge Hamar, Hadeland og Nord-Gudbrandsdal, Tynset og Gjøvik. Alle disse hadde positivt struktur, bortsett fra

Nord-Gudbrandsdal. Denne regionen eksemplifiserer derfor at en region kan tilkjempe seg vekst på tross av sitt strukturelle utgangspunkt. Omvendt kan det gå som i Valdres, der strukturen var god, men der bedriftene likevel ikke klarer å opprettholde sysselsettingen i de ulike sektorene. Siden også Røros har nedgang i sysselsettingen, kommer Fjellregionen ut med et lite minus.

Figur 4.8: Endring i sysselsettingen, 2002-2004

Både Mjøsregionen og Innlandet som helhet har imidlertid en positiv sysselsettingsutvikling på rundt en prosent i perioden. Dette er i og for seg ikke oppsiktsvekkende. Mer overraskende er at dette står i sterk kontrast til utviklingen i Oslo og Romerike, som er negativ i perioden. For hele Oslo-Nord dreier det seg om en nedgang på om lag 9000 arbeidsplasser. Det blir svært interessant å se om denne tendensen vil fortsette.

I løpet av det siste tiåret har vi fra SSB fått ny og stadig mer pålitelig statistikk om sysselsetting etter bosted – altså arbeidsplasser. Den blir også tilrettelagt for analyse gjennom PANDA. Det er derfor ingen ting i veien for å

lage indikatorer for enkelt næringer eller sektorer, for eksempel slike som det uttrykkes målsettinger for i fylkes- eller regionplaner. Her har vi latt være å gjøre det av hensyn til indikatorsettets enkelhet.

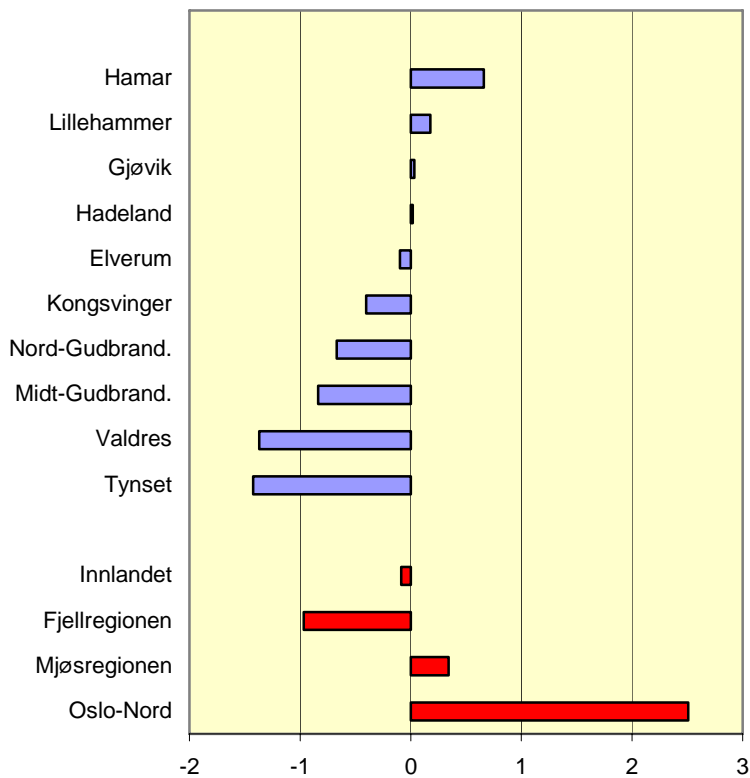
4.2.5 Livskraft

E.1 Befolkningsendring

Like selvfølgelig som endring i sysselsetting, er endring i befolkning en opplagt indikator for den regionale utviklingen. Den defineres ganske enkelt som den relative differansen mellom to tidspunkter, og brukes ofte som en puls på den regionale tilstand. Negative tall indikerer sykkelighet, positive tall sunnhet. Her skal det imidlertid føyes til at fylkene nå utviser større edruelighet i forhold til vekstmålsettinger. Det er ikke slik at alle nedgangsregioner automatisk bruker ”opprettholdelse av bosettingen” som målsetting, og faktisk er det noen regioner som prøver å dempe vekst.

Befolkningsprognoser har igjen fått vid utbredelse i planleggingen. Disse prognosene – eller framskrivinger som SSB kaller dem – sier egentlig bare hvilket folketall kommuner og regioner kan vente ut fra rådende tendenser for fødsler, dødsfall og flytting. Siden dette i stor grad er forhold som er avledet av den demografiske strukturen kan framskrivingen delvis betraktes som et uttrykk for strukturell begunstigelse. Når vi likevel holder fast på befolkningsendring som indikator, er det for å gjøre indikatorene mest mulig enkle.

Innlandet er ikke like vitalt befolkningsmessig som næringsmessig. Det er faktisk bare de tre Mjøsbyene som har befolkningsvekst, og for Gjøvik er den helt marginal. Hadeland har også så vidt på plussiden. Alle regionene i Fjellregionen har nedgang, også Røros faktisk. Mjøsregionen går svakt fram samlet, men det er lite i forhold til den fortsatt seterke befolkningsveksten i Oslo-Nord.

Figur 4.9 Befolkningsendring 2002-2004, prosent.

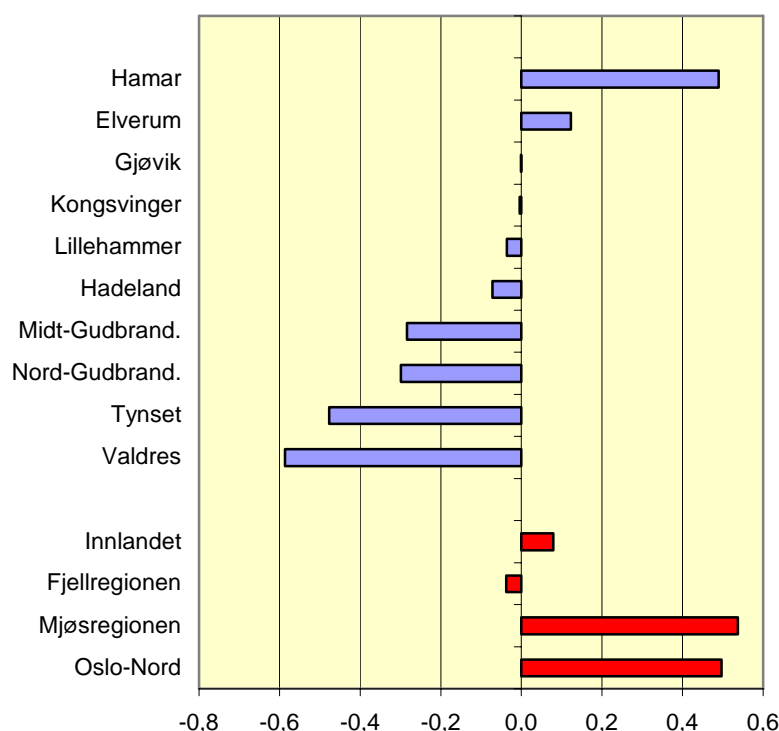
E.2 Nettoflytting

Befolkningsendringen består av mange komponenter: Fødsler og dødsfall er til sammen den ”naturlige” endringskomponenten, mens flyttekomponenten bestemmes av inn- og utflytting. Den kan igjen deles inn i ulike aldersklasser og etter kjønn, for utdanningsgrupper osv.

Samfunnspolitisk gjøres det få forsøk på å styre de naturlige komponentene. I hele velferdssystemet ligger det kanskje en iboende tendens til å bedre vilkårene for familiene og forlenge levealderen. Men det fins knapt noen regioner som eksplisitt vil ha som målsetting å endre disse størrelsene. Med flyttingen er det annerledes, og derfor er dette den mest nærliggende endringsindikatoren når det gjelder befolkning.

Indikatoren beregnes som differansen mellom inn og utflytting, som kan være en positiv eller negativ størrelse. Graderingen skjer ved å relatere nettoflyttingen til totalbefolkningen. Dette kan altså kalles en summarisk flytterate

(*crude migration rate*), til forskjell fra alders- og kjønnsbestemte flytterater. Igjen holder vi oss til det enkle.

Figur 4.10 *Nettoflytting i regionene*

Figur 4.10 viser hvordan indikatorene slår ut i Innlandets regioner – og i Innlandet som helhet. Forskjellene internt i Innlandet er store, med innflyttingsoverskudd i Hamar og Elverum. Dette er den mest livskraftige delen av Innlandet for øyeblikket. Siden alle de øvrige regionene kommer på minussiden, er det derfor bra at Innlandet som helhet kommer marginalt på plussiden. Det er verre i Fjellregionen, som har nettoutflytting. I Innlandet er det bare Mjøsregionen som kan måle seg med Oslo-Nord, som faktisk har omtrent den samme relative innflyttingen. Men det er altså Hamar som bidrar mest til dette resultatet.

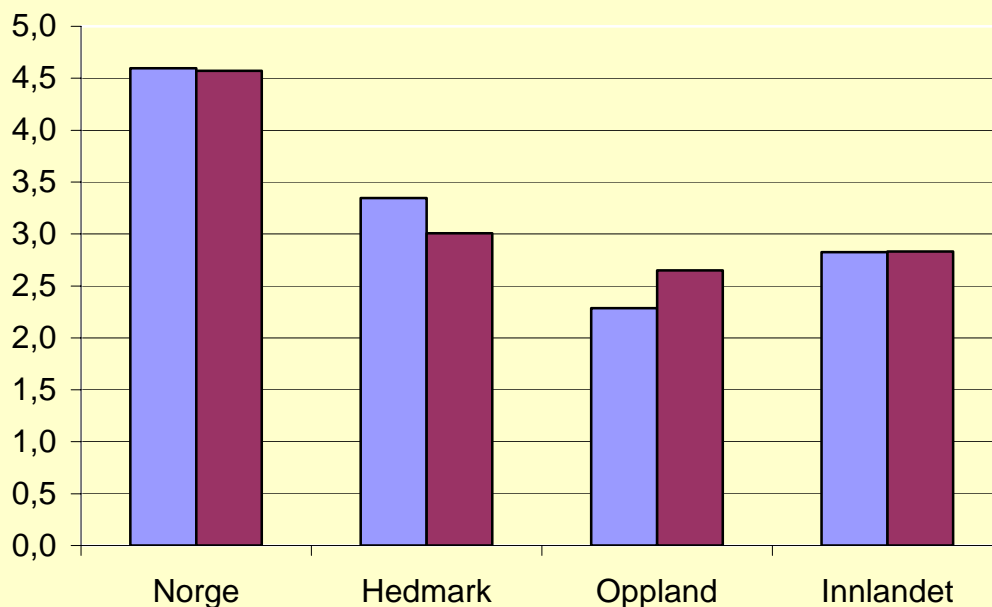
Det er flytteprosessene som skaper de regionale forskjellene i befolkningsdynamikken, selv om det også er klare ulikheter når det gjelder fødselstilbøyelighet og dødelighet. Det er en viktig grunn til å velge dette som indikator. Nettoflyttingen er imidlertid også en god indikator fordi den er det beste uttrykket for regionenes attraktivitet i forhold til hverandre. Dessuten er det relativt lett å skaffe tilgjengelige data på feltet.

Innlandsfylkene og Innlandsuniversitetet

– trenger vi nye indikatorer?

Innlandsfylkene har engasjert seg tungt i arbeidet med å videreutvikle høyskolene i Innlandet. ”Kvalitetsreformen” innfører en ny gradsstruktur med bachelor-, master- og doktorgradsnivå (PhD). Høyskoler med fire doktorgradsutdanninger – som også kalles forskerutdanning – kan søke om å bli akkreditert som universitet. Det er dette som er Innlandets mål. Pr. i dag har høyskolene i Oppland vedtatt å slå seg sammen.

Hittil har vi målt studentbefolkningen etter hjemsted, altså ikke etter studiested. Etter hvert ble denne statistikken misvisende, særlig fordi mange studerer etter at de har begynt å arbeide, og dermed har skiftet bosted. Det produseres nå ny statistikk for studenter etter studiested (faktisk bosetting). For Oppland og Hedmark må det være riktig å tilpasse seg denne endringen, selv om det betyr at ikke alle regionene kan defineres som høyere utdanningsregioner. Indikatoren kan altså måle både studentbefolkningen, og spesielt endringer i studentbefolkningen.

Figur: Studentbefolkning som andel av totalbefolkningen, 2003 og 2004.

Nøkkeltallene er vist i figuren. Målt som andel av totalbefolkningen, er Innlandets studentbefolkning vesentlig lavere enn i Norge som helhet. En av grunnene til å satse på høyere utdanning er å utligne disse forskjellene. Hedmark har hatt vesentlig høyere studenttall enn Oppland, men dynamikken er forskjellig. Studenttallet synker i Hedmark, men stiger i Oppland. Høgskolen i Gjøvik vokste fra 1765 til 1878 studenter fra 2003 til 2004, Høgskolen i Lillehammer fra 2437 til 2981 studenter.

Det er naturligvis ikke bare av interesse å vite hvor mange som studerer ved de ulike studiestedene, like viktig er ”produksjonen” i form av uteksaminerte. Her kan indikatorene dekke de ulike gradene: Bachelor-, master- eller PhD-nivå. I tillegg til de skjeve regionale resultatene, er også høyere utdanning svært kjønnsmessig skjev. Det må være et mål å få rettet opp på denne ulikheten. Tabellen nedenfor viser skjevheten.

Tabell: Studenter 2004 etter kjønn

Studenter	Menn	Kvinner	Kjønnsbrøk
Norge	84097	125696	149
Høgskolen i Hedmark	2249	3650	162
Høgskolen i Gjøvik	811	1077	133
Høgskolen i Lillehammer	765	1987	260
"Innlandshøgskolen"	3825	6714	176

I dette tilfellet går altså kjønnsforskjellene i kvinnes favør. Vi ser at det på riksplan er en overrepresentasjon kvinner på nesten 50 %. I Innlandet er kvinneovervekten minst på Gjøvik, og desidert størst på Lillehammer. Hvis vi i tillegg hadde lagt inn varigheten av utdannelsen, ville vi sett at kvinnene gjennomgående tar korte utdannelser. På doktorgradsnivå har de inntill nylig vært i mindretall.

Problemstillingen er altså dels å få jenter til å studere lengre, dels å få flere gutter inn i høyere utdanning. Her har regionmyndigheten helt unike muligheter til å bruke VGS som en sterkere rekrutteringskanal for UoH. Gode utdannings-tilbud skal trekke til seg ungdom fra andre regioner, men det er også en viktig målsetting å øke utdanningsintensiteten i fylket.

4.3 Nye indikatorer for folkehelse, kultur og miljø

4.3.1 Folkehelse

I følge Stortingsmelding 16 (2002-2003) ”*Resept for et sunnere Norge*”, er folkehelsearbeid ”å *forholde seg til faktorer som påvirker helsen og innebærer* ”å *svække det som medfører helserisiko og styrke det som bidrar til bedre helse.*”

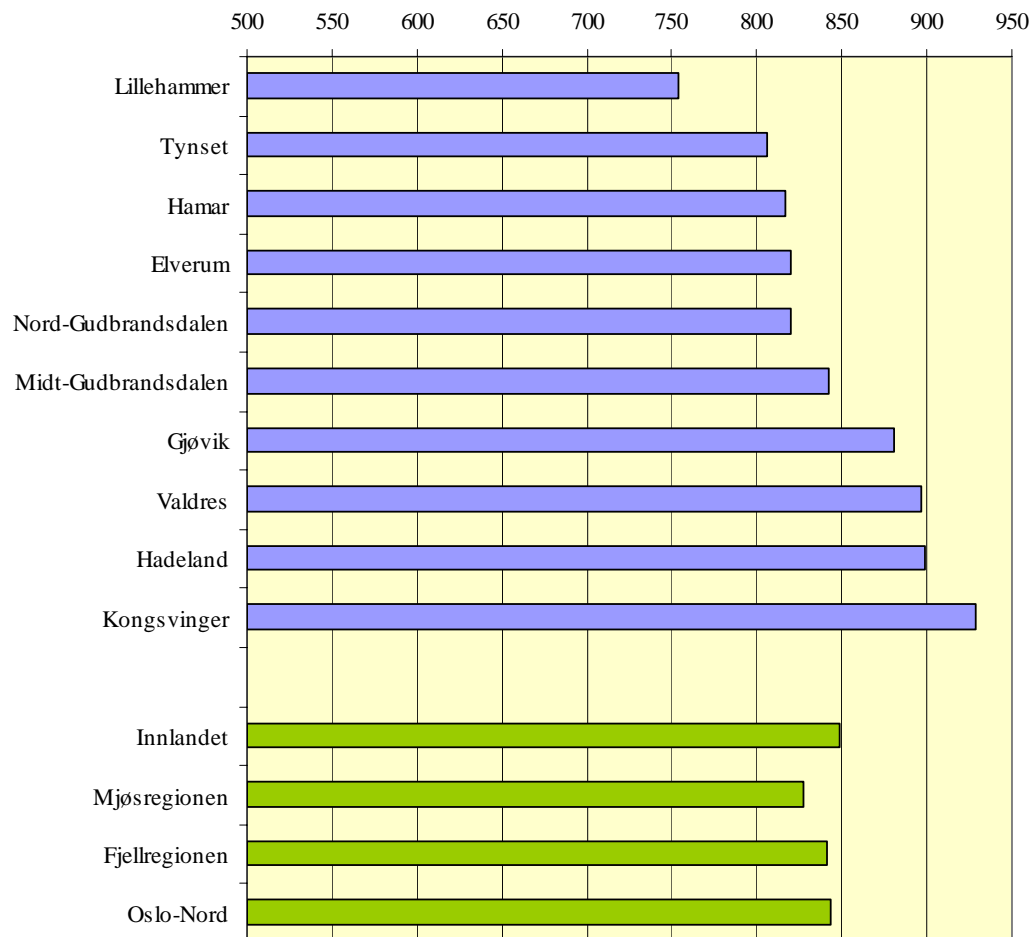
Det finnes lite statistikk på kommune- og regionalnivå som beskriver befolkningens helsetilstand eller deres adferd og holdninger når det gjelder risikofaktorene for helse. I regi av Statens institutt for folkehelse har det imidlertid vært gjennomført større helseundersøkelser i Oppland og Hedmark, både for voksne og for ungdom. Problemet med dataene fra disse undersøkelsene er at de ikke lar seg oppdatere før det eventuelt gjennomføres nye undersøkelser. Dersom en ønsker å oppdatere kunnskapen om temaer knyttet til folkehelse jevnlig, kan det være et alternativ å gjennomføre egne undersøkelser regionalt. Det er ganske kostbart å gjennomføre spørreundersøkelser, men kostnadene er avhengig av hvordan en velger ut målgrupper og temaer for undersøkelsen.

Av de fem indikatorene vi valgte ut og som er omtalt i kapittel 3, har vi valgt ut to indikatorer som et forslag til et utvalg indikatorer som skal oppdateres jevnlig. Vi har valgt dødelighet og røyking som indikatorer, dvs en indikator som beskriver helsetilstanden generelt og en indikator som setter fokus på en risikofaktor for en bestemt målgruppe, nemlig ungdom. Vi har allerede omtalt indikatorene kort i kapittel 3.

F.1 Alders- og kjønnsstandardisert dødelighet

Alders- og kjønnsstandardisert dødelighet er naturlig å ta med, først og fremst fordi vi har god og løpende offentlig statistikk for denne indikatoren og fordi den er svært relevant. Dødelighet brukes også som indikator i mange andre sammenhenger; f.eks som en del av levekårsindeksen. Dødeligheten beregnes

som antall døde pr 100.000 innbyggere og de forskjellene vi finner over tid og mellom geografiske områder er korrigert for utslag som har sammenheng med ulike alders- og kjønns sammensetning.

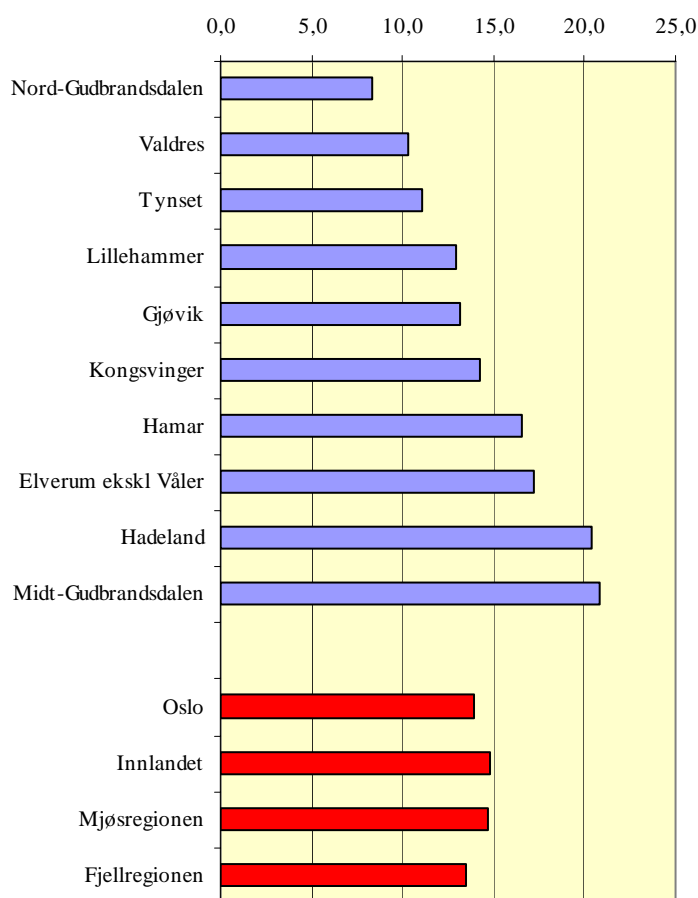

Figur 4.11 Alders- og kjønnsstandardisert dødelighet pr 100.000 innbyggere. Gjennomsnitt 1999-2003. Kilde:SSB/Hjulet.

Forskjeller i dødelighet mellom befolkningsgrupper har blant annet sammenheng med sosial status. I følge Folkehelseinstituttet (Faktaark om sosial ulikhet og helse) er det slik at ”Jo lenger ned på rangstigen en befinner seg, jo kortere er levealderen og jo dårligere er helsen. De sosiale ulikhetene består selv om levestandarden øker”. Vi finner forskjeller i dødelighet mellom regioner i Innlandet. Kongsvinger-regionen har høyest dødelighet, mens Lillehammer-regionen har lavest. Sannsynligvis er forskjellene i dødelighet større innad i hver region enn den er mellom regionene.

Dødeligheten påvirkes av en rekke faktorer og tidshorisonen kan være lang mellom påvirkning og effekt. Indikatoren må derfor ha et litt langsiktig perspektiv og er lite egnet til å vurdere effekter av folkehelsearbeid på kort sikt. Indikatoren kan imidlertid være egnet til å sette fokus på geografiske forskjeller i dødelighet.

F.2 Andel unge som røyker

Figur 4.12 Andel 10-kl. som røyker daglig. Kilde: Folkehelseinstituttet/ungdomshelseundersøkelsen 2001-2002.

I motsetning til dødeligheten vil en indikator for ungdommens røykevaner sannsynligvis være mer følsom for kortsiktige endringer i røykevanene og dermed også kunne brukes for å vurdere effekten av eventuelle tiltak mot røyking. Denne indikatoren kan imidlertid ikke oppdateres hvis fylkeskommunene ikke gjør egne jevnlig undersøkelse av røykevanene. Et alternativ til å velge røykevaner ville

vært å velge en av de andre indikatorene f.eks for rus eller fysisk aktivitet. Vi kunne også valgt en indikator for befolkningens røykevaner mer generelt.

Vi har ikke sett på om det er slik at ungdom som røyker daglig også er tilbøyelig til å ha høy risikoadferd på andre områder (f.eks alkohol, fysisk aktivitet, kosthold). Dersom det er sterk sammenheng mellom de ulike risikofaktorene, vil en av indikatorene kunne representere alle risikofaktorene. Vi har ikke kunnskap om det er slik når det gjelder risikofaktorene for helse, og valget av røyking som ”nøkkelindikator” er derfor skjønnsmessig.

Ungdommenes røykevaner varierer mellom regionene i Innlandet, og det er en tendens til at ungdommene i deler av Fjellregionen (Valdres, Nord-Gudbrandsdal og Tynset) røyker mindre enn ungdommene i de andre regionene.

4.3.2 Kultur

Kultur er et vidt begrep som kan gis mange ulike tolkninger. I Stortingsmelding nr. 48 (2002-2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014* blir begrepet kultur brukt på to nivå: ” *I vid forstand dekkjer det verdjar, normer, kunnskapar, symbol og ytringsformer som er felles for ei viss gruppe menneske eller eit bestemt samfunn. I smalare forstand vert omgrepet brukt om dei forskjellige aktivitetane innanfor kulturlivet og kulturpolitikken når desse vert forstått som ein avgrensa samfunnssektor.*” (kap.2.4.1) Disse to måtene å bruke kulturbegrepet på ser en også i fylkesplanene for Hedmark og Oppland. Dels er en opptatt av kulturens betydning for identitet, integrasjon og mangfold, og dels er en opptatt av de kulturelle aktivitetene som både profesjonelle utøvere og amatører er engasjert i. I tillegg er en i begge fylkene opptatt av kulturens næringsmessige betydning.

Det er vanskelig å finne indikatorer for kultur ”i vid forstand”. Vi har derfor valgt indikatorer som i hovedsak er basert på den aktivitetsorienterte bruken av begrepet kultur. Vi har i tillegg med tall for innvandreres andel av befolkningen i de ulike regioner. Av de fem indikatorene som ble presentert i kapittel 3 velger vi to nøkkelindikatorer; *sysselsatte (etter arbeidssted) i kulturnæringene* og *kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål*.

G.1 Sysselsatte i kulturnæringene.

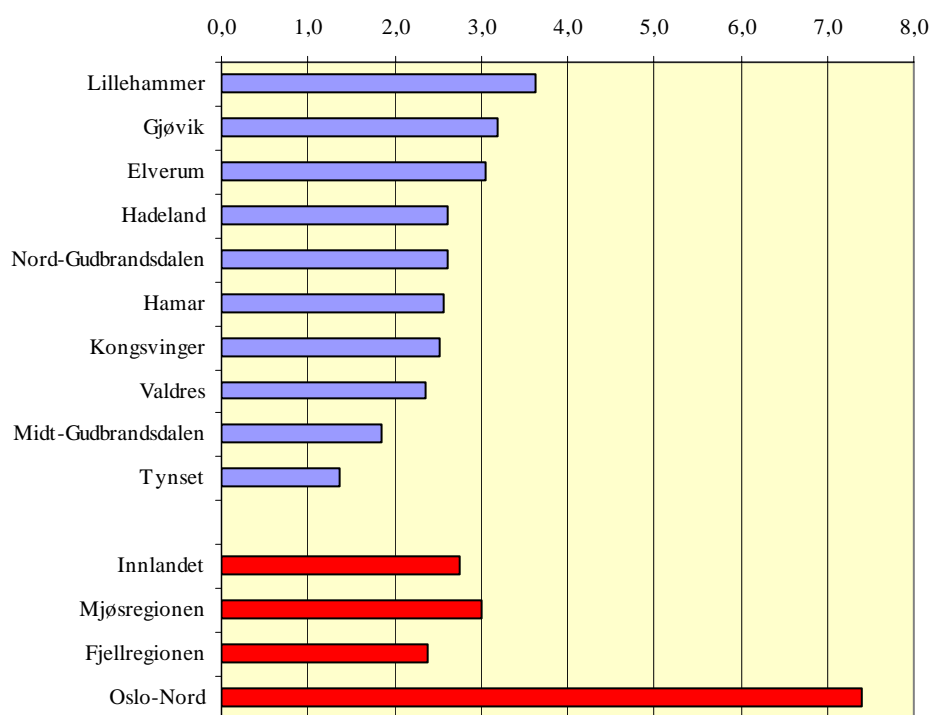
Denne indikatoren seier noe om innslaget av kommersiell kulturvirksomhet i en region. Konkret sier indikatoren hvor stor andel, uttrykt i prosent, av regionens arbeidsplasser som finnes innen det vi har definert som kulturnæringene. I tallene inngår bare sysselsatte i privat virksomhet. Det betyr at sysselsatte i offentlige museer, offentlige undervisningsinstitusjoner etc. ikke er inkludert.

Indikatoren tar utgangspunkt i det som i SSBs terminologi kalles ”sysselsatte etter arbeidssted”. SSB utarbeider løpende sysselsettingsstatistikk, både etter arbeidssted og bosted. Den statistikken som publiseres har en grov næringsinndeling til å kunne brukes ved en avgrensning av kulturnæringene. Oppdatering av indikatoren må baseres på spesialkjøringer fra SSB, med en finere næringsinndeling. En slik spesialkjøring fra SSB koster noen få tusen kroner. Data

for indikatoren er derfor lett tilgjengelig og indikatoren kan oppdateres årlig uten store kostnader.

Indikatoren kan ikke uten videre knyttes til teorier om kulturens betydning for regional utvikling, til steders image (attraktivitet sett utenfra) eller bostedskvaliteter. Til det inngår for mange og for ulike næringer. Sett i forhold til teorier om regional utvikling ville antall arbeidsplasser (sysselsatte etter arbeidssted) innen *kulturyrkene* vært en bedre indikator. Men foreløpig er SSBs yrkesdata beheftet med for stor usikkerhet til at vi kan anbefale en indikator basert på denne statistikken.

På tross av de svakheter som er påpekt, gir indikatoren *sysselsatte i kulturnæringene* en god pekepinn på innslaget av privat, kommersiell kulturvirksomhet i en region.

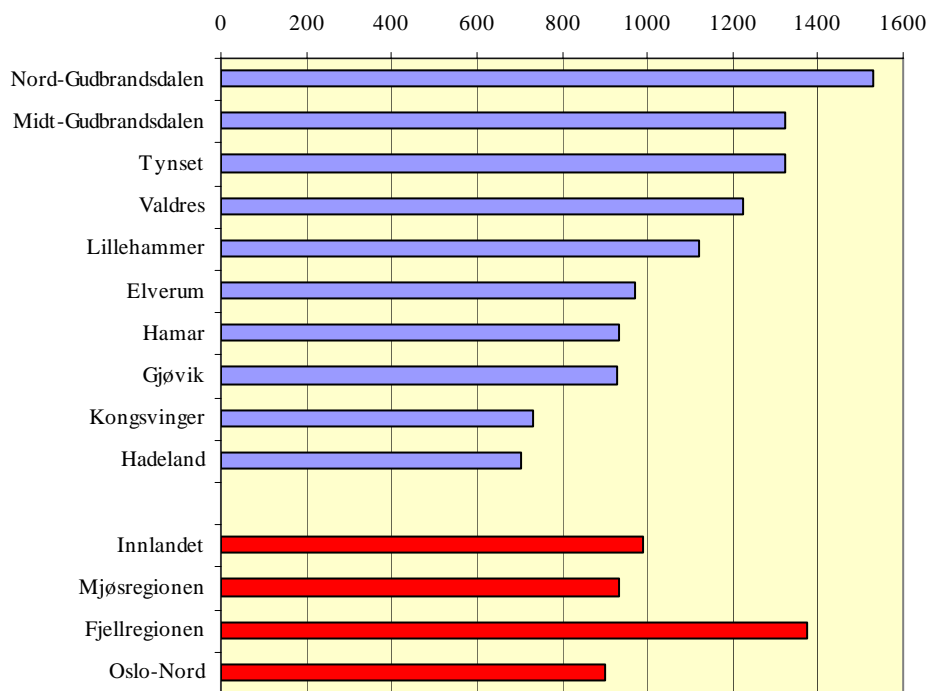

Figur 4.13 Arbeidsplasser (sysselsatte etter arbeidssted) i kulturnæringene i prosent av arbeidsplasser totalt. 2004. Kilde: SSB.

Andelen sysselsatte (etter arbeidssted) i kulturnæringene varierer fra 3.6 prosent i Lillehammer-regionen, ned til 1.4 prosent i Tynset-regionen. Hovedinntrykket er

at sysselsettingen i kulturnæringene øker med økt sentralitet. Tallene for Oslo-Nord bekrefter at kulturnæringene er sterkt overrepresentert i hovedstadsområdet.

G.2 Kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål.

Figur 4.14 Kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål. Gjennomsnitt for årene 2002, 2003 og 2004. Kroner per innbygger. Kilde: KOSTRA.

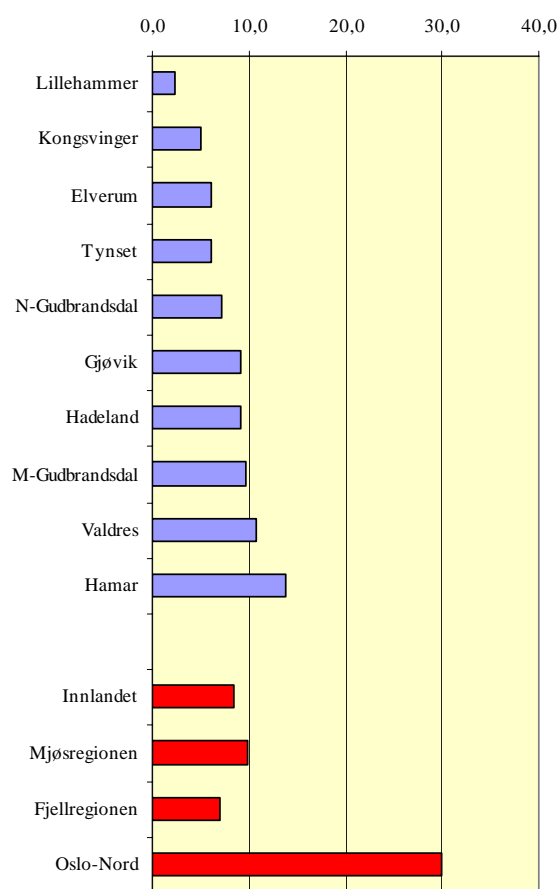
Indikatoren viser kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål, regnet per innbygger. Tallene varierer nokså mye fra år til år, og vi har derfor brukt gjennomsnittet for årene 2002, 2003 og 2004. Tallene er hentet fra SSB/Kostrat og er lett tilgjengelige på SSBs nettsider. KOSTRA-tallene oppdateres årlig. Statistikken er basert på egenrapportering fra kommunene. Indikatoren har noen svakheter. Netto driftsutgifter er differansen mellom brutto driftsutgifter og inntekter, f.eks. brukerbetaling. Bak lave netto driftsutgifter kan det skjule seg et godt tilbud, men høy brukerbetaling. Alternativt kan de lave nettoutgiftene skyldes et dårlig tilbud. Lave utgifter kan også være tegn på en kostnadseffektiv produksjon. Vi mener likevel at indikatoren gir et brukbart bilde av den kommunale kultursatsingen i de ulike regioner.

Kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål varierer fra vel 1.500 kroner per innbygger i Nord-Gudbrandsdalen, ned til rundt 700 kroner per innbygger på Hadeland. Vi ser at hele Fjellregionen samlet ligger høyt, med nesten 1.400 kroner per innbygger. Et hovedinntrykk er at mindre sentrale kommuner har høyere netto driftsutgifter til kulturformål, enn de sentrale kommunene.

4.3.3 Miljø

Miljøpolitikk knyttes vanligvis til bærekraftbegrepet. Begrepet ble introdusert av Brundtlandkommisjonen, som la vekt på at *”en bærekraftig utvikling skal sikre behovene til dagens generasjon uten å sette fremtidige generasjoner i fare”* (NOU 2005:25). Bærekraftperspektivet er et langsiktig perspektiv; dvs rettet mot grunnleggende problemstillinger. Miljøspørsmål berører svært mange temaer og det er vanskelig å finne to indikatorer som kan kalles nøkkelindikatorer. Vi har valgt en indikator som er viktig ut fra et globalt miljøperspektiv, nemlig utslipp av klimagasser. I tillegg har vi valgt en indikator som er særlig aktuell for Innlandet med store utmarksarealer; nemlig tap av inngrepsfritt areal.

H.1 Endring i utslipp av klimagasser

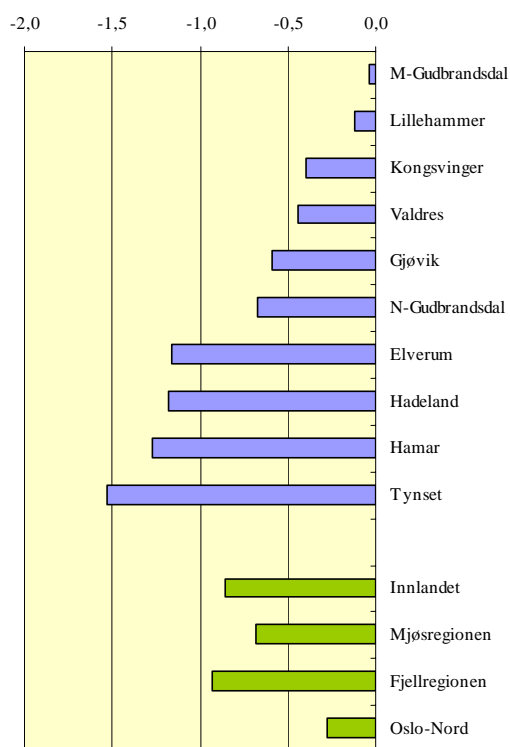
Figur 4.15 Endring i utslipp av klimagasser 1991-2003. Prosent.

Kilde: SSB/Miljøstatus Norge.

Denne indikatoren er omtalt i kapittel tre. Indikatoren oppdateres årlig, og vi har derfor mulighet til å følge utviklingen i utslipp av klimagasser løpende. Utslipp av klimagasser beregnes av SSB og de kommunale tallene er beregninger og ikke registreringer. Dette gjør at tallene kan være usikre på kommunenivå. Utslipp fordeles på flere typer klimagasser og dessuten på kilden for utslippene. Vi kan f.eks få vite hvor stor del av utslippene som kommer fra biltrafikk, fra landbruk og industri. Det er derfor mulig å gå nærmere ned i materien dersom en ønsker å finne ut hva som er årsakene til den utviklingen som observeres for endring i klimagasser totalt.

Utslipp av klimagasser er en viktig nasjonal og internasjonal indikator og er knyttet til nasjonale og internasjonale målsettinger. Fylkesplanene for Hedmark og Oppland har også formulert målsettinger om utslipp av klimagasser.

H.2 Tap av inngrepsfrie arealer.

Figur 4.16. Tap av inngrepsfrie arealer 1988-2003 i % av totalt areal. Kilde: Institutt for naturforvaltning/INON-basen.

Direktoratet for Naturforvaltning har utviklet en database som viser hvor stor del av arealene som er inngrepsfrie. Alle imråder som ligger mer enn en kilometer i luftlinje fra nærmeste tyngre inngrep, regnes som inngrepsfrie. Områder som ligger mer enn 5 km fra nærmeste inngrep betegnes som villmarkspregede. Tyngre inngrep omfatter veier, kraftanlegg, kraftlinjer o.l. Ca 30 % av arealet i Innlandet er inngrepsfritt areal, men bare 5% av totalt areal er villmarkspreget. Over tid har det vært et tap av inngrepsfrie arealer, men utviklingen går langsomt. Dette er derfor en indikator der vi ikke vil se hurtige endringer. På den annen side er tap av inngrepsfritt areal en direkte konsekvens av den arealdisponeringen som

skjer lokalt og regionalt (og i noen tilfeller på nasjonalt nivå). Indikatoren er derfor nært knyttet til arealpolitikken.

Vi har målt tap av inngrepsfritt areal i % av totalt areal. En kunne også vurdert å bruke en absolutt indikator, dvs å se på tap av inngrepsfritt areal i antall km².

Vi får med vår indikator et stort relativt tap i perioden 1988-2003 i Hadelandsregionen. Dette er en region som nesten ikke har noe inngrepsfritt areal. Tapet er derfor lite i antall km², men stort relativt sett. Størst absolutt tap finner vi i Tynset-regionen og Elverums-regionen. I disse regionene er også det relative tapet størst.

Referanser:

Byfuglien, J. and J. Stensrud (2002). Structural indicators for comparing Norway with the EU. *Economic Survey 4/2002*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Foss, O. (2004). "Indikatorboomen". *Regionale trender* (2/2004).

Haraldsen, Tone, Flygind S.K., Overvåg, K. og Powe, D (2004): *Kartlegging av kulturnæringene i Norge – økonomisk betydning, vekst- og utviklingspotensial*. ØF-rapport 2004/10.

Hedmark Fylkeskommune (2005): *Fylkesplan for Hedmark 2005 - 2008*.

Nasjonalt folkehelseinstitutt: *Nettbasert informasjon og resultater fra ungdomshelseundersøkelsene i Oppland og Hedmark (OPPHED) 2001-2002 og Oslo (UNGHUBRO), samt helseundersøkelsene for voksne i Oppland og Hedmark 2000-2001*. www.fhi.no

NorgesForskningsråd (2004). Det norske forsknings- og innovasjonssystemet - statistikk og indikatorer 2003. Oslo, Norges Forskningsråd.

NOU1978:52 "Levekår i Storby. Levekårsundersøkelsen."

NOU2001:29 Best i test? Referansetesting av rammevilkår for verdiskaping i næringslivet, Nærings- og handelsdepartementet.

NOU 2005:5: *Enkle signaler i en kompleks verden. Forslag til et nasjonalt indikatorsett for bærekraftig utvikling*

Oppland fylkeskommune (2005): *Mulighetenes Oppland. Fylkesplan 2005-2008. Regionalt handlingsprogram 2005*.

Røed, H. (2004). Sannheten om Sørlandet. *Fædrelandsvennen*. Kristiansand.

Selstad, T., N. , f. Berglund, G.M. Grimsrud, S.E.Hagen, E. Køhn, K. Overvaag og J.vd Ros. (2004). Regionenes tilstand. 50 indikatorer for vekstkraftige regioner. Lillehammer, Østlandsforskning.

St.melding nr. 16 (2002-2003): *Resept for et sunnere Norge. Folkehelsepolitikken*. Helsedepartementet.

St.melding nr. 48 (2002-2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*

St.meld. nr. 22 (2004-2005) *Kultur og næring*

Verdenskommisjonen (1987). *Vår felles framtid*. Oslo, Tiden Norsk Forlag.

Innlandet målt med indikatorer.

Denne rapporten sammenfatter arbeidet med å utvikle samfunnsrettede indikatorer for Innlandet, med relevans for fylkenes planlegging.

Selv om det er to fylkeskommuner som står bak oppdraget, er det lagt vekt på å utvikle et helhetlig regionalt perspektiv for Innlandet – og for subregioner på tvers av fylkene.

I rapporten beskrives Innlandet med 25 indikatorer for temaene kompetanse, tilgjengelighet, robusthet, konkurransevne og livskraft.

I sum kan vi si at dette er fem dimensjoner som til sammen definerer regional vekstkraft. I tillegg presenteres et sett med nye indikatorer for temaene folkehelse, kultur og miljø

ØF-rapport 21/2005

ISBN 82-7356-577-7